

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

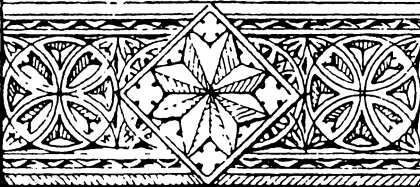
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog XX

1932

Holland=
 Falsters
 Historiske
 Samfunds
ÅRBOG

for

MDXXXII

Indhold.

	Side
Museumsinspektør <i>Chr. A. Jensen</i> og Maler <i>Niels Jokum Termansen</i> :	
Altertavlen i Landet Kirke	1
Forfatter <i>Anth. Fuglsang</i> :	
Gamle Landsbylove	16
Arkivar i Rigsarkivet, Dr. phil. <i>H. Hjelholt</i> :	
Hvad Folk fra Kraghave, Haslinger og „Embedsfolk“ bestilte paa Nykøbing Slot 1582—83	23
Førstelærer <i>Svend Jørgensen</i> :	
Færgegaarde og Landevejskroer paa Lolland-Falster	34
Dr. phil. et art. <i>Olaf Carlsen</i> :	
Nysted—Heiligenhafen	56
Arkitekt <i>Charles Christensen</i> :	
De seneste Undersøgelser ved Klostret i Nykøbing	83
Frimenighedspræst <i>N. Clausen-Bagge</i> :	
Hans Glud Clausen, Sognepræst	92
Fru <i>Elisabeth Steffensen</i> :	
Svundne Dage.....	117
Forfatterinde <i>Helene Strange</i> :	
Sofie af Mecklenburg	135
<i>Vilh. Sidenius</i> :	
Dagbog fra 1864 (forts.)	147
Adjunkt <i>J. Jørgensen</i> :	
Østlollandske Ord	152
Forfatterinde <i>Helene Strange</i> :	
Nordfalster-Dialekt	161
<i>Smaastykker</i> :	
Fra Svenskekrigens Dage, ved <i>E. Qvistgaard</i>	164
Nykøbing Slots Møbel-Inventarium 1755, ved <i>A. Hk.</i>	166
Græsning og Vaabenøvelse paa Maribo Kirkegaard, ved <i>J. H. Rosling</i>	170
Den gamle Degn, ved <i>Karen Toxværd</i>	171
Kæmpehøjen ved Svanevig, ved <i>Jørgen A. Larsen</i>	173
Mindesmærket over Niels Hemmingsen, ved <i>Ole Svendsen</i>	173

<i>Fra Bogverdenen, ved A. Hk.:</i>	Side
J. Rosenberg: Kulturstrømninger under Stenalderen. — J. Brøndsted: Hest og Solskive. — Friis Johansen: Om Priamos-Bægeret fra Hoby. — Kai Uldall: „Gravtræ og Gravramme“. — Thor-kild Gravlund: „Syssebogen“. — S. Tvermose Thyregod: „Danmarks Sanglege“. — „Dansk Folkemaal“ (Sv. Jespersen, Balth. Christensen, Haislund m. fl.) — Fr. Ahlefeldt Laurvig: „Generalen“. — O. Carlsen: „Blade af C. F. Molbechs Livshistorie“. — Gyrithe Lemche: Breve fra Chr. Winther. — Thyra Jensen: „Fra gamle Præstegaarde“ m. m.	175
<i>Aarsberetning</i>	189
<i>Nye Medlemmer</i>	191

Fig. 1.

Altartavlen i Landet Kirke.

Altartavlens Type.

Af Chr. Axel Jensen.

I en tidligere Aarbog (1925, S. 32) er Landet Kirkes smukke Alterbordspanel nøjere omtalt, og det blev her paa- vist, at det tilhører en lille Gruppe lollandske Snedkerarbejder med fint udskaarne Ornamenten i Ungrenæssancestil fra Ti- den o. 1570. Sammesteds (S. 37) blev det ogsaa kort nævnt, at Altartavlen ligeledes er et lollandsk Snedkerarbejde af sam-

me Stilretning, men af mere jævn og landlig Udførelse, og at lignende Tavler og andre Arbejder af samme Snedkerhaand kan paavises i flere af Lollands Landsbykirker, alle fra 1580'erne. Endnu er det ikke muligt at give en udtømmende Oversigt over hele dette Snedkerværkstedes Produktion, men som Indledning til en Redegørelse for Istandsættelsen af Altertavlen i Landet er der dog Grund til at gøre lidt nøjere Rede for Tavlens ejendommelige Form og dermed for dens kirkehistoriske og kunsthistoriske Forudsætninger.

En Nutidsbetragter, der er vant til at tænke sig en Altertavle som et Maleri i en Ramme, undrer sig først og fremmest over, at den store Flade er delt i seks Smaafelter, der er ordnede i to Rækker, de tre øverste rundbuede, de tre nederste firkantede, og alle adskilte af Smaasøjler. Men paa-faldende virker ogsaa det spinkle Fodstykke, et udsavet, i Forhold til Midtpartiets Bredde ret kort Bræt, hvorpaa den svære Tavle synes at balancere, og endelig den store, tunge Gesims, der springer frem som en Baldakin. Forholdet er det, at der i Landet-Tavlen mødes to Tidsaldre; Levn fra Gotikkens og Katolicismens Dage blander sig med Protestantismens og Renæssancestilens nye Krav.

Da Luthers Lære havde sejret i Danmark 1536, var der i den første Tid andet og vigtigere at tænke paa end Kirker-nes Udstyr. Luther, der i saa høj Grad lagde Vægten paa det indre, personlige Sjæleliv, var selv meget tolerant overfor det nedarvede Kirkeudstyr og overfor Billedkunsten. Men der maatte ryddes op i den Arv, som Katolikkerne havde efterladt: undergørende Helgenbilleder, overflødige Sidealtre og andre papistiske Levninger fjernedes før eller senere fra Kirkerne. Endda blev der vel i Reglen nok tilbage, som kunde bruges uden at vække Anstød selv hos de ivrigste Protestanter, og mange Steder, især ude i Landsognene, gav baade Præster og Menigheder kun nødtigt Afkald paa det nedarvede og tilvante. Kun langsomt gik det derfor med at skabe nyt Kirkeinventar, afpasset efter den lutheranske Gudstjenestes Krav, og fra Christian 3's Regeringstid er der næppe levnet en eneste ny Altertavle. Prædikestolene og Stolestaderne gik forud for Altertavlerne, og da man endelig tog fat paa at forny Tav-

lerne, bibeholdt man ofte den Type, der var blevet eneherkende i den sidste katolske Tid, de saakaldte Fløjaltertavler, flade Skabe med bevægelige Fløje, som kunde aabnes og lukkes og regelmæssigt stod lukkede i Fastetiden. Katolikkerne havde udstyret den Slags Tavler med mange Figurer, helst udskaarne, som det endnu kan ses f. Eks. i Halsted, Saksøbing, Engestofte og Askø Kirker. Protestanterne lod en Tid alt Snitværk forsvinde og foretrak endogsaa fremfor malede Billeder at fylde Felterne med Skriftsteder fra Biblen, om end de nok efter Luthers Anvisning kunde forsvare et Maleri af den korsfæstede mellem Bogstaverne¹). En Tavle netop af denne Art ses paa Maleriet Fig. 4, som senere skal blive nøjere omtalt. Helt korrekt er dette Maleri dog ikke; thi Maleren har udeladt det Fodstykke (latinsk: Predella), som altid var indskudt under de katolske Fløjaltertavler, dels for at Fløjdørene kunde bevæges uden at skrabe paa Alterbordet, dels for at hæve det hele op over Lysestagerne og de andre Smaasager paa Alterbordet og gøre Tavlen mere synlig nede fra Kirken. Just dette Led har Snedkeren bevaret paa Landet-Tavlen, skønt Fløjdørene her er forsvundne og selve Predellaen skrumpet ind til et Bræt, medens den tidligere havde haft Skabsdybde. Ogsaa den udbuede Baldakin er en Levning fra de katolske Altertavler, der sjældent havde Toppe som paa Billedet Fig. 4, men i Reglen var vandret afsluttede som et almindeligt Skab. Baldakiner af ganske lignende Art kan findes baade paa Altertavler og paa andre Snedkerarbejder, Korstole og Skabe, fra 1400'erne.

Medens Landet-Tavlens øverste og nederste Dele saaledes har Former, der stammer fra den gotiske Stil, tilhører det seksdelte Midtparti og Sidevingerne den nye Tids Stilretning. Det er den italienske Renæssancestils Søjler, der i naiv Gentagelse efterlignes af den lollandske Snedker. Fra Bygningskunstens Portaler overførtes de i mindre Format til Kunsthaandværket, til Gravsten, til Mindetavler, til Kirkeinventar og til Møbler. Tavlen Seksdeling skyldes maaske i første Række Snedkerværkstederne, hvor man har været vant til at lave Fyldinger med Paneler af dette lille Format, som passer saa godt for Træarbejdet. Men desuden imøde-

kom Feltdelingen sikkert ogsaa de lutheranske Sognepræsters Ønsker, fordi den kunde tillade at anbringe flere forskellige Skriftsteder paa Tavlerne og dermed gøre dem righoldigere og opbyggeligere. Fra selve Lolland lyder der en samtidig Røst til Fordel for »Katekismus-Tavlerne«, som de ogsaa kan kaldes. Da Provst Jørgen Christiensen i Fuglse Herred 1586 holdt Visitats i Hillested, var den gamle Tavle fordærvet og nedsat, og der behøvedes en ny, med et malet Krucifiks og Herrens Nadverord, men 3 Aar senere kunde han med Glæde notere i sin Visitatsbog, at der var bekostet en ny, skøn Altertavle²).

Den seksdelte Altertavletype er dog ikke skabt paa Lolland, den er udbredt over store Dele af det østlige Danmark. Medens der næppe findes et eneste Eksempplar Vest for Storebælt, hverken paa Fyn eller i Jylland, træffes seksdelte Tavler, stundom varierede til nidelte eller firdelte, spredte over store Dele af Sjælland, næsten alle fra Tiden 1580—1600. Snedkere i Næstved og Vordingborg har udført adskillige Eksemplarer med rigere Snitværk i mere fremskreden Renæssancestil; andre Tavler findes i Midtsjælland ved Slagelse, Sorø og Ringsted, atter andre ved Køge og København. En af de smukkeste og finest udførte staar i Brønshøj Kirke, som nu er indlemmet i Stor-København, og bærer det maledede Aarstal 1587, men virker ældre, fordi den ligesom de lollandske er udført i ublandet Ungrenæssance; Fragmenter af en mindre, men lige saa omhyggelig snedkret Tavle er fra Roskilde kommet til Nationalmuseet. Endvidere har Typen været stærkt udbredt i Skaane, hvor der ligesom paa Sjælland kan tælles omkring en Snes Eksemplarer, af hvilke det ældste, nu delvis ødelagte bar Aarstallet 1566³). Da der ikke synes at være tilsvarende Tavler i Nordtyskland, er der ikke ringe Sandsynlighed for, at Typen er udformet i Øresundsbyerne, enten i Malmø eller i København eller snarest i begge Byer, som dengang, da Skaane endnu var dansk, stod i den livligste Forbindelse, og der er Grund til at formode, at Lollandssnedkeren har lært sit Haandværk ved Øresund.

For den seksdelte Altertavleform som for det meste an-

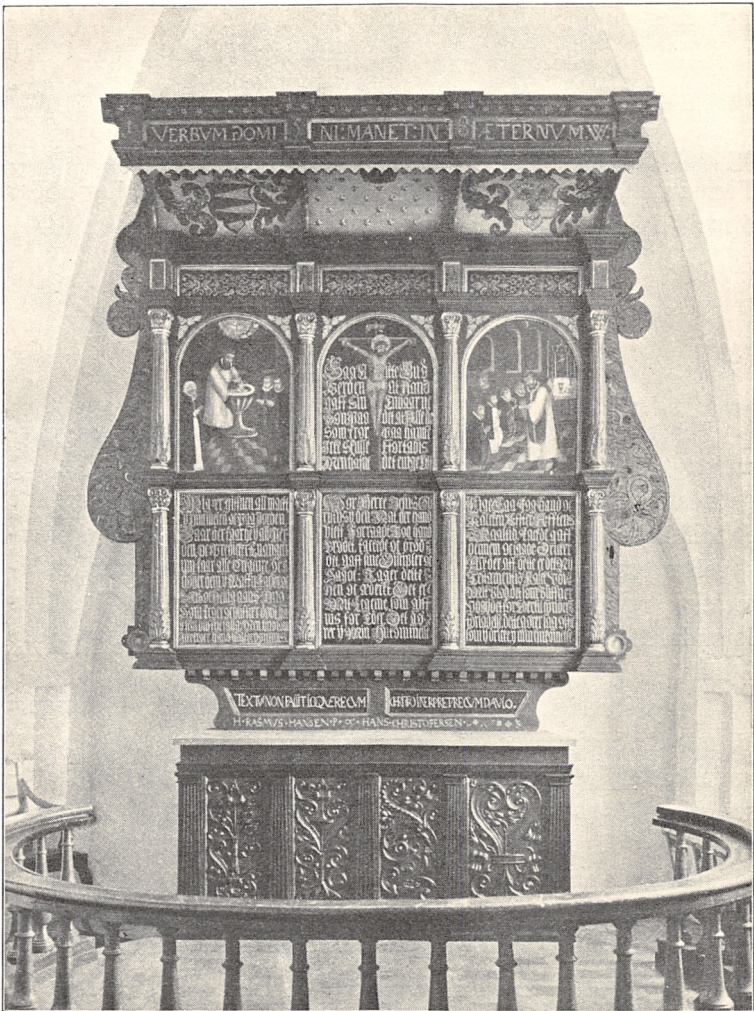

Fig. 2.

det Kirkeinventar fra den tidlige lutheranske Tid gælder det, at Træarbejdet er ret beskedent. Selv senere, da det rigt udskaarne Snitværk kom paa Mode i Christian 4's Tid, var det Maleren, som satte Prikken over I'et med Guld og kraftige Farver, og paa de ældre Arbejder er Stafferingen næsten uundværlig. Desværre er den i fleste Tilfælde enten øde-

lagt eller skjult; af de seksdelte lollandske Tavler har vistnok kun Græshave-Tavlen, fra 1581, stadig staaet med sine oprindelige Indskrifter nogenlunde uforandrede. Restaureringen af Landet-Tavlens oprindelige Farver, som Kirken og Menigheden har bekostet, og som er udført af Niels Jokum Termansen under Konservator Termansens Ledelse, har under disse Forhold en særlig Interesse.

Altertavlens Istandsættelse 1930.

Af Niels Jokum Termansen.

For en Del Aar tilbage foretog Nationalmuseet en Forundersøgelse af Altertavlen med Istandsættelse for Øje, og det viste sig da, at Tavlen under en yderst tarvelig Overflade endnu havde sin oprindelige Staffering i Behold. Forundersøgelsen gav Løfter om en Staffering af ret usædvanlig Interesse, og en mere indgaaende Undersøgelse ved Tavlens Istandsættelse i Sommeren 1930 indfrieede til fulde disse Løfter.

Det viste sig, at Altertavlen var blevet malet 4 Gange i Tidens Løb, foruden at den een eller to Gange har været underkastet Reparation. Paa dens Bagside har Maler Bendsen fra Maribo skrevet, at han har malet Altertavlen i 1828 og atter malet den i 1857. Disse Aarstal maa gælde Tavlens to sidste Overmalinger. Aarstallet for Tavlens oprindelige Staffering, 1582, fandtes malet paa Baldakinfrisens 4 Fremspring med eet Ciffer paa hvert. Ved de 3 senere Overmalinger er dette Aarstal bibeholdt, selv om det ved de 2 sidste er malet op, og saaledes kunde selv den allerseneste, tarvelige Overmaling fortælle lidt om, hvad den dækkede over. Ingen af de 3 Stafferinger, som skjulte den oprindelige, har strakt sig over hele Tavlen; enkelte Partier er ved hver Overmaling blevet sparet; men da det ikke er de samme Dele, der hver Gang er bibeholdt, fandtes Tavlen derfor helt overmalet, og ingen af dens oprindelige Farver var synlige, da Restaureringen i 1930 paabegyndtes. Kun Predellaen (Alter-

tavlens Fodstykke) fandtes i Hovedsagen uovermalet, men skjult, idet den var næsten dækket af Alterbordet, som i sin Tid er blevet forhøjet.

Det maa her straks bemærkes, at de seks Storfelter lykkeligtvis aldrig har været overmalede. De var derimod dækkede af Billeder, der var malede paa Lærred, og som med Træpløkke var fæstede oven paa de oprindelige Malerier og Indskrifter. Lærrederne var mindre end Felterne, hvori de var anbragt, men uden om dem var saa med Jernsøm fæstet flade Rammestykker. Billederne, der i øvrigt var tarveligt malet, havde bibelske Motiver og forestillede: 1) Nadveren, 2) Kristi Hudflettelse, 3) Gangen til Golgatha, 4) Kristus paa Korset, 5) Gravlæggelsen og 6) Opstandelsen. En Indskrift paa Rammestykket under hvert Maleri var i Tilknytning til Billedets Motiv. Disse Billeder blev under Tavlens Istandsættelse fjernet og er nu ophængt i Vaabenhuset. De maa antages at stamme fra engang i det 18. Aarhundrede og være samtidige med Altertavlens første Overmaling, som da maa være foretaget for henved 200 Aar siden.

Altertavlens sidste Overmaling, for hvis Vedkommende det gjaldt, at den strakte sig over hele Tavlen med Undtagelse af de seks Storfelter og Predellaen, bestod i Egetræsmaling; dog var Baldakinloftet mahognimalet. Paa de flade, enkelt udsvejfede Sidevinger var der pyntet med lidt malet Ornament, og i Baldakinfrisens 3 Felter og de 3 tilsvarende over Storfelterne var en fortløbende Indskrift, Bibelcitat. Imellem denne sidste Overmaling og den oprindelige Stafefering fandtes 2 Overmalinger og et Par Reparationer, hvilket kunde paavises, hvorimod det ikke med fuld Sikkerhed kunde afgøres, i hvilken Udstrækning hver enkelt forekom. Flere af de anvendte Farver lignede meget hinanden, og den Omstændighed, at de var falmet, men ikke falmet lige meget overalt, vanskeliggjorde yderligere Bestemmelsen. Og da Farvelagene for en Del var afslidte, og der ikke imellem de forskellige Overmalinger forekom nogen skillende Grundfarve, hvis Tilstedeværelse altid vil være et sikkert Holdpunkt, lykkedes det ikke i alle Enkeltheder at klare Under-

søgelsen af disse mellemste Overmalinger og Reparationer. Disse senere Stafferinger indeholdt imidlertid intet af egentlig Værdi.

Anderledes forholdt det sig med den oprindelige Staffe-

Fig. 3.

ring. Allerede ved Forundersøgelsen var det konstateret, at der under de i Storfelterne senere indsatte Billeder fandtes oprindelige Malerier og Indskrifter, og straks ved Restaure- ringens Begyndelse blev da ogsaa Billederne med deres til- hørende Rammestykker fjernet, saaledes at de oprindelige Felter med deres Udsmykning kom for Dagen. I de 3 ne- derste, firkantede Felter er hele Fladen udfyldt med over-

maade smukke, danske Indskrifter, gyldne Frakturbogstaver med rige, snørkløde Initialer paa sort Bund. Det er Bibelciter, dog uden Citatangivelse; i Feltet mod Nord findes Daabsordene og i de 2 andre Nadverordene. I det midterste

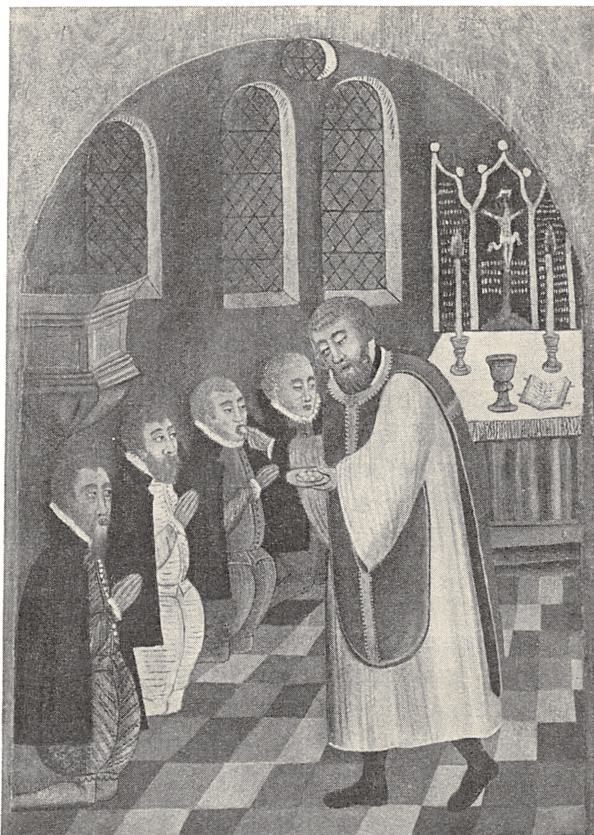

Fig. 4.

af de øverste, rundbuede Felter er den korsfæstede Kristus malet, omgivet af Guldindskrift paa sort Bund. Ogsaa her mangler Citatangivelsen, men Ordene er det kendte 16. Vers i Johannesevangeliets 3. Kapitel. I de 2 Felter til Siderne for dette findes Malerier; mod Nord fremstilles en *Daabs-scene*, mod Syd en *Altergangsscene*. Alene disse to Maleriers Eksistens er af største Interesse, og det tør vel ogsaa siges

at være dem, der i første Række maa henlede Opmærksomheden paa Landet Kirkes Altertavle. Thi fra de Tider, der her er Tale om, findes kun bevaret ganske faa danske Billeder med Motiver fra Daab og Altergang.

Paa Billedet med Daabsscenen vil man lægge Mærke til, at Præsten, klædt i hvid Messesærk, holder Barnet, som han sænker ned i Døbefontens rummelige Kumme, der er fyldt med Vand, medens den lille Verdensborgers Moder og to unge Mandspersoner staar ved Siden med foldede Hænder. Det er altsaa den gammeldags Neddypning, som Maleren har fremstillet, skønt den ellers paa denne Tid var ved at gaa af Brug, idet samtidigt Daabsfadene kom i Brug. Ogsaa paa anden Maade er Billedets Døbefont saa oplysende, at et Par Ord herom vil være paa sin Plads. Landet Kirkes nuværende Granitfont, der er af ganske ny Dato, afløste en simpel Forgænger, som var udført i Træ, og som muligvis stammer fra 1828, i hvilket Aar der er foretaget adskillige Forandringer med Kirken og dens Inventar. Alle Pulpiturerne blev dengang nedrevet, og Prædikestolen flyttedes fra Korbuen, hvor den var anbragt i Højde med Pulpiturerne, til sin nuværende Plads ved Skibets Syd væg. I ældre Tid har Kirken derimod haft en middelalderlig Døbefont, udhugget i Sten, og den har endnu været til Stede, da Altertavlen blev lavet (muligt endog saa langt frem i Tiden som til 1828). Maleren har ganske sikkert benyttet den som Forbillede til Døbefonten, der findes afbildet paa Daabsscene-Maleriet. Den gamle Døbefonts Fodstykke, der er af gullandsk Kalksten, fra Tiden omkring 1300, findes endnu i Kirken, hvor det er benyttet som Fundament under Prædikestolen. Og dette Fodstykke svarer ganske godt til det tilsvarende paa Maleriets Døbefont, saa man tør vel regne med her at have en Gengivelse af Kirkens middelalderlige, nu for Størstepartens Vedkommende forsvundne Døbefont, selv om Enkeltheder nok er behandlet efter Samtidens Stilformer.

Maleriet, der forestiller Altergang, viser foruden den før omtalte Altertavle og Alterbordet med dets Udstyr betegnende nok ogsaa Prædikestolen, og det fremstiller de Altergangssøgende knælende direkte paa Gulvet. Knæfald og

Knæfaldsskranke er nyere Bekvemmeligheder, der først forekommer henved et Aarhundrede senere. Billederne viser ogsaa Datidens Klædedragter. Men er Maleriernes historiske og kulturhistoriske Betydning særlig understreget, maa det dog ej glemmes, at de ogsaa har malerisk og dekorativ Skønhed. Ganske vist kan de ikke regnes i Klasse med den store Kunst, hvad de i og for sig heller ikke gør Fordring paa, da de gaar underordnet ind i Rammeværket og paa deres Plads der bidrager til at give Altertavlen en egen Finhed og Skønhed. Malerierne med deres kraftige, klare Farver virker i første Række dekorativt. Som Maleri, som Gengivelse betragtet er de ret naive. Barnet, Præsten holder over Daaben, er et meget lille Menneskebarn med en voksens Proportioner, og under Handlingen ved Altergangen rækker Præsten ikke Brødet til den Mand, han staar lige for, men til en knælende længere henne i Rækken, fordi Maleren vel nok har vidst noget om Perspektiv, men ikke kendt Sagen til Bunds. Imidlertid, Naturalisme i et Billede er ingenlunde en Borgen for, at Billedet er godt, og omvendt kan det meget vel være smukt, selv om det er naivt. De omhandlede Malerier beviser det; maaske netop paa Grund af deres Ubehjælpsomheder aander de en uforklarlig Inderlighed.

Disse seks Storfelter har som tidligere omtalt aldrig været overmalet, men alligevel befandt de sig i en temmelig trøstsløs Tilstand, idet de mange Jernsøm og Træpløkke, der ved de senere Billeders Anbringelse skaanselsløst var slaæet i, havde afstedkommet en hel Del Ødelæggelse, og nogle Steder var Maleriernes og Indskrifternes Undergrund (Kridtgrund) afskallet, andre Steder sad den løs (begyndende Afskalning). Felterne, der hver er sammenlimet af 2 Stykker Træ, var alle sprængte i Fugerne. De blev nu paa ny limet sammen, og der blev til Sikring sat Træstykker over Fugerne paa Bagsiden. Træet blev rensset for de mange Jernsøm og deres Rustdannelser. De gamle Malerier og Indskrifter maatte omhyggeligt konserveres, manglende Kridtgrund tilføjes og Farver og Guld nænsomt udbedres.

Over Tavlens seksdelte Storstykke er ogsaa Gesimsbaldakinens Underside rigt malet. I de 2 yderste af de 3 buede

Felter afdækkedes Peder Grubbes fædrene og mødrene Adelsvaaben. Der staa skrevet ved dem, i nordre Felt: PEDER GRVBIS FERNE, og i søndre: OC MØRNE VOBEN. Peder Grubbes Fader var Erik Grubbe og hans Moder Anne Vaspyd, der efter sin Fader ejede Herregaarden Aalstrup, som senere gik i Arv til Sønnen Peder Grubbe. Naar hans fædrene og mødrene Vaaben nu findes paa Altertavlen, kan det maaske sige, at denne skulde være skænket Kirken af Herren til Aalstrup, men det behøver ikke at betyde mere, end at han har ejet Kirketienden. De maledede Adelsvaaben fremtræder nu efter Istandsættelsen kun delvis i deres oprindelige Skikkelse. Ved Altertavlens første Overmaling er de blevet omtrent helt opmalet, dog er den gamle Form og Tegning temmelig nøje fulgt. Hjelmbladernes røde Farve er for Størsteparten den oprindelige, men deres graa eller graahvide hører Opmalingen til og dækker over Guld eller Sølv, der med sort Kontur og Skravering har været udmalet i Bladformer. Adelsvaabnene maatte bevares i den Skikkelse, hvori de fandtes; deres oprindelige Farver kunde ikke klares i alle Enkeltheder, idet de nemlig var endog meget afslidte og skøre og den delvise Opmaling saa haard, at det viste sig ugørligt at fjerne denne og samtidig bevare de oprindelige Farver. Bunden omkring Adelsvaabnene var blaa. Ligeledes havde det midterste Felt blaa Bund, paa hvilken der i Midten fandtes et Maaneansigt i Guld, udmalet med brun Kontur og Skravering. Over hele Feltet havde desuden været anbragt talrige Stjerner, af hvilke en var placeret midt i Maaneansigtet, 4 i dets Yderkant og de øvrige med samme indbyrdes Afstand. Disse Stjerner, der utvivlsomt, som det kendes andetsteds fra, har været støbt i Bly, manglede alle; men Mærker i Bundfarven viste tydeligt deres Størrelse, Yderform og hvor de havde siddet. Maaneansigtet er nu genfremstillet, og de forgyldte Stjerner er støbt i Bly. Paa Sidevingerne, der mod Sædvane er uden Snitværk, afdækkedes smukke Ornamentter i Guld og Farve. Emnet er en Fantasi-fugl, hvis Hale som en Bladranke løber opad, følgende Sidevingens Yderkant, og breder sig ud over Fladen i Bladslyng og besat med Frugter og Blomster. Fuglen, Ranken og Bla-

dene er i Guld, som er udformet med sort Konturmaling og Skravering, Frugter og Blomster er grønne og røde, Bunden blaa. Da Fuglen, som for øvrigt ligner en Svane, med sit Næb hakker (eller piller) sig i Brystet, kunde Tanken ledes hen paa Fremstillingen af Pelikanen, hvad imidlertid næppe er Mening, da der mangler Ungerne, for hvilke Pelikanen skulde ofre sit Blod. Dekorationen er overordentlig nydeligt udført og giver de i sig selv noget tomme Sidevinger en forbavsende Rigdom. Og da den til alt Held kun var dækket af Egetræsmalingen, det blødeste Lag af alle Overmalingerne, lykkedes det at fremdrage ogsaa Ornamentets gamle Guld, saaledes at der kunde blive Tale om at bevare baade Farve og Guld, som det fandtes, blot med den allernødtørftigste Reparation. Paa lignende Maade lykkedes det at behandle de sort konturerede og skraverede Guldblade, som afdækkedes i de smaa Felter paa Fremspringene over Søjlerne. Derimod maatte Dekorationerne i Bueslagshjørnerne ved Malerierne, et tredelt Blad i Sølv med sort Kontur, genfremstilles, da Overmalingerne paa disse Steder laa meget haardt.

Der fandtes Rester af oprindelig Indskrift i Baldakinens Frisefelter, men saa faa var Resterne, at de alene ikke var i Stand til at fortælle, hvad der havde staaet. Alligevel lykkedes det at faa det opklaret, idet de fundne Brudstykker sammenholdt med en latinsk Indskrift sammesteds og hørende til Tavlens første Overmaling med Tydelighed fastslog, at sidstnævnte Indskrift var en Kopi af den oprindelige, om end Bogstavtegningen ikke ganske nøje var fulgt. Indskriften, der er i Guld paa sort Bund og som nu igen er benyttet, lyder: VERBUM DOMINI MANET IN ÆTERNUM (Guds Ord varer evindeligt) og derefter tre sammen skrevne Bogstaver: WPF. Monogrammet er muligvis en daværende Kirkeværges Navnetræk. Predellaens Felter bærer en latinsk Indskrift i Guld paa sort Bund: TEXTVS NON FALLIT LOQVERE CVM CHRISTO INTERPRETARE CVM PAVLO (Den Tekst narrer ikke: at tale med Christus, at fortolke med Paulus). Og paa Predellaens nederste Rammestykke findes en dansk Indskrift: H · RAS-

MVS · HANSEN · P · OC · HANS · CHRISTOFERSEN · Slutningen af Indskriften var næsten afskallet, kun faa Rester var tilbage, men det synes dog, at Bogstavet, der følger efter Christofersen, maa være D. Nu ved vi, at Hr. Rasmus Hansen var Præst i Landet, indtil han i Aaret 1582 kaldtes til Gloslunde, og det ligger da nær at antage, at Hans Christofersen (som ikke er tituleret med »Hr.«) skulde være Degnen. Indskriften afsluttes med et sammenslynget AS, men om dette skulde betyde en Signatur eller blot er en Sammentrængning af Indskriftens Slutning, kan ikke siges. Indskriften, der var malet med gul Farve, er genfremstillet nøjagtigt, som den fandtes, og dens Slutning, der var afskallet, er ikke rekonstrueret, men de tilbageværende Rester malet til, som de fandtes. For at udfylde Tomheden er saa malet et Par Ornamentblomster. I de 3 smalle Felter over Storfelterne er end ikke mindste Rest af oprindelig Farve fundet. Til Udsmykning af disse er nu benyttet et Maureskeornament.

Tavlens fint virkende Søjler og Halvsøjler er alle forgyldte med en Sølvring ved Kapitæl og Basis og med blaa Kannelurer. Med Undtagelse af 2 grønne Profillister har alt Tavlen Rammeværk en cinnoberrød Farve. Baldakinfrisens Profillister (Gesims og Arkitrav) samt Loftets Ribber er prydet med en Række Ornamentblomster og Prikker, malet med gul Farve. Rammeværkets Profillister ind imod Felterne er skiftevis Guld og Sølv, hvilket giver et smukt Spil i den hele Farvevirkning.

Det var Hensigten i videst mulig Udstrækning at afdække og reparere Altertavlens oprindelige Staffering, da Erfaringen har vist, at en saadan Fremgangsmaade almindeligvis vil give et smukkere Resultat, end Opmaling formaar. Men Arbejdet med Afdækning vilde i dette Tilfælde for Størstepartens Vedkommende være forbundet ikke alene med store Vanskeligheder, idet de oprindelige Farver var ret skøre, og de 2 første Overmalinger laa usædvanlig haardt, men ogsaa med uforholdsmæssig store Omkostninger formedelst den megen Tid, det vilde tage. Derfor maatte Farverne paa Rammeværket lægges op og Guld og Sølv for-

nyes, hvorefter der ad kunstig Vej er tilført Patina, for at det kunde passe til det gamle bevarede. Et Par Listestykker er dog afdækket og repareret, saaledes at man her har en Prøve paa den oprindelige Farve.

Istandsættelsen medførte et ret stort Snedkerarbejde, som Snedkermester Stryhn af Askø med stor Omhu udførte. Hele Tavlen maatte nedtages og skilles ad, alle Jernsøm er fjernet, Træet udbedret og konserveret, og til Samlingen er nu kun anvendt Messingstifter og -skruer samt vandsikker Lim. Et lille Fremspring i Udsvejfningen forneden paa begge Sidevinger er engang blevet bortskaaret, hvilket en Degn skal have givet Ordre til, da han formodentlig har fundet, at det generede Passagen om bag Altertavlen. Det er nu rekonstrueret. Alle Predellaens Tandsnit manglede, men under Gulvet ved Alterbordet fandtes til alt Held et af dem. Det er nu atter benyttet, og de øvrige er udført efter det. Altertavlen maatte hæves, for at Predellaen kunde frigøres, men da den gik meget nær paa Hvælvingen, kunde dette ikke lade sig gøre uden samtidig at fjerne det Stykke, hvormed Alterbordspanelet engang i senere Tid er blevet forhøjet, hvorfor da ogsaa denne Forandring blev foretaget.

Altertavlen kan vel siges ved Restaureringen at være ført tilbage til sin oprindelige Skikkelse, og den fremtræder nu som en smuk Repræsentant for sin Samtids Formaaen paa Kirkeinventarets Omraade. Som dens historiske Interesse er stor, saa er ogsaa dens maleriske Værdi af Betydning. Dens Skønhed er i Slægt med den, man kan møde i Miniaturer i gamle Haandskrifter.

Noter.

1) Chr. Axel Jensen: Snedkere og Billedsnidere, S. 2 f. Sml. Aarb. for nord. Oldkyndighed 1921 S. 175. — 2) Kirkehist. Saml. 3. Række 6. Bind, S. 493. — 3) Uno Otterstedt: Från Gotik till Renässans. Skånska Kyrkoinventarier Lund 1929 S. 129 f.

Gamle Landsbylove.

Af Anth. Fuglsang.

I. Lolland-Falsters Landsbylove.

Saavidt det kan skønnes, opstod de første Regler for Orden og Skik i Landsbyen i den rige Udviklingsperiode, der plejer at betegnes som Valdemarstiden, altsaa engang i 1200'erne, da Bebyggelsen fik en vis Tæthed og Bymarkens Udskiftning i Agerlodder med Fællesdrift blev almindelig.

Ingen af de ældste Landsbylove er opbevaret. Den ældste er fra 1400'erne, og derefter er der et Slip paa henimod 100 Aar, inden den næstældste droges frem og opbevarede. Middelalderen havde ingen Sans for at værne om Folkets Fortidsminder. Uanede Masser af Kildemateriale til Oplysning om Sæder og Skikke gik rabundus, naar der ryddedes op ved Ejer- eller Arveskifte, i Krige, under Pest og naar Flammerne luede over Bygningsværkernes letantændelige Materiale af Træ og Straa. Først omkring Reformations-tidens nyvakte vældige Røre begyndte Sansen for at hæge om overleveret skrøbeligt Gods saa smaat at vaagne, og fra dette Tidspunkt begynder da ogsaa de opbevarede Landsbyloves Antal at stige.

Bylovene var hjemmegjort Arbejde. Reglen var, at By-mændene (Granderne) ved et Bystævne enedes om at samtykke de Regler til god Ordens og Skiks Opretholdelse i Byen og paa Marken, som man var enig om at finde nødvendig til Hvermands Tarv og Nytte. Allerede Erik Menved havde forsynet Byloven med en ret Lovs Magtfulde inden for Bysamlaget, naar den lovligt blev læst og tingsvundet i Overværelse af otte Dannemænd paa Herredstinget, og den ikke stred mod Kongens Lov for Riget.

De gamle Bylovsdokumenter, der nu hovedsagelig opbevares i Landsdelenes Landsarkiver og i Hovedstadens Rigsarkiv, er værdifulde Kilder til Oplysning om Datidernes

Vilkaar og Færden, Kultur og Retssans, ved deres levende og nærværende Udtryksmaade.

Fra Lolland er opbevaret nogle Landsbylove, saaledes *Radsted Sogns Vilkaar fra 1635, Toreby gamle Vedtægt fra 1674, Hillested Bylov fra 1739, Rersnæs Markbrev fra 1760 m. m.*

Jeg har fortalt, at Reglen var, at Granderne ved et Bystævne enedes om at samtykke en Bylov efter Tarv og Tykke.

Der gaves visse Undtagelser fra Reglen. Hver Landsdel havde sine, ikke ret mange, men nogle. Lolland havde ogsaa sin Undtagelse. De pyntede ikke, disse Undtagelser, thi de var Udtryk for saa stort Sløvsind, saa stærk Underkuelse og Armod, at de paagældende Bymænds Haab om Menneskeværdighed og Fremtid var ved at gaa til Grunde. I slige Tilfælde kom Initiativet udefra saa listeligt eller saa lempe- ligt, enten som Paabud til Bymændene eller som fuldbyrdet Kendsgerning, som de havde at tage ved og rette sig efter.

Det var nemlig en helt ud almindelig Opfattelse, som uafladelig havde Mæle Landet over, at de Landsbysamfund, som ej havde Vedtægt om Orden og Skik, forfaldt til Selv- tægt og Usind.

Hillested var Lollands Undtagelse.

Af det gamle Herresæde Aarsmarke, som Maribo Bys ellers skikkelige Borgere under Grevens Fejde havde besøgt paa ikke just venskabelig Vis, var i 1714 Grevskabet Knuthenborg blevet oprettet. Det var et vidtløftigt Gods, hvor Fæstebønderne indbyrdes i al deres Kummerlighed stundom ikke havde ret meget godt at udlade sig om, hverandre ved- rørende. Greven og hans Fuldmægtig Zeuthen havde snakket sammen om det Ulyd, der fandtes paa Godset, og Midler derimod. Sandsynligvis har de ogsaa talt med Bønderne derom og foreslaaet dem en Vedtægt om Orden og Skik iblandt sig. I hvert Fald har der næppe været Øre eller Sans derfor.

De fleste af Hillested Bymænd var Fæstebønder under Knuthenborg, og en Dag i 1739 var de efter Ordre forsam- lede til Bystævne, hvor Zeuthen oplæste for dem en tinglæst Bylov, gældende for deres By, som de herefter havde at holde sig efterrettelig eller straffes med Bøder, som Byloven

fastsatte for hver enkelt Forsyndelse i By og Mark. Bymændene havde bare at vælge en Oldemand for Bylavet, der da skulde være Herskabet ansvarlig for Lovens Overholdelse.

Bylovene havde visse Fællestræk, tillempet efter hvert Samlags Syn og Behov, varieret i rig Mangfoldighed, hver Variation af Bylovens Bestemmelser vedføjte en Bøde for Forsyndelse derimod. Bødepengene, der betaltes ved Stævne eller udpantedes, anvendtes højst forskelligt, Bødekornet som Regel til Gildeøl.

Der var Bestemmelser om Hegn og Vangeled, om Græs og Korn fra Maj til hen i September, deres Tilsyn og Omgængelse, om Markskellene, som ingen maatte forandre eller pløje ned og som stod under Tilsyn af ældre kyndige Bymænd, der kunde huske langt tilbage og vidste Besked med Markskelsdomme fra Fædrenes Tid.

Fredevangene stod under en Markmands Tilsyn, hvem ikke blot Byhyrderne, der vogtede — en Kvæget, en anden Svinene, og maaske en tredje Faarene eller andet Smaakræ, men alle og enhver ubetinget skulde adlyde paa Markerne, i Engene, Skoven og Mosen. Der maatte ikke begyndes noget Arbejde i Marken: Pløjning, Saaning, Engslæt, Kornhøst eller Indbjergning, inden et Bystævne havde fastsat Tiden og Oldemanden i Byhornet havde forkyndt Dag, Time og hvor i Marken der skulde begyndes. Om Vejenes Istandsættelse og Grøfternes Oprensning enedes man ogsaa saavel m. H. t. Tidspunktet for Udførelsen som m. H. t. Arbejdets Besvær. Hartkornet var som Regel vejledende ved alle Arbejdsydelser i Fællig.

Lys og Ild og Ovn var ligeledes under Bylovens Bydende. Aabne Ildsteder, slette Lerovne, Straa i Sengene, Træk igennem Huset og ofte Aftræk for Røgen igennem et Hul (Lyre) i Taget eller en brøstfældig Skorsten. Det var ikke sært, at Byloven overvaagede Omgangen med Lys og Ild, bestemte Syn tre Gange aarlig og hjemlede Ret til uden Naade at slaa onde Ovne ned, hvoraf Ildsvaade kunde opkomme, det Gud forbyde. Skete det, at en Grande led Ovenfaldsskade paa Bygning, knæsatte Byloven den arildgamle Hjælpssomhed, at hver Grande skulde give en Stolpe, et

Spændtræ, en Trave Halm, en Skp. Byg samt gøre en Dags Arbejde med Forspand paa egen Kost.

Der var ogsaa Bestemmelser med vedhængende Bøder, vedrørende Helligdages Fred og Prædikenens Overværelse, om Kirkefred, »Markedsfred og Gaardfred«.

Saa var der Regler for Fattigfolks Annammelse til Bord og Natteleje, for Befordring af Stakkelsfolk fra By til By paa Omgang, hvilket man ved Hjælp af en Stump Fjæl, der altid skulde være i den Grandes Besiddelse, som først stod for Tur, klarede sig Omgangen rundt. Naar Stodderfolk kom til Bys, blev de derfor altid vist til den Gaard, hvor Fjælen havde Tur. Landstrygere og Folk uden Skudsmaal fra deres Hjemstavn maatte hverken huses eller hæles i Byen, at ikke Splid eller Usæder skulde faa Indpas.

Endelig var der Bystævnernes Orden, hvor Oldermænden var Generalnævneren, hvori enhver Sag skulde gaa op uden Banden, Ulyd eller Haardrag, og hvor Skursmanden paa Bylavets Talliebræt (Bysens Kæp) skar eller med Kridt skrev de i Ugens Løb paa de enkelte Personer faldne Bøder — og Gilderne i Samsæde med hverandre, hvor hver Husstand havde sit faste Sæde, som holdtes i Hævd, men hvor alle var lige nær til det retfærdige Øl, der skulde drikkes.

Hvorledes det gik til ved Bylavsgilderne, skildres i Artiklen nedenfor.

II. Gildelyd.

I Landsbyernes gamle Bylove, som Fædrene i den ufri Jordfællesskabs Perodes sidste Par Aarhundreder, inden Stavnen løstes, til god Orden og Skiks Iagttagelse i By og Mark, selv havde opsat og samtykt at holde ubrødelig med hverandre, tales der om, at Oldermænden ved Stævne og Gilde banker til Lyd, d. v. s. til Stilhed. Ved Gilder betød det: Stilhed til Andagt med Oldermænden som Talsmand.

Disse Andagter, inden Gildet begyndte, kaldtes »Gildelyd«. Et Par af disse i deres fuldstændige Form er opbevaret. Foruden ved de almindelige Bylavsgilder brugtes de ogsaa ved Bryllupper og andre Højtideligheder, mulig med lidt stedvis Ændring af Teksten efter Omstændighederne.

Formen for et Gildelyd er bleven til efterhaanden, men omsider afrundet i Skikkelse og Form som højtideligt Aktstykke er det i det væsentlige blevet brugt overalt i Landet i samme Klædebon.

I det følgende skildres et af de opbevarede Gildelyd.

— — Oldermænden staar midt i Gildehuset. Med Bykæppen (Talliestokken) har han paa Loftsbjælken slaaet til Lyd. Omkring Bordskiven, der hviler paa Egepæle, nedrammet i Jorden, hvor Byfolkene sidder trindt, stilner Snakken, og Oldermænden tager til Orde:

Giver Lyd I Godtfolk, imens en Dannemand taler et Ord. Forlader mig, Godtfolk, at jeg tager Jer af med Jeres Snak og Tale. I skal med Guds Hjælp snart komme til Jer Glædskaab igen. Ellers er det jo saa, at hvor vi samles ellér sankes, hvor Guds gode Gaver er at bytte, som vi nu her for Haanden har, da skal I vide, at vi ikke har dem af os selv, men af den almægtige Gud, som alting formaar, som er Gud Fader, Søn og Helligaand. Saa vil vi da bede Gud Fader om, at han vil udgyde sin Helligaand over os som Vand paa det tørre, og som Strømme paa det tørstige, thi Kristus Jesus siger selv, at hvor to eller tre er forsamlede i hans Navn, der vil han selv være midt iblandt. Nu er vi her mange flere forsamlede. Efterdi vi er forsamlede i Jesu Navn, saa lad os ogsaa love og prise ham. Gud skabe rene Hjerter i os og giv os en ny, viis Aand. Forkast os ikke fra dit Ansigt og tag ikke din Helligaand fra os. Hvo dette med mig ønsker og begærer, bede af Hjertet en god Bøn til Gud i Himlen, saa bønhører han os. (Oldermænden tier, og enhver bøjer Hovedet og læser et sagte Fadervor). Derefter fortsætter Oldermænden:

Saa vil vi ogsaa bede for Tid og timeligt Vejrligt og for den Velsignelse, som kommer af Jordens Grøde, at vor Herre vil give hende benedidede [velsignet] Vejrligt, at hun maa vokse, naar vi har saaet, og derefter komme vel i Hus, naar Tid er, at vi kan nyde vor daglige Næring deraf. Saa vil vi bede for Kongen og dem, der skal styre Land og Rige, at vor Herre vil give dem samdrægtige Hjerter, saa vi kan nyde Fred til vor Død. Saa vil vi ejheller forglemme at bede for vor egen gunstige Øvrighed. Gud give dem en kristelig

Tro og Taalmodighed indtil Enden. Saa vil vi ogsaa bede for Kirke og Skole, for vor gode Sognepræst og Sogne-
degn, som skal prædike og sjerne for os; Gud give dem at prædike og sjerne for os, saa vi kan mærke og gemme, at de med os og vi med dem kan bekomme Himme-
rig og det evige Liv paa den yderste Dag. Saa vil vi ogsaa bede for Enker og faderløse Børn: Gud være deres Fader og Forsvar. Og vær i lige Maade med alle dem, der er paa deres retfærdige Rejse til Lands eller Vands. Og vi vil heller ej glemme at bede for os selv, for vore egne Gildesøskende og gode Venner: Gud give os en god Gildesæde med hver-
andre. Og hertil vil vi bruge den samme Bøn, som vi tilforn læste. Beder alle af Hjertet Fadervor, saa mange som skønne kan, saa bliver nok nogen af os bønheorte.

(Atter hvisker enhver Fadervor).

Eftersom vi har begyndt vor Tale med Bøn og Paakaldelse, saa vil vi ære Gud i Himlen med en smuk Lovsang. Vor Stolsbroder eller en anden god Ven, det formaar, vil give os Tonen an i det første Vers. (Stolsbroderen var Oldemandens Medhjælper. Han skrev Videbøderne paa Byens Tailliestok. Han forvarede Byens Gildeøl og var ansvarlig for, at det var godt og klart. Og ved Gilderne stod han ved Tøndens Tap og var ansvarlig for, at alle fik retfærdige Maal i Kande og Krus. Og tillige var han altsaa ogsaa Forsanger, om han havde Tone).

Efter Salmen: Som en Fader sig forbarmer, — eller: Naar min Tunge ikke mere, — fortsætter Oldemanden:

Saa skal I Godtfolk ogsaa vide, hvad det er for Øl, vi har til Stols i Aften (Dag). Da har denne Dannemand N N lagt sine to Tønder Igangsøl til Stols for sig selv og Hustru, efter som vor Vedtægt det byder for nye Mænd i Lavet. Gud i Himlen velsigne og bevare ham og alle hans fra al Vaade og Ulykke, og at han maa længe leve og lide vel. Ellers siger jeg saa paa hans Vegne: Dersom nogen skulde klage enten paa Øl eller Tønder, da lover han hellere at bedre det i Aften end i Morgen eller en anden Tid. Mig tykkes for min Part, Øllet er godt. Enhver svare for sig. (Er Forsamlingen enig heri, raaber alle i Munden paa hverandre: Øllet er godt! Øllet er godt! Er der derimod Brøst paa Øllet, klapper

Oldermanden til Lyd og siger: Gaa ud I otte Mænd, som skal paalægge Straffen, som skal betales for Øllets Brøst).

Naar Øllet er, som det skal være, tager Oldermanden atter ved: Det er os undt med Kærlighed og god Vilje.

Gaar I ud eller gaar I ind ved Gildet, da taler venlig og vel til hverandre. Af gode Ord og Tiltale kommer godt Gensvar. Af Spe og Gloser kommer kun Kiv og Trætte. Gud bevare os derfra. Den; som intet bryder i Aften, har intet at bedre i Morgen. Vort Gildehus og Gildevej lyser jeg i Fred og Førm, saavidt den er bred, at hver ærlig Mand og Karl maa komme vel hjem til sit Hus uden nogen Forhindring, Fare eller Skade i nogen Maade. Sidder nogen herinde med noget ulovligt Værge, da melder jeg det hen i Husbondens Forvaring til i Morgen eller en anden Tid, saa skal hver bekomme det lige godt igen. Dersom nogen klamres, skældes eller slaas, enten her i Huset eller paa Vejen, saa skal de fylde os Tønden med saa godt Øl, som vi nu har. Dersom nogen af vore Lavbrødre er borte, som har rette Gang med os til vort Øl, da kan de lade deres Kande eller Gæst komme, den Stund der er klart Øl i Tønden, om saa er, at de er syge eller i Husbonds Forfald, saa skal de nyde den Ret, som vi vilde have, om vi var borte, og de var her. Forsømmer de det derimod af sig selv, da have de Skade for Hjemgæld. Er der nogen fremmede Gæster til os kommen, da forfremmer vi dem til det bedste, at de kan se den Skik paa os, som godt er, saa de hellere lyster at være vore Gildebrødre end vore Gæster.

Er her nogle fattige Mennesker, som beder om en Drik Øl, da giv dem den; thi Herren siger selv: Almissedel forarmer ingen. Saa melder jeg ud fra os alt det, som ondt er: unyttige Ord og Tale, og melder ind til os, alt det som godt er: Guds Naade og Venskab. — Nu vil jeg have vor Stolsbroder formanet, at han skaffer os klart Øl i Skaalene, som det sig bør. Naar Tønden ej formaar mere og I har hørt dens tomme Lyd, saa ved enhver sig derefter at rette. Og dermed: Sid i Herrens Fred, og forlad mig, at jeg ikke kan tale, som jeg burde.

Hele Forsamlingen raaber nu: Du taler som en ærlig Mand. Gid du ikke leve længere, end du kan tale! — Hvorefter Øllet skænkes om og Glædsken tager ved.

Hvad Folkene fra Kraghave, Haslinger og »Embedsfolk« bestilte paa Nykøbing Slot i Aaret 1. Maj 1582—1. Maj 1583.

Af *Holger Hjelholt*.

Det er flere Gange i de senere Aar blevet stærkt fremhævet, hvor værdifulde Bidrag de gamle *Lensregnskaber* er i Stand til at yde til Oplysning om tidligere Tiders Forhold. Landets Inddeling i Len var jo den før Enevældens Indførelse i 1660 herskende, og den afløstes da af Inddelingen i Amter. I Spidsen for Lenet stod Lensmanden, og det var hans Skriver, som aflagde de nævnte Regnskaber, der ofte i høj Grad gaar i Enkeltheder, og som er bilagte med talrige oplysende Indtægts- og Udgiftsbeviser. I første Bind af Tidsskriftet »Fortid og Nutid« skrev den alt for tidlig afdøde lovende unge Historiker Thomas B. Bang i sin Tid en meget lærerig Afhandling om »Lensregnskaberne og deres Benyttelse som historisk Kilde«. Selv har jeg ogsaa i et Foredrag »Vejledning i Hjemstavns- og Slægtsforskning« (trykt i Beretning om det andet danske Hjemstavnskursus. 1925) henledt Opmærksomheden paa, i hvilken Grad man fra Lensregnskaberne og deres Bilag kan hente Stof til Billedet af Fortidens Liv og Hændelser.

For *Nykøbing Len* — Falster og flere af de omliggende Smaaøer — er Tallet paa bevarede Regnskaber egentlig ikke stort. Saaledes findes der f. Eks. slet ingen for hele den lange Tid (1588—1631), da Lenet sammen med Lolland var Enkegods for Frederik den Andens Dronning Sofie af Mecklenburg. Til Gengæld, kan man maaske sige, er der bevaret et Par meget gamle Regnskaber og Jordbøger. Der er et interessant gammelt Regnskab med tilhørende Jordebog fra

Kong Hans'es Tid, fra Aaret 1. Maj 1509—1. Maj 1510, da Oluf Holgersen var Lensmand paa Nykøbing. Dette Regnskab vil jeg andensteds gøre udførligt Rede for. Dernæst er der en i hvert Fald ikke uinteressant Ekstrakt af Regnskabet fra Paaske 1546 til Paaske 1547, der er en Jordebog fra 1569 og en fra 1572, og der er endelig et Regnskab fra 1. Maj 1582—1. Maj 1583. Fra dette sidste Regnskab, der altsaa er fra Tiden før Slottets Ombygning og før Dronning Sofies Residens paa Nykøbing, er det, at der nedenfor skal gives et Uddrag til Oplysning om det i Overskriften angivne Emne.

Det *daglige Arbejde* paa Nykøbing Slot, som Uddraget giver os Besked om, er ikke det, som forrettedes af de faste Folk paa Slottet. Det fortæller os ikke, hvad Henning (Lensmand Henning Gøye) foretog sig fra Dag til Dag, heller ikke beskriver det, hvordan Dagen gik for Slotsskriver eller Ridefoged, for Portholdere og Vægttere, for Smed og Humlemand, for Fadeburskvinden og Fadeburspigerne eller de øvrige, der lønnedes og fik Kost paa Slottet. Men foruden det Arbejde, som disse faste Folk udførte, udførtes der Aaret igennem Arbejde paa Slottet af den nærmeste Omegns Beboere. Matriklen 1662 oplyser saaledes om Kraghave, at denne Landsby ingen Landgilde svarer til Slottet, fordi Beboerne gør daglig gaaende Hoveri. Denne Pligt var det formentlig ogsaa, der fritog dem for at svare Skat. Beboerne paa Hasselø, der dengang var en virkelig Ø, svarede, saa vidt det ses, heller ikke Skat, undtagen maaske i ganske ekstraordinære Tilfælde, rimeligvis fordi ogsaa de — Haslinger kaldes de — ligeledes havde meget Arbejde at gøre paa Slottet. Om Arten af dette *de Kraghave Mænds og Haslingers Arbejde* er det nu, at Lensregnskabet 1582—1583 giver os Oplysninger fra Uge til Uge Aaret igennem, noget, der vistnok er ret enestaende. Disse Oplysninger gives i et Af-snit af Regnskabet, der hedder »Ugekost paa Fetalje, forspist er til kongelig Majestæts Embedsfolk paa Nykøbing Slot«.

»Embedsfolk« dengang var, det forstaar man nok, ikke det samme som nu. Embedsfolk betød nærmest Haandvær-

kere, og det paagældende Afsnit i Regnskabet indeholder foruden Meddelelse om Kraghave Mænds og Haslingers Arbejde ogsaa Meddelelse om, hvad Haandværkere som Snedkere og Tømmermænd, Lerklikkere, Murkarle og Kalkslaere udførte paa Slottet. Det væsentligste Arbejde i Somren og Efteraaret 1582 for disse Haandværkere var *Opførelsen af et nyt Bryggerhus* paa 32 »Bindinger« (Fag), et Arbejde, som vi altsaa følger fra Uge til Uge, og gennem alle dets Stadier. Der omtales 5 Skillerum i Bryggerhuset, 2 Gulve med Mursten, 12 Halvdøre, en Melbing (Melkiste) med 2 Rum i, en Maltbing m. m. Naturligvis var der en Ovn, en Maltkølle og en Bryggerkedel. I den nordligste Ende blev der opsat en Esse og et Smedested, og der rejstes ogsaa et Vandværk (en Vandkunst) i Nærheden af Bryggerset. Haandværkerne fik selvfølgelig ikke blot Kosten som Beboerne i Kraghave og paa Hasselø under deres Arbejde paa Slottet, men ogsaa Dagløn, der anføres andensteds i Regnskabet. Murermesteren Søren Christensen og hans »Medbrødre«, de 2 Murkarle Jep og Jens og de 3 Kalkslaere Rasmus, Peder og Niels fik henholdsvis om Dagen Mester selv 8, en Murkarl 7 og en Kalkslaer 5 Skilling. Niels Jørgensen Lerklikker fra Sundby og hans 4 »Medbrødre« fik henholdsvis 6 og 5 Skilling. Jakob Tømmermand i Nykøbing, der ligeledes havde 4 »Medbrødre«, her Tømmerkarle, fik 8 Skilling, en Tømmerkarl 6. Stensætter Mads Lauridsen, der i 6 Dage selv fjerde »omstenede« Bryggerset, fik ligesom sine Arbejdere 6 Skilling daglig.

Foruden disse Udgifter til Arbejdsløn ved Bryggersets Opførelse indeholder Regnskabet naturligvis ogsaa Udgifterne til *Indkøb* af de nødvendige *Materialier*, Tømmer, Kalk, Tagsten, Jern m. m. I Rostock blev der købt 2000 Loftøm og 3500 Lægtesøm og for hvert Tusind betalt 4 Dlr. 1½ Ort. Rasmus Jonsen i Nykøbing leverede 1500 Loftøm og Dørøm, og Jep Skomager fik afsat 8 Tønder Haar, som Murermesteren fik at blande i Kalken, for at den bedre skulde binde. Af Smedene i Nykøbing leverede Thøme Smed Stangjern til 18 Par Dørhængsler med Stabler, Marnere og Klinker, Henrik Smed 150 Sværdspiger, og Klejnsmeden lavede 2

store Ringe, der skulde holde Rendebukken (Rambukken) sammen oven udi, der brugtes til at nedbukke (nedramme) de Bøgepæle med, hvor Bryggerset skulde staa. Til Rendebukken kom ogsaa Jernskiver og Jernbolte, 5 Bastliner og 6 »Gang Bastskaglereb«, 4 Trisser af Træ og et stort Reb, der vejede et Lispund. Til Taarnet maatte der anskaffes et nyt Reb og til Kornvinden to, fordi de gamle blev sønderlidte til Rendebukken. Til Inventar i Bryggerset blev der købt store og smaa Ølkar.

Regnskabsaaret dengang gik som allerede nævnt fra 1. Maj til næste Aars første Maj, Philippi og Jakobi Dag, som den kaldes. Ugerne angives i Regnskabet med de latinske, kirkelige Betegnelser, men jeg erstatter disse i Gengivelsen overalt med Datobetegnelser. Den første Uge er den fra 29. April til 5. Maj 1582, den sidste Uge ender 27. April 1583. Det, der for os er det interessante, er jo ikke »den forspiste Fetalje«, og denne anføres derfor kun for den første Uge, skønt den naturligvis skifter stærkt fra Uge til Uge. Det interessante er Oplysningerne om de Folks Arbejde, der har faaet Ugekosten. Læg f. Eks. Mærke til, hvordan vi er i Stand til at følge Arbejderne i Slottets Humlehave fra tidligt Foraar til Efteraaret, da Humlen plukkes og Humlestængerne oprykkes og forvares! Eller læg Mærke til, hvad der staar om Faareklipningen Foraar og Efteraar og den travle Virksomhed i Slagteriet i Efteraarstiden! Hvordan vi gennem Opgivelserne kan følge det fremskridende Arbejde paa Bryggershuset i Enkeltheder, er ovenfor sagt.

Med Hensyn til min Gengivelse skal jeg yderligere bemærke, at jeg har lempet Retskrivningen efter den moderne, idet jeg som P. Paludan i hans Kalundborgs Beskrivelse mener, at jeg vel kunde beholde den originale Skrivemaade, »men det sinker baade Læseren og mig og er til ingen Nytte. Ordene selv vil jeg beholde«. Et Par enkelte Ord, hvis Betydning ikke er mig klar, er sat i Anførselstegn og skrevet, som de staar. Nogle Forklaringer over gamle Udtryk m. m. er tilføjede i Parenteser. De »Øboere«, der omtales, er Folk fra de til Lenet hørende Smaaøer. Hertug Karl, hvis »Tilkomst« (Ankomst) nævnes først i Decbr., er Hertug Karl af

Sverige. Sammen med sin Gemalinde opholdt han sig et Par Dage paa Sophieholm (Stadager) paa Rejsen til Tyskland. Andensteds i Lensregnskabet berettes der i øvrigt adskilligt om Forberedelserne til hans Besøg. Saaledes fik man sig paa Slottet anskaffet en stor Lygte. 3 smaa Haandlygter, som man ligeledes havde købt og betalt med 8 Skilling Stykket, gjorde forhaabentlig deres Nytte under Besøget, men de blev stjaalet af Hertugens Tros. Mad- og Drikkevarer blev anskaffede i store Mængder, og til Serveringen blev købt røde Træfade, Trækander og Trætallerkener, Glas m. m. — Den Jørgen Lakaj, der i Ugen 29. Juli—4. August kom med sit Selskab fra Tyskland, er sikkert den samme, der i Slutningen af April overførtes til Tyskland, hvad man faar at vide paa et andet Sted i Regnskabet.

Ugekost paa Fetalje forspist er til kongelig Majestæts Embedsfolk paa Nykøbing Slot fra Philippi Jacobi 82 og til Philippi Jacobi Anno 1583.

29. April—5. Maj 1582. Mel 12 Skpr. Malt 1 Pd. (d. v. s. 1 Skippund). Humle 4 Skpr. Flæsk 8 Sider. Nødkød (d. v. s. Oksekød) 8 Stykker. Faarkød 3 Kroppe. Sild opslagen 1 Td. Kuller opslagen 1 Tønde. Ærter 2 Skpr.

7 Tømmermænd hug paa den ny Bryggershus al Ugen. 9 Personer af Hasselø satte Stænger i Humlehaven 3 Dage. 2 Lerklikkere klined i den liden Stald al Ugen. 2 Snedkere arbejdet paa nogen Vinduekarm al Ugen.

6.—12. Maj. 21 Tømmermænd med nogen af Øboerne hug paa den ny Bryggershus al Ugen. 8 Personer af Haslinger satte Humlestænger i Humlehaven 4 Dage i denne Uge. 2 Snedkere arbejdede nogen Sengesteder i Slotsherrens Stald.

13.—19. Maj. 8 Personer af Hasselø satte Humlestænger 2 Dage. 10 Personer »flytte Skytten« (flyttede Skytset?) i Borgegaarden 1 Dag: 2 Personer gjorde rent i Borgegaarden, paa Vægtergang og i den lange Stald 3 Dage.

20.—26. Maj. 6 Tømmermænd hug Lægter til den ny Hus og parteret Tømmeret til samme Bygning al den Uge. 12 Haslinger kastede Kornet og vist (?) Humlespirer i

Humlehaven 1 Dag. 12 Personer af Kraghave hug »Thuorre« (Tørv?) og gjorde Gærder omkring Kaalhaven 2 Dage. 10 Kvinder af Kraghave satte Planter udi Kaalhaven 2 Dage.

27. Maj—2. Juni. 6 Tømmermænd arbejdet paa den ny Bryggershus 4 Dage. 12 Haslinger vist Humlespierr i Humlehaven og slog Skarntyder af i Klosterhaven 2 Dage. 23 Personer klippet Faar, vandet Kaal 2 Dage, lugede Urter, fejede og gjorde rent i Staldgaarden. 4 Personer aag Malt til og fra Møllen 2 Dage. 1 Møller fik ogsaa Øl og Mad 2 Dage, midlertid samme Malt blev malet.

3.—9. Juni. 12 Tømmerkarle af Øboerne hug og hvæsset Bøgepæle, som skulde nederbukkes (nedrammes) for Jorden der, som Muren nederfaldt, som den ny Bryggershus skal staa, 2 Dage. 10 Personer af Hasselø paa samme Arbejde udi 2 Dage.

10.—16. Juni. 16 af Hasselø Mænd hvæsset Pæle og nederbukket Pæle for Jorden, som Muren nederfaldt der, som Bryggershuset skal staa. 2 Dage.

17.—23. Juni. 20 Haslinger hvæsset Pæle og nederbukket Pæle for Jorden, som den ny Bryggershus skal staa, og hjalp Smeden, som smedede Jernskiver til Rendbukken, 5 Dage. 3 Haslinger at kaste Korn 2 Dage.

24.—30. Juni. 5 Murkarle og Kalkslaaere skælnet (understrøg med Skælkalk, der var tillavet med Sand og Svinehaar) paa den liden Stald, Slotsherrens Heste staar udi, 3 Dage. 4 Haslinger med flere af Bønderne, som ingen Kost bekom, hvæsset og nederbukket Pæle, som formeldt er, 5 Dage. 3 Haslinger kastede Korn 2 Dage. 4 Øbomænd, som skulde føre Smør, Korn og anden Fetalje til København, 3 Dage.

1.—7. Juli. 6 Murkarle og Kalkslaaere, som skælnet den liden Stald, Slotsherrens Vognheste staar udi, sammeledes paa den lange Stald over Kornlofterne, hvor Brøst og Fejl var. 4 Haslinger hjalp Bønderne at drive Bøgepæle i Jorden, som formeldt er, al Ugen. 4 Øboer kom tilbage fra København med det Hvede, som tilforn var hedenskikket, fortøvet, midlertid det blev opskibet, 3 Dage.

8.—14. Juli. 2 Tømmerkarle af Hasselø hjalp Bønderne at drive Bøgepæle i Jorden, som formeldt er, al Ugen. 2

Personer, som var Bødkeren selvanden, som slog salt Fisk op og det forlagede udi 2 Dage. 2 Murmestere hjalp Bønderne i Nørre Ladegaarden at opsætte en Bageovn 4 Dage. 8 Personer af Kraghave luget Kaal og hængte noget Fisk i Røget, som var kast i Laget, 2 Dage.

15.—21. Juli. 6 Tømmermænd hug Lægter til Bryggershus og rejste Hus i denne Uge. 16 Haslinger hjalp Bønderne at rejse Bryggershuset 3 Dage i denne Uge. 2 Personer, (som) var Henrik og Thøme Smed, som slog Sværdspiger til samme Hus udi 2 Dage.

22.—28. Juli. 4 Tømmermænd lægtet Bryggershuset al Ugen. 4 Øboer kom fra Lybæk med Tagsten 3 Dage i denne Uge. 5 Personer af Kraghave luget Urter i Haven 1 Dag denne Uge. 6 Stensættere omstenet Bryggershuset denne Uge. 20 Haslinger blædede Humle og slog Skarntyder og Nælder af i Klosterhaven.

29. Juli—4. August. 4 Stensættere omstenet Bryggershuset 4 Dage i denne Uge. 5 Personer, som var Jørgen, kongelig Majestæts Lakaj, med fire andre hans Selskab, kom fra Tyskland med nogen engelske Faar og Geder og 2 store Bøffelnød, var her udi 3 Dage. 6 Personer stavrede Væggene med Ellestavre i den ny Bryggershus, som skulde lerslaas med Ler, 4 Dage i denne Uge.

5.—11. August. 3 Stensættere stenet Bryggershuset 4 Dage. 4 Haslinger stavret Væggene 3 Dage. 2 Personer af Kraghave hug Ellestaver til Stavre at bruge i Bryggershusets Vægge.

12.—18. August. 4 Tømmermænd lægtet Bryggershuset al Ugen. 4 Murmestere hængte Tagsten paa samme Hus 5 Dage. 5 Lerklikkere klinet Væggene i samme Hus al Ugen.

19.—25. August. 5 Tømmermænd »bløyd« (?) og snorhug Deller (Brædder) til den ny Bryggersloft. 6 Murkarle og Kalkslaaere muret Væggene og skælnet Taget paa forskrevne Hus al Ugen. 6 Lerklikkere klinet og spækket Væggene paa forskrevne Hus al Ugen. 4 Personer af Kraghave gjorde rent i Borggaarden, i den lange Stald og andensteds her paa Slottet, hvor Behov gjordes.

26. August—1. Septbr. 6 Murkarle og Kalkslaaere muret

dagligen paa forskrevne Bryggershus. 10 Lerklikkere lerslog, klinet og spækket forskrevne Hus al Ugen. 2 Kvinder af Kraghave rensed Rug af Ovn og til Møllen 1 Dag.

2.—8. Septbr. 6 Murkarle og Kalkslaaere muret paa forskrevne Bryggershus al Ugen. 6 Lerklikkere lerslog, klinet og spækket forskrevne Hus al Ugen. 4 Tømmermænd lægtet Slotsmøllen al Ugen. 2 Kvinder af Kraghave rensed Rug af Ovn til Møllen 1 Dag.

9.—15. Septbr. 6 Murmestere og Kalkslaaere muret den ny Bryggershus al Ugen. 6 Lerklikkere lerslog Bryggerslofterne i forskrevne Hus al Ugen. 2 Tømmerkarle bødte og flikket paa den østre Loft 2 Dage.

16.—22. Septbr. 6 Murmestere og Kalkslaaere muret paa Skorsten, Kølle og Ovn al Ugen. 6 Haslinger hug Tømmer til Skorstensbjælker og Køllebjælker al Ugen. 4 Haslinger gjorde Broen færdig til Slagterhuset udi 2 Dage. 2 Kvinder af Kraghave malet Gryn 1 Dag.

23.—29. Septbr. 6 Murmestere og Kalkslaaere muret paa Skorstenen, Ovn, Kølle og Pandested (Stedet for Bryggerkedlen) i forskrevne Bryggershus al Ugen. 26 Personer af Kraghave slagted Lam og saltet Lamkød 3 Dage. 30 Personer af Hasselø plukket Humle 4 Dage. 2 af Øboerne førte nogen Tagsten fra Lybæk, fik Kost, midlertid han (!) forlosset, udi 3 Dage.

30. Septbr.—6. Oktbr. 6 Murmestere og Kalkslaaere muret paa Skorsten, Ovn, Kølle, Pandested og opsatte en ny Smedesse udi forskrevne Bryggershus i den nordeste (nordligste) Ende, al Ugen. 24 Personer klippet Faar 2 Dage. 40 Haslinger plukket Humle, oprykket og forvarede Humlestænger 3 Dage.

7.—13. Oktbr. 6 Murmestere og Kalkslaaere muret paa Skorstenen, Ovn, Kølle og Pandested og opsatte en ny Smediested i forskrevne Bryggershus efter som formeldt er, al Ugen. 6 Personer af Kraghave hakket Talg, malet Gryn 2 Dage. 4 Personer af Hasselø arbejdede paa Køllens Flager 2 Dage.

14.—20. Oktbr. 6 Tømmerkarle gjorde en Melbing (Melkiste) og Maltbing i den ny Bryggershus al Ugen. 4 Personer

med Thøme Smed, som arbejdet paa Dørhængsel til den ny Bryggershus udi 3 Dage. 20 Haslinger slagtet Svin 3 Dage. 20 Personer af Kraghave saltet Svin og slagtet Gæs 4 Dage.

21.—27. Oktbr. 4 Tømmerkarle arbejdet paa Melbing og Maltbing, som forskrevet staar, al Ugen. 20 Haslinger slagtet 4 Dage. 16 Personer af Kraghave saltet Slagteriet 3 Dage. 4 Kvinder af Kraghave malet Gryn og rensed Rug til Møllen 2 Dage. 6 Kvinder dagligen udi Fadburen hjalp til udi Slagteriet.

28. Oktbr.—3. Novbr. 4 Tømmerkarle arbejdet paa Melbingen og Maltbingen, som forskrevet staar, al Ugen. 4 Murkarle indmuret Bryggepanden (Bryggekedlen) og lagde Bryggersgulvet med Sten al Ugen. 4 Personer med Thøme Smed, som arbejdet paa Dørjern til Bryggershuset udi 4 Dage. 20 Haslinger slagtet, sammeledes nederbrød den Ovn og Skorsten, som i den lange Stald var opsat og brugtes, midlertid den ny Bryggers stod i Bygning, al Ugen.

4.—10. Novbr. 5 Tømmerkarle gjorde Spiltov og Opstandere i den lange Stald færdig igen, som Bryggerset holdtes, midlertid den ny Hus var udi Bygning, al Ugen. 2 Personer lagde Stenbroen igen i den lange Stald, som Ovnen og Bryggerset holdtes, efter som formeldt er, al Ugen. 3 Personer med Thøme Smed arbejdet paa Dørjern og Klinker til den ny Hus al Ugen.

11.—17. Novbr. 6 Murmestere og Kalkslaaere nederbrød den ny Smedeesse og den efter Slotsherrens Befaling paa en anden Sted i samme Hus maatte opmure al Ugen. 4 Haslinger stødte Hul paa Kældermuren, som skulde lægges en Rende i af Bryggerset og i Kælderen, naar man tyldet Øl, al Ugen. 1 Person, (som) var Jørgen Skriver af Sørup, som her paa Slottet anholden var for Gældssag, han kongl. Majestæt pligtig var, al Ugen.

18.—24. Novbr. 4 Murkarle muret paa Moders Hætte (formentlig et af Slottets Taarne, et andet hed Fars Hat), sammeledes en Skorstensfod og lagde en Gulv i Fruerstuen, saa og eftermuret den Væg paa Bryggershuset, som Karrene blev indsat, med anden smaa Arbejde al Ugen. 2 Tømmermænd lægtet paa Moders Hætte udi 4 Dage. 8 Haslinger,

som bar Sten, Lægter og Kalk til Muremestrene og Tømmermænd midlertid, al Ugen.

25. Novbr.—1. Decbr. 16 Haslinger slagtet og saltet i denne Uge. 2 Kvinder af Kraghave malet Gryn og ryllet (rullet?) Rug til Ovnen 3 Dage. 4 Haslinger indlagde Bælger og Smedested udi Smedien med anden smaa Arbejde, de gjorde, 4 Dage.

2.—8. Decbr. 8 Haslinger hug en Rende, som skal gaa af Bryggerset og i Graven, item (ligeledes) gjorde en Vinde at vinde Støb (Udblødning af Korn til Malt) op med i Bryggerset med anden smaa Arbejde de brugtes udi Slotten fornøden var, al Ugen. 3 Personer skulde være gangendes Bud at forvise alle Vegne udi Landet efter, hvis fornøden var at bestyre hos Bønderne mod fyrstelig Naade Hertug Karls Tilkomst.

9.—15. Decbr. 8 Haslinger førte Tømmer fra Flatø og til Slottet, som skulde til Vandværket, 5 Dage i denne Uge. 4 Muremestere og Kalkslaaere udslog en Væg udi Smedien og den igen rummeligere formuret, som Bælgerne skulde trædes, 3 Dage.

16.—22. Decbr. 2 Brolæggere, som lagde en Rende med Sten af Staldgaarden og igennem Bryggershuset udi Gravene, at Vandet og anden Urenlighed derigennem af Gaarden skulde drages og bortkomme, al Ugen. 8 Haslinger førte Tømmer fra Flatø og til Slottet, skulde til Vandværket, 3 Dage.

23.—29. Decbr. 6 Tømmerkarle hug paa det Tømmer til Vandværket 4 Dage. 2 Savskærere 3 Dage skar Tømmer til forskrevne Arbejde. 8 Haslinger førte Tømmer fra Flatø 3 Dage.

30. Decbr.—5. Jan. 1583. 4 Savskærere skar Tømmer til Vandværket al Ugen. 6 Tømmerkarle dagligen hugget paa det Tømmer til Vandværket. 6 Haslinger gjorde rent i Stalden, paa Vægtergangen og andensteds her paa Slottet 1 Dag.

6.—12. Janr. 6 Tømmermænd hug paa Vandværket al Ugen. 17 Haslinger var med at rejse Vandværket 2 Dage. 1 Kæltring (muligvis Mikkel Kedelbøder fra Nysted) bødte gamle Kobbergryder og Kedler her paa Slottet 3 Dage.

13.—19. Janr. 4 Tømmerkarle hug og lagde Render til

Vandværket al Ugen. 4 Personer af Kraghave hos Thøme Smed, der han gjorde den store Jerngjord, som sammenholder Møllestenen i Slotsmøllen. 8 Personer af Kraghave vækked (slog Vaager i) Graven omkring Slottet 3 Dage i denne Uge.

20.—26. Janr. 7 Haslinger hængte Flæsk op i Randen (d. v. s. Bjælke over Ildstedet) udi 2 Dage. 8 Kraghave Folk vækked Graven omkring Slottet 2 Dage i denne Uge, hvilket nu sædvanligt er, saa længe Vinteren paastaar.

27. Janr.—2. Febr. 2 Snedkere arbejdet paa de Senge udi Portstuen, som fra Jorden og op til Loften blev opklædt med Deller (Brædder), al Ugen. 8 Personer af Kraghave vækked Graven omkring Slottet 2 Dage.

3.—9. Febr. 2 Kvinder af Kraghave ryllet Rug til Møllen 2 Dage. 4 Personer med Slæder aag Malt til Møllen og fra Møllen 2 Dage. 8 Personer af Kraghave vækked Graven omkring Slottet 2 Dage.

10.—16. Febr. 10 Haslinger gjorde Bomme udi Spiltovene i den lange Stald færdige 2 Dage.

17.—23. Febr. 16 Haslinger vækked Stranden imellem Falster og Lolland, som Færgerne skal gaa.

24. Febr.—2. Marts. 2 Kvinder ryllet Rug af Ovnen til Møllen 1 Dag.

3.—9. Marts. 2 Personer af Kraghave hjalp Henrik Smed, der han gjorde ny Langjern til Slotsmøllen, 2 Dage.

10.—16. Marts. 4 Haslinger indlukkede Urterhaven 3 Dage.

17.—23. Marts. 4 Haslinger i forskrevne Arbejde 2 Dage.

24.—30. Marts. 6 Haslinger lukket omkring Kaalhaven og Urterhaven 2 Dage. 2 Kvinder af Kraghave ryllet Rug til Møllen 1 Dag. 2 Haslinger slagtet en Stud mod Paaske. 8 Haslinger hvæsset Humlestænger til Humlehaven og rensed udi Haven 3 Dage.

31. Marts—6. April. 4 Haslinger hvæsset Humlestænger og ryddet Humlehaven 2 Dage.

7.—13. April. 6 Haslinger lukket omkring Humlehaven 3 Dage.

14.—20. April. 8 Haslinger i forskrevne Arbejde 5 Dage.

21.—27. April. 10 Haslinger kastede Korn 1 Dag. 6 Personer af Hasselø og Kraghave gjorde Humlekuler udi Humlehaverne 8 Dage.

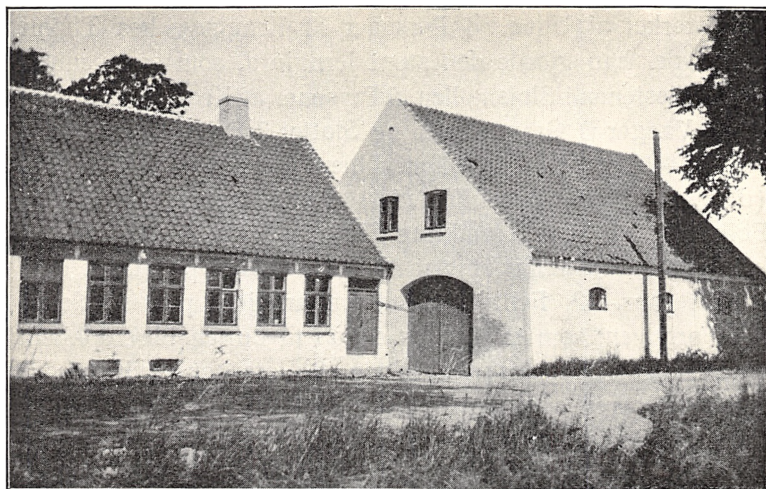

Fig. 1. Hvilested Kro i Ryde Sogn (nu Alderdomshjem) (Jfr. Side 40).

Færgegaarde og Landevejskroer paa Lolland-Falster.

Af *Svend Jørgensen*.

Kroholdets Udvikling i Danmark.

Den danske Kros Historie gaar langt tilbage i den mørke Middelalder¹). De første Herberger for rejsende var Klostrerne og Gildeshusene, der havde Pligt til at herberge og bespise vejfarende.

Da denne Ordning imidlertid langtfra var tilfredsstillende, lovede *Erik Klipping* i sin Haandfæstning, udstedt i Nyborg 29. Juli 1282, at ordne forskellige Forhold vedrørende Gæsteri i Klostre og hos Lægmand, og han — der mærkværdigt nok kom til at ende sine Dage i et offentligt Herberg — blev paa denne Maade den første danske Konge, der drog Omsorg for rejsendes Ophold og Forplejning.

Allerede i Marts 1283 udsteder han en Forordning, der bl. a. siger:

»Ingen maa føre, sælge eller drikke tysk Øl, naar Pinsen er forbi; hvo, der vover at handle mod denne Bestemmelse,

bøde 40 Mark for hver Tønde. Den, som vil brygge godt Øl, har Lov at sælge det saa dyrt, han kan«.

Derefter hedder det:

»Ingen maa kræve Herberg af læge eller lærde, af Munke eller af Folk, som ikke er under Klostertvang, *men der skal oprettes tilstrækkelige Kroer for de vejfarende*, hvor de kan faa det fornødne. Hvis nogen trænger ind i anden Mands Hus og bryder noget sønder eller bortfører noget, skal han betale Kongen 40 Mark og den skadelidte lige saa meget. Men hvis nogen fredeligt er gaaet ind i en Kro, men vil ikke betale for det, han har fortæret, maa Værten holde ham fast, og dersom han bruger Vold for at slippe bort, maa Værten paakalde Naboernes Hjælp, men hvis Værten ikke kan gribe ham, skal han med to Vidner møde paa Tinget og stævne ham til at komme igen og udrede, hvad han bør efter Stedets Sædvane; vil Gæsten ikke, skal Værten skaffe sig Dom over ham, hvor han forbrød sig«.

I al sin Fyndighed er denne Forordning et malende Tidsbillede. Her nævnes rimeligvis Begrebet Kro første Gang i dansk Lovgivning.

Det er temmelig skrappe Bestemmelser, der i Forordningen træffes for Overtrædelser — 40 Mark, den i Landskabslovene i hin Tid gængse Bøde for meget store Forseelser (Drab el. lign.)²).

Hvorvidt Krohold beskattes, kan ikke ses af Forordningen, men Københavns ældste Stadsret, udstedt 13. Marts 1254 af Jakob Erlandsen, bestemmer om Afgifter af Stadens Værtshuse:

»Hvo, der driver Værtshus med Ølsalg, give aarlig 2 Øre i Skat, som hedder Ølgæld, nemlig een om Vinteren og een om Sommeren«³).

Erik Klippings Reform druknede i Uføret efter hans Død, og de følgende lovløse Tider fremmede ikke Arbejdet for Samkvem og Samfærdselsmidler. Først efter Rigets Samling under *Valdemar Atterdag* genoptoges Krobyggeriet, men nu traadte »den sorte Død« hindrende i Vejen, standsede al Trafik og lagde alt Krohold øde.

Først under Dronning *Margrethes* forstandige og haandfaste Styre kom der igen Gang i Sagen. I Byerne var der Tid

efter anden opstaaet Gæstgiversteder, og 1396 udstedtes en Forordning, der paabød Opførelser af Kroer paa Landet for hver 4. Mil langs Hovedvejene. Disse Kroer skulde være pligtige at yde de rejsende Mad- og Drikkevarer til samme Pris som Gæstgiverstederne i nærmeste Købstad.

Forudsætter man, at Dronning Margrethes Forordning er ført ud i Livet, kan altsaa de fleste af Kroerne langs vore Hovedlandeveje føre deres Oprindelse tilbage til Begyndelsen af det 15. Aarhundrede. Den Omstændighed, at der fra de følgende Aarhundreder kun kendes nogle enkelte supplerende Forordninger vedrørende Gæstgiveriet, kunde tyde paa, at Bestemmelsen af 1396 i det hele og store har været tilfredsstillende. Saaledes paabyder *Erik af Pommern* ^{28/10} 1422, at der i Herberger paa Landet skal kunne købes Øl, Mad og Hestefoder; desuden bestemmes, at Hø og Halm ikke maa falbydes andre Steder.

Kristoffer af Bayern's Stadsret for København af ^{14/10} 1443 giver de københavnske Gæstgivere Ret til at sælge tysk Øl i Pottetal — dog kun til logerende. Senere indskrænkes Privilegiet til kun at omfatte 12 Gæstgivere; disse skal saa til Gengæld opføre rummelige Hestestalde til Brug for ridende og kørende rejsende.

Først *Christian den Andens Love*, der er prægede af den hollandske Mor Sigbrit, genoptog Arbejdet for Oprettelsen af Kroer og Gæstgiversteder. Den gejstlige Lov af 1521 bestemte saaledes (130.—134. Kapitel), at der skulde oprettes Kroer langs de store Landeveje for hver 2. eller 3. Mil. I disse Kroer skulde Værten — mod fastsatte Priser — forsyne rejsende med Mad og Drikke, og han havde Eneret paa Handel med Foder. Den verdslige Lov af 1522 gav udførlige Bestemmelser om Gæstgiversteder i Købstæderne og bevirkede Oprettelsen af 27 Kroer paa Sjælland.

I *Frederik den Andens* Regeringsaar byggedes vel en Del Kroer, men det var kun i Nærheden af de kongelige Slotte og nærmest af Hensyn til hans Følge, naar han gæstede disse Egne. Som det vil fremgaa af det følgende, blev Gedesby Kro til paa denne Maade.

Christian den Andens Bestemmelser var gode, og skønt

de ved hans Fald sattes ud af Kraft, benyttede man dem dog senere, da Postgang og Gæstgiveri ^{24/12} 1624 af *Christian den Fjerde* forenedes til Gavn for begge Parter. Kroerne fik saaledes forskellige kongelige Privilegier, som bl. a. »aaaben Kælder«, d. v. s. Ret til selv at indføre Vin. Denne Ordning stod ved Magt lige til Begyndelsen af vort Aarhundred.

»Gæstgiveriets Grundlov« har man kaldt den Forordning, der udstedtes ^{5/3} 1695. Dens overordentlig omfattende Bestemmelser vedrørende Værtens og Gæsters Pligter og Rettigheder gjaldt med forskellige Ændringer og Tilføjelser indtil 1857, da den afløstes af Næringsloven af ^{20/12} 1857.

Denne forordnede kongelig Bevilling som Grundlag for alt Krohold paa Landet og gav Ret til at forene Gæstgiveri i Byen med Vinhandel, Bageri, Bryggeri, Brændevinshandel og Vognmandsnæring, paa Landet med Købmands- og Høkerhandel.

Næringsloven af 1857 er revideret ved senere Love. Disse Love har begrænset Kroernes Rettigheder stærkt, bl. a. ved at give Sognekommunernes Beboere Ret til ved Afstemning at nedlægge en Kro.

Kroholdets Udvikling paa Lolland-Falster.

Efter denne Linie maa man da tænke sig Kroholdet udviklet ogsaa paa Lolland-Falster. Det ligger nær at antage, at de forskellige Bestemmelser — paa Grund af Landsdelens afsondrede Beliggenhed — er gennemførte senere her end de fleste andre Steder, et Forhold, der jo ses at have spillet ind ogsaa paa mange andre Omraader. Dog maa det erindres, at Lolland-Falster ogsaa da var Porten mod det sydlige Udland, og at kongelige Personer jævnlig var henvist til at benytte Rejseruterne Gedser—Warnemünde og Rødby—Heiligenhafen. Den Omstændighed, at Femern var dansk Land indtil 1864 og delvis holdt Forbindelsen med det øvrige Land ved lige over Lolland, maa ogsaa tages i Betragtning.

Man kan vist roligt gaa ud fra, at hverken Erik Klippings eller Valdemar Atterdags Paabud om Opførelse af Kroer er blevet bragt til Udførelse i vor Landsdel. Dronning

Margrethes ikke ringe Interesse for Lolland-Falster, specielt for det planlagte Kloster i Maribo, har muligvis bevirket, at Forordningen af 1396 om Opførelse af Kroer for hver 4. Mil ogsaa har sat enkelte Spor hos os, men de korte Afstande mellem Købstæderne har dog rimeligvis foraarsaget, at først Christian den Andens Bestemmelser om Kroer for hver 2.—3. Mil tillige med Postforordningen af ²⁴/₁₂ 1624 har gjort Sagen aktuel paa Lolland-Falster. Maaske kan ogsaa den Omstændighed, at den første Forpagter af Postvæsenet *Poul Klingenberg* var Ejer af Taastrup og Aalstrup og vel ogsaa af og til besøgte Lolland, have haft sin Betydning.

Under alle Omstændigheder kan man gaa ud fra, at Færgegaardene ved vore Overfartssteder er Landsdelens ældste Kroer. Her var jo de naturlige Opholds- og Bedesteder for de rejsende. De tit baade drøje og langvarige Overfarter i Datidens tarvelige, aabne Skibe kunde ogsaa nok være tilstrækkelig Anledning til Tilstedeværelsen af et Sted, hvor forkomne rejsende kunde faa lidt Varme i Kroppen og et Maaltid Mad efter Vinterdages anstrengende Tur over Sundene. Ikke mindst maa den Omstændighed tages i Betragtning, at det tit var nødvendigt at afvente Magsvejr, og de rejsende maatte dog i saa Tilfælde have Tag over Hovedet. Med Færgemandsbevilling fulgte derfor som Regel Ret og Pligt til at drive Fægekrohold.

Med Hensyn til Oprettelsen af de egentlige Landevejskroer synes derimod alt at tyde paa, at ingen af disse er ældre end Postforordningen af 1624, hvis Bestemmelser sandsynligvis har givet Anledning til Opførelsen af Kroerne ved *Højmølle*, i *Væggerløse*, *Stokkemarke*, *Halsted* og maaske flere. De nævnte Kroers Placering kunde tyde paa, at det er 2—3 Mils Bestemmelsen, der er Anledning til deres Oprettelse og Privilegier.

Særlig Grund er der til at omtale Oprettelsen af Kroen i *Gedesby*. Den blev til 1571 i Frederik den Andens Tid paa Foranledning af Dronning *Sofie*, der stammede fra Mecklenburg og ofte fik Besøg af sine Forældre, Hertug *Ulrik* og Hertuginde *Elisabeth* (Christian den Tredies Halvsøster⁴). Naar de rejste paa Besøg i København, tog de gerne

ind paa *Gedsergaard*, der da tilhørte Kronen, og deres Følge boede da paa Kroen, der var blevet opført netop af Hensyn til dette. ^{14/10} 1586 døde Hertuginde Elisabeth under et saadant Ophold paa Gedsergaard, og efter hendes Død vilde Hertugen ikke mere bo paa Gaarden, men tog i Stedet for ind paa Kroen, hvor han befandt sig saa vel, at han ofte blev der i lang Tid.

Som alle andre Steder spillede ogsaa paa Lolland-Falster *Smugkroerne* en betydelig Rolle, selv om det maaske dog ikke var saa galt her som paa Langeland, hvor der var 4 privilegerede Kroer, men hvor Raadet i Rudkøbing 1672 stævner ikke mindre end 37 Kroholdere for Retten. Ja, en af de privilegerede Kromænd paastaar endog, »at der holdes Kro mesten Dels i hver Mands Hus«.

Det var især Brændevinslicensen — en i 1665 indført Afgift af de Redskaber, der brugtes ved Brændevinsbrændingen — der fremkaldte Brændevinsfremstilling i Smug uden Afgift og dermed Smugkroerne. Borgerne i Købstæderne klagede jævnlig over det for deres Vedkommende forringede Salg og anklagede i den Anledning saavel Indehavere af privilegerede Kroer som af Smugkroer for Omgaaelse af Loven.

I Tingbøger og Kirkebøger træffer man jævnlig paa Omtale af saadanne Smugkroer, f. Eks. i Nr. Vedby og hos Matz Bruun i Halsted, hvor de svenske Soldater holdt til under Svenskekrigene. — De gamle lolland-falsterske Kroer maa man tænke sig som lave, straatækte, lerklinede Bindingsværksbygninger, opførte i samme Stil som Bøndergaardene, kun afvigende fra disse ved den store Rejsestald med en eller anden kunstfærdig Vindfløj (f. Eks. forestillende en Postrytter), maaske ogsaa ved et Skilt, der med sine snirklede Bogstaver fortalte, at her var en »Kongelig privilegeret Kro«.

Det indre afveg heller ikke i større Grad fra Bøndergaardenes. Gulvene var lerstampede, og Møblement og Service var ifølge opbevarede Taksationsforretninger (som f. Eks. fra Gaabense 1695) det i Bøndergaardene gængse. Som Regel var der dog et Rum for fornemme rejsende, og

for mere jævne rejsende og for Egnens Folk den saakaldte »Slyngelstue« eller »Kælderstue«, hvis eneste Bohave som Regel var det lange sandskurede Bord med tilhørende Bænke langs Stuens Vinduesside og længere tilbage i Stuen en Art Skænk eller Disk samt en Bilæggerovn.

De karakteristiske gamle Kronavnne — »Den hvide Svane«, »Den grønne Jæger« — som vi kender fra Tyskland og England, og som ogsaa forekommer i de fleste andre danske Landsdele — »Pinen«, »Slukefter«, »Flaskekroen«, »Skilingskroen«, »Korporalskroen« for blot at nævne nogle enkelte — kendes kun undtagelsesvis paa Lolland-Falster. Færgekroerne og de fleste Landsbykroer fik Navn efter Stedet. Kun den nuværende *Højmølle Kro* paa Falster danner i saa Henseende en Undtagelse. Stednavne er konservative. »Højmøllen« er nu aldeles forsvundet, men Kroen bliver ved at hedde »Højmølle Kro«. For øvrigt hed den tidligere *Galgekroen* — ogsaa i lange Tider efter, at Ønslev Galgebakke havde ophørt at være det berygtede Rettersted, som Ingemann f. Eks. fortæller om i sin *Levnedsbog*. Navnet er vist sidst brugt af *Johs. Fibiger* i »Mit Liv og Levned« (Kbh. 1898) Pag. 2, hvor det hedder: »Vejen er en forholdsvis ny-modens Bekvemmelighed, dog har Jernbanen allerede igen gjort den forældet. For tresindstyve Aar siden var den en smal Byevej, der bugtede sig mellem Risgærder og Piletræer og havde Tid nok til et langt Svinkeærinde hen imod Skoven, hvor »Galgekroen« laa«.

Den gamle Alfarvej gik fra Tingsted, ad Trættevej, forbi Maglehøj og Kongeegen ved Bruntofte Skov og Galgekroen, fortæller gamle Folk. Da den i sin Tid blev reguleret, er Kroen rimeligvis flyttet til sin nuværende Plads og samtidig blevet sit uhyggelige Navn kvit.

Fra den nyere Tid kendes ogsaa Kronavnet *Hvilested* — ved Hovedlandevejen Rødby—Nakskov gennem Ryde Sogn. Den er nu nedlagt, men Navnet er knyttet til et Alderdomshjem samme Steds.

Det var et broget Liv, der rørte sig i de gamle Kroer. Her gik Folk af alle Stænder ud og ind: Fyrstelige Personer

paa Gennemrejse, Adelsmænd og -fruer med deres Følge, Bissekræmmere, Bønder og Borgere, ja, endogsaa Rakkeren og Bødlen — de sidste maatte dog som uærlige Folk ikke blande sig med de øvrige Gæster. I Krigstider blev Kroerne ofte Samlingssteder for indkvarterede Soldater eller Egnens Folk, der gjorde Vagttjeneste — det var bl. a. Tilfældet i Borrehuset 1711 — og vildt gik det da ofte til, som f. Eks. i Halsted under Svenskekrigen, da der baade i Kroen og i Smugkroerne førtes et saadant Leben, at Kirkebogen beretter: »1658 d. 7. Juli publice absolverit Matz Bruun i Halsted oc hans Hustrue formedelst deris Rufferi og forboden Brændevins-Sol oc Hoeren at holde i deris Huus for Ryttere«.

Men ogsaa imellem Krigene gik det stundom mindre fredeligt til i Kroerne. Slagsmaal, Drab og Mord hørte ikke til Sjældenhederne. Marie Grubbes tragiske Historie, hvormom nærmere senere, er et Eksempel herpaa.

Kroerne var imidlertid ogsaa — med Rette eller med Urette — et Samlingssted for Egnens Folk. Her gik man hen for at slukke sin Tørst og for at spørge nyt — ikke mindst da Ageposten var blevet indført. Præsten Johs. Fibiger giver os i sin førnævnte Bog »Miv Liv og Levned« et ypperligt Billede af en saadan Agepost og dens Ankomst til Højmølle Kro.

»Det er Novembervejr, og gennem Sølet arbejder sig en i Remme hængende Karosse tungt nok frem. Den er overtrukket med trannet Læder, som trekantet efter Diagonalen er rullet op paa den ene Side og paa den anden tilknappede Side forsynet med et i Læderet indsyet Stykke Glas saa stort som en Haand, at man dog, naar det oprullede ogsaa var tilknappet, kunde paa denne Urskive se, om det var Dag eller Nat. Paa den lave Buk ses den kongelige Ekstraposts Rangsmærke, en Kusk i rød Trøje med gul Krave, lyseblaa Bukser, høj Hat med bredt hvidt Baand om og over Skulderen et bulet Messinghorn i en spraglet Snor«.

I vore gamle Ordsprog afspejler sig lidt af Livet i Kroerne. »Det er bedre at sidde i Kroen og tænke paa Kirken end sidde i Kirken og tænke paa Kroen«, sagde man

for at undskylde Krogang paa Kirkegangs Bekostning, medens det modsat hævdedes, at »Kroen er Helvedes Forgaard«, og »Hvor Vorherre bygger en Kirke, der lægger Fanden en Kro«.

Alligevel kan man ikke sige, at Kirkens Folk paa Lolland-Falster saa særlig skævt til Kroerne. Kirkebøgerne viser, at Præster og Degne meget ofte stod Faddere til Kromændenes og Færgemændenes Børn. Formodentlig er Præster, Degne og Skoleholdere som andre Egnens Folk jævnlig kommet i Kroen. Det gjorde i hvert Fald Skoleholderen paa Hasselø, *Ole Hansen*. Lørdag d. 25. Nov. 1713 var han taget til Bøtø med nogle Lammeskind. Her fik han noget at drikke, og da han ud paa Eftermiddagen kom til Væggerløse, fik han i Kroen der endnu en Del, hvorfor han ogsaa om Aftenen, da han vilde sejle hjem, styrtede ud af Baaden og druknede.

Som oftest var Kromænd og Færgemænd meget ansete Folk. En af Kromændene i Gedesby nævnes endog som »Falsters mægtigste Mand«, og omkring 1720 var Gedesbykromanden, den fra Zar Peter den Stores Besøg bekendte, *Jens Pedersen*, tillige Sognefoged.

Som Folk af Rang begravedes de som Regel inde i Kirkerne. Det gælder i hvert Fald Familierne fra Kroen i Gedesby og fra Færgegaardene i Gaabense og Guldborg. Pragtfulde Epitafier i Nr. Vedby og Gedesby Kirker, en Gravsten fra 1673 i Brarup Kirke og en Lysekrone fra 1690 samme-steds fortæller, at adskillige lolland-falsterske Færgemænd og Kromænd var velstaaende Folk, og de mange fornemme Folk, der i Kirkebøgerne opføres som Faddere, naar et Barn fra Gaabense eller Guldborg Færgegaard døbes, viser en Omgangskreds, der forbyrser. Morsomt er det at lægge Mærke til, hvor efterstræbte som Gudmødre Færgemandskonerne i Guldborg er; ja, *Chort Mejers* Hustru *Ellen Pedersdatter* bærer omkring 1670 i Løbet af 5 Aar ca. 25 Børn til Daaben!

Med Brask og Bram rørte Livet sig i de gamle Kroer — paa Lolland-Falster som i det øvrige Land. I det følgende skal meddeles, hvad der i trykte og utrykte Kilder har kunnet findes om deres Oprindelse og Historie igennem Tiderne.

Grønsund Færgegaard.

(Borrehuset).

Grønsund Færgesteds ældste Historie skjuler sig i Fortidens Mørke. Traditionen vil vide, at Overfartsstedet tidligere laa vestligere end nu, nemlig ved det Sted, der nu benævnes »Den gamle Færgebro«. Nogle store Sten i Strandkanten paa det paagældende Sted kunde tyde paa,

at Sagnet har Ret.

Et Par smalle Vige, der senere er udtørrede, skar sig da temmelig langt ind i Landet. Det kan da tænkes, at Overfartsstedet tidligere har ligget

Fig 2. Jens Sørensens Søkort (i formindsket Maalestok).

ved Indløbet af den østligste af disse Vige. De ses begge tydeligt paa *Jens Sørensens*^s) danske Søkort fra 1716 imellem Borreskansen og Stubbekøbing. Kortet viser tillige med al mulig Tydelighed, at Færgestedet saavel paa Falster som paa Møen 1716 laa nøjagtigt som nu.

Omkring 1630 fik Færgegaarden paa Møen Privilegium paa Overfarten mellem Møen og Falster. Færgeriet paa Falstersiden maa derfor betragtes som underlagt den møenske Færgegaard. Sandsynligvis har den falsterske Færgemand staaet i den møenske Privilegiumsbesidders Tjeneste eller været Forpagter.

Antagelig har der kun været een større Færge, der havde Hjemsted paa Møenssiden. Naar der fra Falster skulde overføres Vogne eller Kreaturer, tilkaldtes denne Færge — sandsynligvis paa samme primitive Maade som nu, nemlig ved at man trak et Par sorte Brædder ud af en i Strandkanten staaende Træramme og derved afdækkede et hvidt Felt (Fig. 4). Færgekarlene paa Møen havde da at holde Udkig efter det hvide Felt og ved Hjælp af en lille Luge — sort paa den ene Side og hvid paa den anden — i Færgegaardens ellers helt hvide lerklinede Væg at signalere tilbage, at Sig-

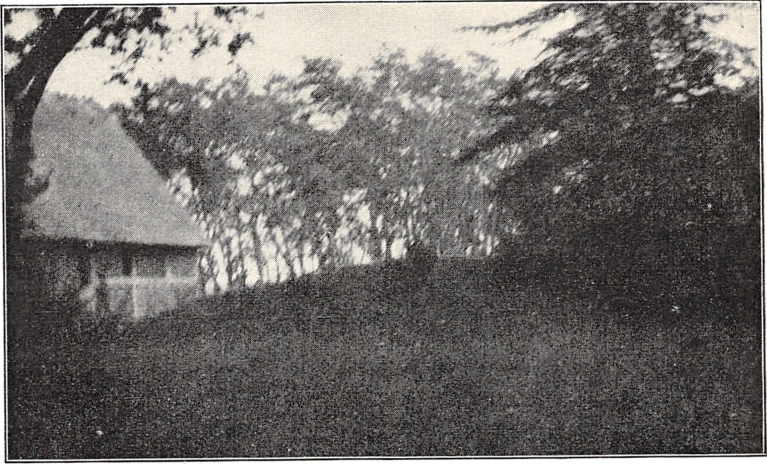

Fig. 3. Grønsund Færgehús. I Haven Rester af Skansen fra Svenskekrigens Tid.
(Fot. Svend Jørgensen).

nalet var rigtigt opfattet. Personer uden Vogne og Heste overførtes derimod i Baad af den falsterske Færgemand.

Man tager næppe meget fejl, naar man antager, at Trafikken mellem Falster og Møen i Aarhundreder er foregaaet paa denne Maade og ved Hjælp af den ovenfor beskrevne optiske Telegraf.

Trods ihærdig Søgning saavel i Rigs- som Landsarkiv har det ikke været muligt at finde Oplysninger af Interesse om Grønsund Færgested paa Falster i det 17. Aarhundrede.

I en Dokumentpakke i Rigsarkivet »Diverse Rentekammersager Bro-, Færge-, Havne- og Fyrvæsenet vedkommende 1681—1777« findes dog en lille Seddel uden Dato, men

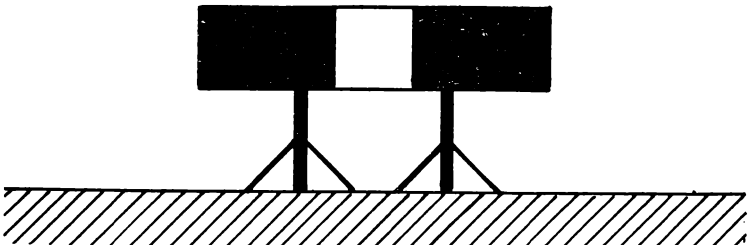

Fig 4.

utvivlsomt fra det 18. Aarh. Den fortæller os, at Færgebroen paa hin Tid maa have været brøstfældig og for lille, thi »til Grønsund færgebroe paa den falsterske del behøves efter overslaget:

Til Broen sig selv: 1706 al. Ege Tømmer diverse Tykkelse, — 2204 al. Ege Planker. — Til Forlængelsen: 1136 al. Ege Tømmer, 2100 al. do. Planker, 504 al. Bøge Tømmer, 300 al. do. Planker«.

Færgebroen er sandsynligvis anlagt ca. 1630, og samtidig er sikkert Færgehuset bygget yderst paa Næsset, et lille Stykke Øst for Broen. Stedet kaldtes *Borren*, og Færgehuset fik Navnet *Borrehuset*. Saaledes benævnes det som

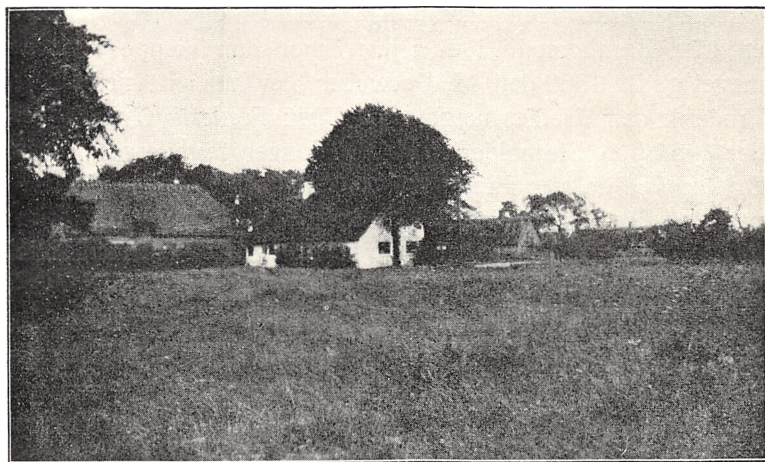

Fig. 5. Grønsund Færgegaard. I Forgrunden midt i Billedet Borrehusets Tomt.
(Fot. Svend Jørgensen).

Regel i Kirkebøgerne, og da Borrehuset helt ned til Begyndelsen af det 19. Aarh. var Næssets eneste Menneskebolig, kaldtes Færgemanden oftest »Borremanden«.

I Svenskekrigen 1659 blev der yderst paa Næsset — lige foran Borrehuset — anlagt en Skanse, hvoraf der endnu ses betydelige Rester, og i hvilken der ved Gravning for et Par Aar siden af den nuværende Færgemand fandtes Skeletdele. Det er muligt, at der er kæmpet i og om denne Skanse 27.

April 1659, da Svenskerne i andet Indfald slog Stubbekøbings Borgere. Dagen efter hentede 10 møenske Ryttere 3 af Skansens Kanoner over til Møen.

Til Borrehuset knyttedes tidlig Krohold for de rejsendes Skyld; men da den møenske Færgegaard bød paa de fleste Bekvemmeligheder, blev Borrehuset mere et Tilholdssted for Egnens Sviregaster end en egentlig Færgekro.

Omkring Aar 1700 kom der nye Beboere i Borrehuset. Det var den bekendte *Marie Grubbe* og hendes tredie Mand, Ladefogden fra Tjele, *Søren Møller*.

Marie Grubbes sørgelige Historie er kendt nok. Det er derfor tilstrækkeligt at nævne, at hun er født 1643 paa Havreballegaard ved Aarhus, hvor Faderen, *Erik Grubbe*, var Lensmand. Hun blev tidlig moderløs og havde sikkert en trist Barndomstid i et Hjem, hvor hun næppe saa ret meget godt. 1660 den 16. December blev hun gift med Kong Frederik den Tredies uægte Søn *Ulrik Frederik Gyldenløve*, der 1664 blev Statholder i Norge. Kongen fejrede selv deres Bryllup ved en stor Fest og skrev endog en Sang til Brudeparrets Ære. Ægteskabet blev imidlertid ophævet 14. Okt. 1670. Med sin Mødrenearv — 12,000 Rdl. — rejste Marie Grubbe derefter til Udlandet, vistnok sammen med sin Svoger *Stygge Høg*. To Aar senere maatte hun, blottet for alt, gaa Bods- og Tiggergang til Faderen paa Tjele ved Viborg. Han fik hende 1673 gift med *Palle Dyre* til Trinderup ved Hobro. Her boede Ægteparret de første 12 Aar af deres Ægteskab, indtil de 1685 flyttede ind til Erik Grubbe paa Tjele, hvor Marie Grubbe lærte Søren Møller at kende.

Denne var en Bondesøn fra Egnen omkring Tjele og først Kusk, senere Ladefoged paa Herregaarden. Der opstod et Kærlighedsforhold mellem den unge Bondeknøs og den da allerede aldrende Herremandsfrue, og da dette Forhold til sidst udartede til en Skandale, lod Palle Dyre sig 23. Marts 1691 skille fra Marie Grubbe, der nu drog ud i den vide Verden sammen med Søren Møller.

Efter at de i Udlandet var blevet ægteviiede, dukkede de omkring 1697 op paa Møen. Her var Søren Møller kommet i Tjeneste hos Generalløjtnant von Plessen — »den onde Ples-

sen« —, der kommanderede den berygtede Hestgarde, der i disse Aar var indkvarteret paa Møen. Senere blev han Baadsmand og kort efter Kvartermester ved Baadsmændene. Alt dette ved vi fra Sognepræsten i Stege, Magister *Morten Renberg*, der ikke vilde tage Ægteparret til Alters og i den Anledning fremsendte flere Erklæringer i Sagen.

Vi maa antage, at Søren Møller paa Møen har stiftet Bekendtskab med den møenske Færgemand ved Grønsund og af ham er blevet ansat som Færgemand og Kromand i Borrehuset. I Aarenes Løb var han blevet en Del fordrukken, og efter at han selv var blevet Kromand, blev det ingenlunde bedre. Tid efter anden fik saavel Borrehuset som Borremanden et daarligt Ry. Det viser bl. a. en Tingsag fra 1711.

Kort efter Høsten 1709 var et Svin blevet borte for Hans Krog i Særslev. Det kom senere i Flok med nogle Oldensvin, der tilhørte Lars Foged i Ore, og denne enfoldige, men nærige Bonde beholdt Svinet og solgte det siden til Søren Møller for 2 Sletdaler. Henimod Jul 1710 var en Del Bønder fra Landsbyerne inde i Landet paa Vagt ved Grønsund, hvor man frygtede Fjendens Landgang. Bønderne holdt imellem Vagterne til i Borrehuset, hvor der blev drukket tæt. En Dag kom nogle Bønder fra Særslev herind, og flere af dem kendte straks Hans Krogs bortløbne Svin. Søren Møller var imidlertid kommet hjem, og paa hans Opfordring hentede Bønderne nu sporenstregs Lars Foged, der straks indrømmede, at han havde solgt Svinet til Søren Møller. Nu begyndte Bønderne og især Borremanden at tumle med den sølle Lars Foged, der til sidst gik ind paa at tilbagebetale de 2 Sletdaler, desuden give 3 Sletdaler, fordi Søren Møller havde født Svinet, og endelig 4 Sletdaler til Hans Krog.

Lars Foged betalte 3 Daler og erklærede saa, at nu havde han ikke flere Penge. Da sagde Søren Møller: »Lader du ikke straks gaa Bud til din Kone, at hun skikker hid 9 Sletdaler og betaler 4 til Hans Krog, saa binder jeg Svinet paa din Ryg som Tyvekoster; efterdi du intet haver ladet det vurdere til Tinge, saa haver du stjaalet det som en Tyv!«

Imidlertid glemte hverken han eller Vagtbønderne at forsyne sig rigeligt med Øl og Brændevin. Først fik de en halv

Pot Brændevin og to Kander Øl; det var lige en Mark; og lidt efter fik de en Omgang til. Det hele skulde den arme Lars Foged betale, men skønt han var gaaet ind paa alt det andet, vægrede han sig haardeligt ved at betale Fortæringen, hvorfor Søren Møller paa ny truede ham med at ville binde Svinet paa hans Ryg og føre ham for Øvrigheden.

Til sidst blev det dog de andre for broget, og da Sagen senere kom for Retten, og Søren Møller nægtede at have truet Lars Foged, vidnede bl. a. Rasmus Smed i Halskov imod ham.

Den hele Sag giver os et godt Billede af Søren Møller, og paa Baggrund af den forstaar vi bedre den Begivenhed, der faa Maaneder efter for bestandig skilte Søren Møller og Marie Grubbe.

Efter Sædvane kom i Maj Maaned 1711 en Del Skibe fra Dragør til Grønsund Færgested for at hente Brænde til Slottet i København. Søren Møller var med at bringe Brændet om Bord, og især var han med i Skippernes Drikkelag. Natten mellem 18. og 19. Maj gik det haardt til, da Færgemanden, Skipperen *Pejter Palmsten*, dennes Søn *Ties Pejtersen* og Skipperen *Adrian Sibrandtsen* drak om Bord paa den sidstes Skude. Til sidst blev Adrian dog ked af Legen, men de andre dinglede sammen op i Borrehuset for at fortsætte.

Marie Grubbe prøvede at tale dem til Fornuft og opfordrede Skipperen og hans Søn til at gaa om Bord, men den gamle svarede: »Jeg vil ikke gaa om Bord i Nat eller i Morgen med, mens jeg kan sjunke en Taar. I samfulde 10 Aar haver jeg ikke haft saa lystigt et Slag og saaledes siddet oppe den udslagne Nat og drukket!«

Med bange Anelser gik Marie Grubbe da i Seng, men bød dog Kropigen *Inger Larsdatter* tage sin Rok og sætte sig ind i Stuen til Sviregasterne. Ogsaa hun forsøgte at faa dem til at holde op; men de lo kun ad hende og fortsatte med at drikke og med at drille hverandre.

Ud paa Morgenstunden kom de i heftigt Klammeri, hvorpaa Søren tog sin Bøsse ned fra Loftsbjælken og sagde: »Det var intet Synd at skyde den gamle Hundsvot ihjel paa Panden!«

Hvad enten det nu skete af Vaade eller med Forsæt, nok er det: Drikkelaget endte brat med, at Søren Møllers Bøsse gik af, og Skuddet ramte Pejter Palmsten, saa han sank død om paa Bænken.

Skuddet vakte Røre ved Færgebroen, hvor Arbejdet paa ny var begyndt. *Frederik Matros* ilede hen til Borrehuset og mødte i Døren Søren Møller, der kom dinglende med Bøssen. Paa Frederiks Spørgsmaal: »Hvo skød?« svarede han blot: »Der ligger een derinde!« hvorpaa han gik ned til sin Baad og roede over til Møen. Vagten lod ham passere, skønt *Frederik Matros* raabte: »Griber hannem, han haver gjort et Mord!«

Medens *Hemming Færgemand* — ved det møenske Færgested — tog sig af den forstyrrede Søren Møller, der raabte op om, at han havde skudt en af Vagtbønderne, ilede nogle af Vagten op til Prokurator *Hans Sadolin*^o) i Næs, fortalte, hvad der var sket, og fik ham med ned til Borrehuset. Samtidig kom *Hemming Færgemand* ovre fra Møen og fortalte, at Søren Møller laa og sov Rusen ud ovre i Færgehuset. *Hans Sadolin* tog da 8 Mand af Vagten med sig, og de roede nu over og arresterede Drabsmanden.

Den 28. Maj 1711 stod han paa Falsters Herredsting tiltalt for Drab. Dagen før havde Marie Grubbe sendt et ydmygt Bønsskrift til Amtmanden, Gehejmerraad Lützwow, for at undskylde sin kære Husbond. Trods dette og trods Søren Møllers Paastand, at Drabet var sket af Vaade, dømtes han dog til Døden.

27. Januar 1712 faldt Landstingsdommen i Maribo; den frikendte delvis Søren Møller og dømte ham blot til at bøde 40 Lod Sølv til den dræbtes Arvinger.

Endelig 4. August 1712 kom Borrehusdrabet for Højesteret, og Søren Møller, der hidtil havde siddet fængslet paa Nykøbing Slot, blev nu ført til København. Højesteret skærpede imidlertid Landstingsdommen og dømte Fangen til 3 Aars Arbejde paa Bremerholm.

19. August 1712 blev Søren Møller »slaaet udi Jern« paa Holmen. 4. Marts 1714 blev han sammen med en Del andre Fanger sendt til Kronborg, og dermed taber vi hans Spor.

Marie Grubbe blev ene tilbage i Borrehuset. Formodentlig har den møenske Færgemand ladet hende beholde Færgeriet, som hun jo nok kunde besørge ved en Færgekar, og Kroholdet. Alligevel har det været bitre Aar, fulde af Ensomhed og Savn — trods alt holdt Marie Grubbe ifølge eget Udsagn stadig af Søren Møller.

Medens denne sad arresteret paa Nykøbing Slot og ventede paa Landstingsdommen, og Marie Grubbe i Borrehuset med lige saa stor Spænding ventede paa Afgørelsen, fik hun et mærkeligt Besøg.

I København rasede Pesten, og de af Byens Indbyggere, der paa nogen Maade kunde slippe væk, søgte langt bort fra den pestbefængte By. Flere naaede — ifølge Kirkebogen — ned til det fredelige Aastrup Sogn i Falsters nordøstlige Hjørne. Blandt disse var ogsaa den senere saa bekendte *Ludvig Holberg* — dengang Alumne paa Borchs Kollegium. Mange Aar senere fortæller han i sine Epistler om, hvorledes han da kommer til Borrehuset og taler med Marie Grubbe:

»Et Eksempel af vor Tids Historie er udi en højadelig Dame, hvilken havde en uovervindelig Afsky for hendes første Ægtefælle, skønt han blandt alle Undersaatter var den fornemmeste og tilligemed den galanteste Herre udi Riget, og varede dette indtil paafulgte Skilsmisse, da efter et nyt Ægteskab, som ogsaa havde et ulykkeligt Udfald, hun omsider tredie Gang begav sig udi Ægteskabet med en gemen Matros, med hvilken, endskønt han dagligen handlede ilde med hende, hun sagde sig at leve langt mere fornøjet end udi første Ægteskab.

Og haver jeg saadant hørt af hendes egen Mund, da jeg var i hendes Hus, som var ved et Færgested udi Falster, paa samme Tid da hendes Mand var arresteret formedelst en Misgerning«.

»Endelig in Junio Anno 1718 døde i en høj Alderdom, men i en meget fattig og slet Tilstand Marie Grubbe«, hvis man ellers tør tro en adelig Slægtsbog af ukendt Forfatter (nu i det kgl. Bibliotek, Thotts Manuskript 4°, Nr. 1878).

Aastrup Kirkebog 1692—1719, der ganske vist er meget ufuldstændig og ilde behandlet, kender imidlertid intet til

hendes Død. Det maa derfor antages, at hun enten er død andensteds eller i hvert Fald begravet andensteds (Kirkebogen anfører ikke Dødsfald, men kun Begravelser) — maa-ske paa Foranledning af Slægt eller Venner fra gamle Dage.

Nogle Aar fik Marie Grubbe Understøttelse af Kippinge Kildeblok (2—6 Rdl. aarlig), og hendes Navn findes opført i Fortegnelsen⁷⁾ over de understøttede i Aarene 1714—16. Den Omstændighed, at hun ikke nævnes i de følgende Aar, kunde tyde paa, at hun maaske 1716 har forladt Borrehuset og dermed Lolland-Falster.

Borrehuset er for længst sunket i Grus. En firkantet, ujævn Forhøjning i Vænget omkring det nuværende Færgeshus paa højre Side af Vejen ned til Færgebroen og næppe 100 Alen fra den sidste Færgekro viser os, hvor det laa (jfr. Fig. 5).

Marie Grubbes Grav er sandsynligvis for længst sløjftet; og det er næppe muligt — uden ved et lykkeligt Tilfælde — at faa opklaret, hvor hun blev stedet til Hvile. Men Mindet om Borrehuset og Marie Grubbes mærkelige Skæbne har levet siden og vil stadig leve.

— — —

Borrehuset blev imidlertid staaende længe efter, at Søren Møller og Marie Grubbe var forsvundet derfra, og nye Færgfolk flyttede ind. Gennem Aastrup Kirkebog 1719—1811 er vi i Stand til at følge Beboerne i Glæde og i Sorg.

Efter Søren Møller og Marie Grubbe er der kommet en Familie *Weide* eller *Went*. 1721 nævner Kirkebogen blandt de jordede: »1721 Dom. 2 post Trinitatis *Christian Wenti's* Datter paa Borren i sit Alders 12. Aar, i en Furrhe-Kiiste«. Og nogle Aar senere: »1725 Dom. XI post Trinitatis *Christian Wentis* Datter paa Borren, som falt ned af et Kornlæs og slog sig ihjel. Hun var et skikkeligt Barn og var snart mandvoxen«. 1731 ved Paasketid døde *Christian Wentis* Kone. Kirkebogen fortæller, at »hun var en elendig stachel i sit ene Been«. 1741 nævnes *Jens Weide* (andre Steder: *Jens Weidi*, *Jens Wenti*), »som var i Borrehuset som Færgemand«. Han var rimeligvis en Søn af *Christian Went*. Men samme Aar nævnes Borremanden *Peder Hansen*, hvis Kone

19. Juli, 20. Aar gl., døde i Barselseng. Ved Barnets Daab 2. S. e. Trinitatis s. A. nævnes udtrykkelig, at Peder Hansen boede i Borrehuset. Dette har altsaa paa dette Tidspunkt huset 2 Familier — Færgemanden Jens Weides og Borremanden Peder Hansens.

Fig. 6. Det nuværende Færgehus i Grønsund, opført 1839.
Til højre ses lidt af Skansen fra 1659. (Fot. Svend Jørgensen).

I de følgende Aar nævnes *Hans Rasmussen* »paa Borren« (1755) og *Jens Larsen* »paa Borren« (1781).

I Slutningen af Aarhundredet er Borrehuset rimeligvis nedrevet, og den nye Færgegaard, der endnu staar, opført ca. 100 Alen længere mod Øst (Fig. 6). Paa samme Tid kom der flere Beboere til Grønsund, som Stedet nu almindeligvis kaldes, bl. a. nogle Lodser, som *Rasmus Hansen Kiende*, hvis Slægt endnu den Dag i Dag lever ved Grønsund Færgested, og *Rasmus Hansen*, der til Forskel fra den anden kaldes »den unge«.

Den første Færgemand i den nye Færgegaard var efter al Sandsynlighed *Ole Olsen Sandvig*, der nævnes første Gang 1798. I Kirkebogen fortælles da: »1798 Løverdagen den 8. Sept. blev af Færge-Manden Ole Olsen ved Grønsund funden en død Mand ved Strand-Bredden, som ved Grønsund var opdreven fra Søen; hand formenedes paa Klæde-Drage-

ten at være en svensk Matros; denne Mand blev begravet Tirsdagen den 11. Sept.«. Ole Olsen Sandvig døde 21. Jan. 1837, 84 Aar gammel.

Hans Eftermand hed *Peder Jensen*. Det er vistnok en Datter af ham, der blev gift med *Jens Christian Jensen*, der havde sejlet som Styrmand og i 3-Aarskrigen været om Bord paa Linieskibet »Christian den Ottende«, der 4. April 1849 sprang i Luften i Ekernførde Fjord. Jens Chr. Jensen, der var en dygtig Tegner, skal have efterladt sig flere gode Tegninger med Motiver fra denne Begivenhed.

Allerede inden Krigen var han blevet Færgeforpagter i Grønsund. Hans Kone, *Sofie Petersen*, døde ^{19/7} 1871, og han giftede sig 1872 med *Henriette Nielsen* af Grønsund. Hun var en dygtig Husmoder, og der gik Ry af Grønsund Færgegaard i hin Tid. Blandt hendes Gæster var f. Eks. Digteren *Holger Drachmann*, der en Tid boede og befandt sig vel her.

1828 havde daværende Ejer af Møens Færgegaard, Kaptein *Lund*, solgt Retten til at befordre Personer og Rejsesods — men ikke Kreaturer og Vogne — til det Classenske Fideicommis, som derefter bortforpagtede Færgeriet.

Tiden 1840—1870 var Færgegaardens egentlige Blomstringstid. Ruten Kallehave—Koster—Grønsund—Nykøbing benyttedes meget, og mange rejsende gik ud og ind ad den hyggelige Færgekro. Om Sommeren anløb — for øvrigt til Ærgrelse for Færgemanden i Gaabense — saavel »Damppaketten« som Dampskibet »Frederik den Sjette«^s) Færgestedet og førte mange rejsende til Stedet^o).

Ogsaa Egnens Folk søgte Færgegaarden, hvor der som Regel var nyt at høre, og hvor Livet rørte sig med Brask og Bram i den endnu uforandrede Krostue. En Tid besørgedes ogsaa en Del Post over Grønsund, og Diligencer med Kuske i røde Frakker og Posthornet over Skulderen lavede op paa Vejene til og fra Færgestedet.

Men i Begyndelsen af Halvfjerdserne kom Banen Orehoved—Nykøbing og de forbedrede Overfartsforhold Masnedø—Orehoved, og dermed var Grønsund Færgesteds Glansperiode forbi og Færgekroholdet dødsdømt.

1879 nedlagdes Kroen. Jens Christian Jensen flyttede

som en forarmet Mand til Stubbekøbing, hvor han døde 1885. Færgegaardens Jordtilliggende, ca. 70 Tdr. Land, blev lagt ind under Næsgaard, og Færgegaarden blev omdannet til Privatbolig. Krostuen og de gamle Gæstekamre forblev dog uforandrede; de har i en Aarrække været — og er stadig —

Fig. 7. Grønsund Færgegaard.

udlejet til Sommerbolig for en københavnsk Familie.

Færgeriet fortsattes dog, men Færgemanden¹⁰⁾, som stadig ansattes af det Classenske Fideicommis, kom nu til at bo i det nuværende Færgehus. Dette er opført 1839 af Lodsens Rasmus Hansen (den unge) efter Sigende af Materialer fra Stubbekøbing gamle Præstegaard. Det ligger inde i selve den førromtalte — nu delvis udjævnede — Skanse fra Svenskekrigens Dage, og Beboerne finder af og til ved Gravning i Haven Ting, der taler om Fortids Kampe paa dette Sted.

1923 overdrog det Classenske Fideicommis den i 1828 erhvervede Del af Færgeprivilegiet til »Dampskibsselskabet Stubbekøbing« for 10,000 Kr., og Færgeriet er siden da varetaget af Toldopsynsmand *Cornelius Skytte* (1923—24), der er en Ætling af den gamle Lods Rasmus Hansen Kiende, og siden 1924 af Fisker *Hans Gerløv Hansen*.

Møens Færgegaards Privilegium er senere overgaaet til Præstø Amt, og der paatænkes nu en Færgeforbindelse Stubbekøbing—Bogø i Forbindelse med en Vejdæmning over »Letten« til Møen.

Naar dette Projekt om kort Tid bliver gennemført, vil Færgestedet Grønsund helt og holdent tilhøre Historien.

Noter.

1) Se Th. Adamsen: »Gæstgiveriets Udvikling i Danmark« (Turistforeningens Aarbog 1928 S. 181 ff.), hvorpaa denne korte Oversigt bygger. — 2) Ifølge velvillig Oplysning fra Historikeren Magister Gunnar Nørregaard er i 1220'erne 40 Mark Sølv omregnet i vore Penge ca. 100,000 Kr. 1 Mark Sølv er ca. 1280 = 4½ Mark Penge. 40 Marks Bod er altsaa i Nutids Penge = ca. 22,000 Kr. — 3) Mønten deltes i hin Tid: 1 Mark = 8 Øre, 1 Øre = 3 Ørtug, 1 Ørtug = 10—12 Penninge. Den aarlige Ølskat paa 2 Øre vil altsaa i vore Penge omtrent være 140 Kr. — 4) Hertug Ulriks og Hertuginde Elisabeths Billeder findes paa Dronning Sofies Ahnetavle i Nykøbing Kirke. — 5) Jens Sørensen var født 1646 i Sølvitsborg, hvor hans Fader var en velstaaende Handelsmand og Skibsreder. 1689 blev han udnævnt til Søkortdirektør, en Stilling, han beholdt til sin Død 1723. Se H. D. Lind: Træk af Søkortdirektør Jens Sørensens Liv (Aarbog for historisk Samfund for Præstø Amt 1916 S. 1—23) og Johannes Knudsen: »Danske Søkort af Jens Sørensen 1646—1723« (Kbh. 1916). — 6) Om Hans Sadolin fortæller Aastrup Kirkebog: »1731 den 16. Oktbr., som var en Tirsdag og Galli Dag, blev Seigr. Hans Sadolin, som var en Prokurator, velbekendt og navnkundig, og boede udi Præstevænget, men tilforn havde boet paa Heslegaard, begravet udi Kirken, udi sit Alders 53. Aar. *Gud vær os Syndere naadig!*« — Meget talende er den Streg, som den myndige Præst, *Povl Povlsen Danchel* (1717—57) har sat under den uskyldigt udseende Tilføjelse. — 7) Se Erh. Qvistgaard: »Den hellige Kilde ved Kippinge Kirke« (Loll.-F.s hist. Samf.s Aarbog 1931 S. 77 ff.). — 8) Dampskibet »Frederik den Sjette« er det første her i Landet byggede Dampskib (1830). — 9) Hver Søndag Morgen om Sommeren afgik Damppaket fra København til Kiel og hver Tirsdag Morgen Dampskibet »Caledonia«. Disse Skibe anløb Kallehave, Grønsund, Gaabense, Guldborg, Bandholm o. fl. a. Pladser. (Se »Danmarks Søfart og Sjøhandel«, Kbh. 1919). — 10) 1879—1889 var *Niels Peter Hansen* Færgemand under det Classenske Fideicommiss. Han efterfulgtes af *August Rasmussen*, der endnu lever i Vejringe.

Nysted—Heiligenhafen.

Af *Olaf Carlsen.*

Af den store og brede Strøm af rejsende, der særlig i Valuta-Aarene har passeret Ruten Gedser-Warnemünde og nydt alle de moderne Befordringsmidlers mange Behageligheder, har vist de færreste tænkt over, om denne Overfart over Østersøen altid har været saa nem, som det nu er Tilfældet, og vel endnu mindre, om den altid har foregaaet netop paa den nuværende Strækning, og hvis de rejsendes Tanker overhovedet har beskæftiget sig med andet end de øjeblikkelige Fordele og Ulemper ved denne internationale Hovedrute, har de snarere været vendt fremad i Tiden end tilbage, og de har i et saadant Tilfælde — om end ikke beskæftiget sig med — saa dog sikkert strejftet Rødby—Femern Ruten.

Havde imidlertid den rejsende nu haft lidt Kendskab til de Besværligheder, som en tidligere Tids Mennesker maatte døje for at komme over Østersøen, saa vilde han uden Tvivl ved at kende Modsætningen have glædet sig over Nutidens Rejsekomfort — den, som de fleste opfatter som en Selvfølgelighed, som noget, der slet ikke kunde være anderledes, og hvis mindste Forstyrrelse vilde forekomme dem rent ud sagt skrækkelig; — og til denne forøgede Rejsegælde kunde føjes endnu et Plus, hvis nemlig vedkommende havde været i Stand til at sammenligne den nuværende eller den paa-tænkte fremtidige Østersørute med Fortidens og ikke var gaaet omkring i den salige Overtro, at *Gedser—Warnemünde* lige fra Arilds Tid havde været den eneste Østersøforbindelse mellem Danmark og Tyskland. Nu skal det indrømmes, at denne Rute ganske vist er den ældste egentlige Færgeforbindelse over Østersøen; den omtales allerede i et Kongebrev af 1551¹); men selve Forbindelsen mellem København og Hamburg over Rødby—Femern kan dog føres tilbage til

Midten af det 15. Aarhundrede²), og i Slutningen af det 16. synes denne sidste at være den mest brugte³). Det maatte derfor betyde en Til sidesættelse af denne Rute, da man ved Postvæsenets Nyordning i 1653 lod Posttrafikken mellem København og Hamburg gaa over Assens og Haderslev⁴).

Efter at den oprindelige Gedserrute var gledet tilbage i Baggrunden, er den i den nyeste Tid atter taget til Naade. Skulde de Røster, der har hævet sig til Fordel for Rødby—Femern, vinde frem til Sejrr, vilde de jo være i den bedste Overensstemmelse med den historiske Tradition og kun være med til at fuldende det Kredsløb, som man engang forsøgte at bringe ud af Kursen og ind paa en ny Bane. Det er om disse Planer, deres Realisation og Nederlag, der her skal fortælles⁵).

Naar man i det 18. Aarhundrede rejste fra Danmark til Tyskland og vilde lægge Rejsen over Østersøen, tog man altsaa til Rødby og derfra ud til *Dragsminde*, hvor man blev sejlet over til Femern eller Holsten; men da Gabet ved Dragsminde i Løbet af Aarhundredet sandede til, blev Ruten omkring 1750 lagt om. Rejsen gik fremdeles til Rødby; her bestilte man Folk og Fartøj — »som det kan faas og ikke altid er til Stede« — hvorefter man befordredes ud til *Kramnitse*, der var blevet den nye Ind- og Udskebningshavn. Her stod der kun et Hus beregnet til kortere Ophold, en Slags Ventesal, thi der boede ikke Folk til Stadighed. Fra Kramnitse gik Færgefarten til Femern eller Heiligenhafen — hvis man da ikke bestilte Søfolkene til at sejle andensteds hen. Den modsatte Vej — fra Heiligenhafen eller Femern over til Lolland — gik der ingen Færge, og kom man Syd fra, maatte man i Forvejen skrive til Rødby og bestille Folk til at møde »paa den holstenske Side« — der tænkes her nærmest paa Heiligenhafen — til en bestemt Tid.

Selve Befordringen fra Rødby til Kramnitse var daarlig. Man kunde ikke sejle ud gennem Fjorden, da der var for lavt Vand⁶), og man maatte derfor køre derud ad den Landevej, som egentlig ikke eksisterede; var der for lidt Vand ad Søvejen, var der rigeligt ad Landevejen. Man kørte i Vand paa en Strækning af henimod 800 Alen, inden man naaede

til Øen Lids; der var dog god, fast Sandbund, og ved dagligt Vande var der kun 1 til 1½ Fod Vand. — Kun? Ja, for fra Lidsø maatte man atter køre gennem Vand paa en Strækning af ca. 250 Alen, og her maalte det indtil 3 Fod.

Intet Under derfor, at den kongelige Generalvejkommision i længere Tid havde overvejet Spørgsmaalet om en Forbedring af Færgeforbindelsen mellem Lolland og Tyskland; foreløbig var den dog ikke kommet ud over Overvejjens Stadium og havde ikke gjort Skridt hverken i den ene eller den anden Retning, da den en skønne Dag i 1797 fik at vide, at Kaptajn i Søetaten, Generaladjutant *Løvenørn*⁷⁾ havde faaet Ordre til at foretage en Rejse til Lolland for at undersøge Lodsvæsenet. Her tilbød sig jo en udmærket Lejlighed til at indhente en søkyndig Mands Betænkning om de derværende Færgeforhold. Kommissionen skrev da den 8. Juli til Admiralitets- og Kommissariatskollegiet og anmodede dette om, at Generaladjutant *Løvenørn* samtidig med den alt planlagte Rejse maatte beordres til ogsaa at undersøge, paa hvilke af de to Steder, Rødby eller Kramnitse, man bedst kunde anlægge en Færganstalt, hvorfra man med Dæksfartøjer kunde sejle over til Femern eller Heiligenhafen⁸⁾.

Denne Anmodning blev uden Vanskelighed bevilget, og allerede den 3. August kunde *Løvenørn* til Vejkommisionen indsende sit underdanige »Pro Memoria«.

Resultatet af *Løvenørns* Undersøgelser var ikke gunstigt for Rødby. Han gjorde meget udførligt Rede for, hvor umuligt det var at anlægge en ordentlig Havn ved selve Rødby, idet man jo paa Grund af den lave Vandstand i Fjorden maatte foretage en Opmudring, som vilde koste alt for store Summer i Forhold til det, man opnaaede — en Sommerhavn; thi herinde i Bugten vilde Vandet hurtigt fryse til og Isen let komme til at hindre Sejladsen langt hen paa Foraaret. Det vilde ogsaa være forbundet med store Omkostninger at anlægge og vedligeholde en Havn ude ved Kramnitse eller ved Dragsminde, fordi der her var saa store, nærmest uovervindelige Naturvanskeligheder.

Skønt Kommissionens Instruks kun havde nævnt Rødby

og Kramnitse, saa havde Løvenørn dog ment, at han ikke burde undlade at undersøge de øvrige Steder, der muligvis kunde komme i Betragtning. Han bragte derfor baade *Taars*, hvorfra Overfarten til Langeland fandt Sted, *Albuen* ved Indsejlingen til Nakskov og *Nakskov* selv i Forslag, og han endte sin Indberetning med at slaa et Slag for denne By, hvorfra man kunde sejle — ikke blot til Heiligenhafen, men, hvis Vinden var imod, baade til Kiel og Eckernförde. Ud- og Indsejlingen gennem Nakskov Fjord var ganske vist lang — men det var dog alligevel ikke saa slemt! Og ved den Op- mudring, som Byens Indbyggere havde i Sinde at ville foretage, vilde Sejladsen blive betydelig forbedret.

Det var en Indberetning, der sikkert virkede meget overraskende paa Generalvejkommisjonen. Den havde talt om Rødby eller Kramnitse, men nu fik den at vide, at disse kunde der slet ikke være Tale om, og i Stedet for var der bragt ganske nye Navne paa Bane. Det var derfor ikke saa underligt, at Kommissionen skulde have Tid til at summe sig lidt oven paa dette, og først næsten tre Aar efter — i Maj 1800 — fik Løvenørn Svar.

Kommisjonen var nu i hvert Fald klar over, at paa den holstenske Side skulde Ruten hverken gaa til Kiel, Eckernförde eller Femern, »da paa Femerns Kyst imod Lolland ikke er fundet et Sted, hvor Transportskibe med Sikkerhed kunde indløbe eller anlægge«, og da det tillige vilde være at udsætte de rejsende for en dobbelt Ind- og Udskibning; de skulde jo atter sejle fra Femern over til Fastlandet. En Ting var derfor givet, at »Passagen« skulde gaa lige til Heiligenhafen. Løjtnant og Landinspektør *Wleugel* var nu blevet sendt til Lolland, for at han kunde optage Tegninger af »Situationerne«, undersøge Strømmenes Løb, Vandets Dybde, Grundenes Beskaffenhed o. s. v. og derefter afgive sin Betænkning om, hvorledes Færgebroen bedst kunde anbringes paa Dragsminde-Kramnitse eller Albuen. Løjtnant *Wleugel* var i øvrigt denne Sommer ogsaa i Heiligenhafen for der at anstille lignende Undersøgelser.

Wleugel gik — ligesom Løvenørn — ogsaa uden for sine Instrukser og foretog Undersøgelser baade ved Dragsminde

og ved Taars. Han var en særdeles flittig Mand og meget grundig i sit Arbejde, hvad hans mange Indberetninger bærer Vidne om. Med Hensyn til Dragsminde og Kramnitse var han i det væsentligste enig med Løvenørn, men hans Meninger var ganske anderledes solidt underbygget. Wleugel skrev blandt andet om Kramnitse, at der ikke der kunde bygges »nogen Bro til Varighed, da Isen der gaar lige paa og Brændingen med Nord-Ost Vind og højt Vande er saa stærk, at den kaster Sten af 6 til 14 Punds Vægt ind over Landryggen«. Endvidere paaviste han ganske interessant ved at sammenligne sine Maalinger med dem, der var foretaget i 1775 af kgl. geografiske Landmaalere under det kgl. Videnskabernes Selskabs Direktion, hvorledes Grundene og Dybderne i de forløbne 25 Aar havde forskudt sig⁹).

Paa en af sine Rejser mellem Nakskov og Rødby kom Wleugel den 17. Juni til Christianssæde, hvor han fortalte Ejeren, den fra Landboreformernes Tid saa kendte Greve Christian Ditlev Fr. Reventlow, om Resultatet af sine hidtil anstillede Undersøgelser, og denne »beordrede« ham da til at se paa Forholdene ved *Nysted* og at tænke over, om der ikke skulde være Mulighed for dér at anlægge den paatænkte Færgebro.

Det maa siges, at Vejkommissionen tog sig ikke sin Opgave for let, den var overordentlig omhyggelig med hele Tiden at raadspørge Sagkundskaben, og for at faa Sagen belyst saa alsidigt som muligt lod den stedse den ene af sine Raadgivere faa den andens Forslag udleveret til Kritik; men de to Mænd var i det store og hele enige paa dette Sagens første Stadium.

Løvenørn mente som Wleugel, at Anlæggelsen af Færgebroen maatte ske ved Kramnitse, — *hvis* kun Rødby og dens Udhavn kunde komme i Betragtning. Den eneste Fordel, han i øvrigt fandt ved Rødby, var den, at der her var den korteste Overfart, men til Gengæld var og blev nu Naturvanskelighederne for store, og hertil kom det uheldige i, at Færgefarten ikke kunde ske fra Byen, hvad der medførte mange Ulemper for de rejsende med Hensyn til Ophold og videre Befordring.

Da der derfor nu var blevet Tale om *Nysted*, saa greb Løvenørn denne Plan med stor Ivrighed, og han skulde blive denne Bys varmeste Talsmand og ivrigste Forkæmper. Han kendte ganske vist endnu ikke noget til Forholdene i Enkelt-heder ved denne By, men den syntes ham umiddelbart at byde saa store Fordele, at han alvorligt vilde henstille til Generalvejkommissionens Overvejelse, om det ikke i mere end een Henseende vilde være rigtigst at gøre Nysted til et Færgested.

Den eneste Indvending, han saa, der kunde rejses herimod, var den, at Søvejen var lidt over en Mil længere end fra Rødby; men blandt de Fordele, som Nysted til Gengæld bød paa, kunde han anføre: 1) at Færgebroen kom til at ligge ved en By, hvor der allerede maaske var eller i modsat Fald let kunde indrettes et passende Herberge for de rejssende — 2) at Nysted havde en god og naturlig Havn, der ikke krævede andre Bekostninger end den almindelige Vedligeholdelse, — dog maatte Skibsbroen rimeligvis forbedres, men de dermed forbundne Udgifter kunde Byens handlende vel være med til at bære — 3) at Nysted havde en central Beliggenhed, naar man betragtede Øerne Lolland, Falster og Møen under eet, — og naar man tog Landevejen fra København, laa Nysted ogsaa bedre end Rødby — 4) at eftersom man ved Oprettelsen af en ordentlig Færgeforbindelse mellem Lolland og Holsten ikke kunde undgaa at anlægge et Fyr baade paa Femern og ved Anløbsstedet paa Lolland, saa havde Nysted atter her et Fortrin. Femernfyret maatte i dette Tilfælde anbringes paa Øens sydøstlige Side, og man kunde der nøjes med et Lampefy, der ikke var saa kostbart. Kom Skibene derimod fra Rødby, saa maatte Fyret anbringes paa Femerns Nordkyst, og der kunde man ikke nøjes med det billigste. Endvidere vilde man spare det andet Fyr paa Lollandssiden, da der allerede var bygget et Fyrtaarn paa Gedser, som sikkert vilde blive antændt i det indeværende Aar, og dette Fyr var saa højt og af en saadan Beskaffenhed, at det vilde kunne vejlede under hele Sejladsen fra Nysted til Femern. Endelig syntes Løvenørn 5) »at der ved Nysted kunde forenes en meget vigtig Omstændighed for Regerin-

gen; der er«, skrev han, »upaatvivlelig mange Tilfælde, hvor det er af yderste Vigtighed at sende hastigt Bud eller Kurér til Tyskland, og ikke alene at vinde en betydelig kortere Vej, men maaske ogsaa den Fordel at undgaa Hamburg, — fra Nysted og over til Rostock er ikke mere end 11 Mil, eller rettere kun 9 til Warnemünde, og en aldeles lige Sejlads derover; — dette, tror jeg, fortjener Opmærksomhed«.

Hvad Størrelsen af de Fartøjer, der skulde bruges ved Færgetransporten, angik, saa mente Løvenørn, at de ikke maatte stikke dybere end 7 Fod, da de ellers vilde foranledige betydelige Omkostninger for — Heiligenhafens Vedkommende. Baade af denne Størrelse kunde ogsaa gaa over Rødsand, gennem en Rende, der blev kaldt »de vestre Mærker«.

Ved dette Svar kom Sagen ind i et ganske nyt Spor; Løvenørns »mange og vigtige Grunde« kunde ikke undlade at gøre deres Virkning, og Vejkommissionen var stærkt tilbøjelig til at mene, at Nysted sikkert nu var den By, man maatte foretrække. Wleugel og Løvenørn var derfor i Nysted i Sommeren 1801 for at se nærmere paa Forholdene og gøre Overslag over, hvad Indretningen af Færgeløbet der vilde komme til at koste. Nu var der kommet Fart i Sagen, og Kommissionens to Hjælpere fik Besked om, at Forberedelserne maatte gøres færdige snarest muligt, for at man kunde faa Kongens Resolution saa tidlig, at man var i Stand til at paabegynde Arbejdet næste Foraar.

Sagkundskaben blev imidlertid snart uenig. Wleugel var mere kritisk og nøgtern og ikke saa overstrømmende begejstret som Løvenørn. Den første var nemlig kommet til det Resultat, at man ikke uden at opmudre eller ved at gøre Broen overmaade lang kunde komme til større Dybde end 6 Fod — til Mudderet, og 8 Fod til fast Grund. Færgefartøjerne, der vilde stikke $6\frac{1}{2}$ til $6\frac{3}{4}$ Fod, turde man ikke gøre mindre, da de skulde »sejle over et 8—9 Mil bredt Farvand med irregulære Strømme og ofte heftig Søgang«. Enten maatte der altsaa mudres op eller bygges en meget lang Bro, — hvis man da ikke vilde »finde sig i ved dagligt Vande at hale Jagten til Broen gennem $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Fod Mudder«. Det første vilde han ikke tilraade, da det snart maatte gøres om

igen, fordi Vandet i Nysted Havn var roligt, og der ikke var nogen Strøm, der kunde bidrage til at rense den, og ved gentagen Opmudring vilde man gøre Grunden, hvori Bro-pælene stod, løs. Der var altsaa ikke andet at gøre end at bygge en lang Bro, og den vilde — hvis alle Materialerne skulde købes, koste 8000 Rdr.

Denne Sum gjorde Generalvejkommissionen meget betænkkelig, og dens gode Tanker om Nysted led et betydeligt Knæk; men Løvenørn gav ikke op, han indtog straks det Standpunkt at ville vise, at Wleugels Overslag beroede paa betydelige Overdrivelser. Selve Broen, mente han, kunde for det første bygges betydeligt billigere, men dernæst slog han særlig ned paa Opmudringsspørgsmaalet. Det var nemlig noget, paastod han, som Erfaringen viste, at alle Landets Havne — med ganske faa Undtagelser — aftog i Dybde, »naar man ikke med Virksomhed og god Orden søger at forebygge det og ikke med det overalt uundgaaelige Hjælpemiddel, Opmudring, kommer til Hjælp«. Det meget Mudder i Nysted Havn skyldtes ikke faa Aars, men lange Tidens Forsømmelse; det var altsaa noget, der ved Paapasselighed vilde kunne undgaas.

Løvenørns Indlæg til Fordel for Nysted var overordentlig varmt, men Argumentationen ikke paa alle Punkter lige overbevisende, og det var da ogsaa Wleugel en let Sag at gendrive ham. Løvenørn har vel ogsaa selv følt Manglerne ved sin Bevisførelse, og derfor greb han med saa stor Iver den af Kommissionen udkastede Redningsplanke, et subsidært Forslag om, at Broen skulde anlægges ude ved Skansepynten, hvorved blandt andet »Bekostningerne ved Opmudring vilde blive mindre«.

Det var imidlertid ikke de store Udgifter alene, der havde gjort Generalvejkommissionen ængstelig, men Rødby var, da man der hørte om Færgeplanerne ved Nysted, geraadet udi stor Opstandelse, og dens »eligerede Mænd« havde paa det kraftigste protesteret imod, at man saaledes vilde fratage dem deres Rettigheder; thi Færgetransporten fra Kramnitse til Femern og Heiligenhafen var et Privilegium, der allernaadigst var forundt Rødby Købstad, og

Færgemandstjenesten var et Tillæg til Byfogdens »ellers ringe Embede«. Hermed skal dog ikke forstaaes, at Byfogden selv agerede Færgemand, men han bortforpagtede Færgetransporten og tjente derved en ekstra Skilling. Rødby kunde ikke undvære dette »Privilegium«, der var nødvendigt for at sikre Søfolkene og Værtshusholderne deres Udkomme. Samtidig med denne Erklæring søgte Rødbymændene — foruden at de selvfølgelig fremhævede alle de gode Sider ved deres Bys Beliggenhed — at skade deres Medbejler, idet de fortalte, at der ved Indløbet til Nysted var Grunde, som gjorde Sejladsen dér meget vanskelig.

Dette var dog for meget for Løvenørn; han gentog i forstærket Form alt, hvad der talte mod Rødby — den By, som han nu engang syntes at have forset sig paa. Og saa kom disse Mænd fra Rødby og fortalte, at man ikke kunde sejle fra Nysted med vestlige og sydlige Vinde paa Grund af den lange Udsejling gennem Noret, men det var jo dog en kendt Sag, at de udenfor liggende Grunde beskyttede mod høj Sø og derved netop muliggjorde Sejladsen ved alle Slags Vinde; derimod var det sandt, at man ikke kunde komme fra Rødby med Modvind; — »thi dette kan tilforladelig have Sted, uagtet det Rødbys eligerede Mænd siger«.

Sagen var nu saa alsidigt belyst, at Generalvejkommissionen mente, den kunde tage sit Standpunkt og gøre Indstilling derefter. I August 1801 sendte den da alle Akterne til Rentekammeret og meddelte som sin Opfattelse, at det syntes »i disse Dokumenter tilstrækkeligt oplyst, at Nysted i alle Henseender dertil vil være det bedste Sted, især naar Broen bliver bygget paa den mest udgaaende Pynt af Skanseagrene«. — Hvad endvidere Rødbys Paastand »angaaende et udelukkende Privilegium paa Færgeløbet« angik, saa var Kommissionen ikke kompetent til at afgøre dette Spørgsmaal.

Rentekammeret brugte lige bestemt et halvt Aar til at ekspedere Sagen videre til det danske Kancelli. Kammeret havde i denne Tid blandt andet undersøgt sine Ekspeditionsprotokoller for at se, om det skulde være muligt der at finde noget om, hvorvidt det saa meget omtalte Privilegium for

Rødby nogen Sinde skulde være udstedt. Resultatet var meget magert og til liden Glæde og Opbyggelse for den saa haardt trængte Købstad.

Man havde kun fundet, »at Jens Lauritzen Steenholt under 19. Februar 1695 og efter ham hans Enke under 6. April 1697 er meddelt Bevillinger paa Færgetransporten fra Dragsminde«. Men Kammeret kunde ikke indrømme, at Rødby Købstad paa Grundlag af disse Bevillinger kunde tilegne sig nogen Ret til Færgetransporten mellem Lolland og Holsten.

Alt Haab var dog endnu ikke slukt, idet der var en Mulighed for, at man i Kancelliets Arkiv kunde finde noget til yderligere Oplysning om denne Sag — det være saa en Bekræftelse eller Benægtelse af den fremsatte Paastand. Det endte imidlertid med, at heller ikke Kancelliet kunde anerkende, at Rødby havde et ligefremt Privilegium, men derimod nærmest Hævd paa eller visse Forrettigheder ifølge Traditionen med Hensyn til Færgetransporten, og dem kunde man ikke uden videre se bort fra; i hvert Fald maatte det være meget vægtige Grunde, der bevirkede en Anlæggelse af Færgestedet paa et andet Sted end ved Rødby, og Kancelliet syntes kort sagt ikke, at dette var tilstrækkeligt bevist.

I August sendte Kammeret da Digeinspektør *Christensen* til Rødby; — Løjtnant *Wleugel* var død i Efteraaret 1801. *Christensen* skulde efter endte Undersøgelser indgive sin Betænkning over, hvad det vilde koste at opmudre ved *Kramnitse*, saa der blev en 100 Alen bred Indsejling paa 8 Fods Dybde. Denne Betænkning blev ikke gunstigere for Rødby, end de forrige havde været. *Christensen* maatte tilstaa, at det kun ved store Ingeniørarbejder vilde være muligt at vedligeholde Dybden i *Gabet* ved *Kramnitse*; der vilde hertil især kræves et Par Moler, og hver af disse, anslog han, vilde koste 13,824 Rdr.

Den Kæmpesum, man herved naaede, maatte for stedse tilintetgøre enhver velvillig Tanke om Rødby. Man var nu paa alle høje Steder — ogsaa i Danske Kancelli — rørende enig om, at disse Udgifter vilde blive alt for store i Forhold til det, der opnaaedes.

Saa kunde der vel kun blive Tale om Nysted?

Nej, nu kom man i Tanker om, at Løvenørn i sin Tid — inden han havde tænkt paa Nysted — havde udtalt sig meget anerkendende om *Albuen*; det var rimeligt nu med det samme, man var i Gang, ogsaa at faa dette Forslag nærmere undersøgt.

Det havde Løvenørn sikkert ikke tænkt sig, at man vilde grave hans gamle Forslag frem; han havde for sit Vedkommende for længst skrinlagt dem alle og kastet al sin Kærlighed paa Nysted, — og hvad værre var, Digeinspektør Christensen foretrak Albuen og kørte op med alt det — og mere til — som Løvenørn tidligere havde fundet talte til Fordel for dette Sted. Han maatte da atter ruste sig og drage i Felten for at slaa det sidste Slag for Nysted.

Havde han tidligere fundet visse Fordele ved Albuen, saa var det, fordi han ikke havde kendt Nysted; thi her havde han fundet baade flere og bedre; og som han tidligere havde forstaaet at vinde Generalvejkommisionen, vandt han nu ogsaa Rentekammeret, saa dette følte sig overbevist om, at Nysted »fortrinlig bør vælges«, og besluttede at ville gøre Forestilling herom hos Kongen. Den 10. Juni 1803 kom da ogsaa den kgl. Resolution, der lød paa, at Overfarten fra Lolland til Heiligenhafen skulde anlægges ved Nysted, og samtidig befaledes det Overlodsens, Generaladjutant Løvenørn, der fra Vejkommisionens nu var blevet Rentekammerets højre Haand i denne Sag, at han skulde forfatte en Plan over, »hvorledes dette Færgested til Hensigtens Opnaaelse i Tiden for det første med mindste Bekostning muligt kan være at indrette«.

Løvenørn var derfor baade i Korsør og i Kalundborg for dér at sætte sig ind i alt Færgetransporten vedrørende. Endvidere var han i Nysted og i Heiligenhafen »for at undersøge det fornødne til Færgeløbets Anlæg«. Allerede den 10. August kunde Løvenørn indsende sin Plan, der var uhyre omfattende og detailleret. Hertil kom udførlige Færgeregler, Forslag til Skippernes og Søfolkenes Ansættelse, Instrukser, Takster og forskellige Skemaer og Reglementer. Alt i alt havde han her nedlagt et betydeligt Arbejde, og Kammeret

fulgte ogsaa i det væsentligste hans Betænkninger og Forslag.

Løvenørn anslog Omkostningerne ved Anlæggelsen af dette Færgeløb til 7000 Rdr. og de aarlige Udgifter til 4700 Rdr. — Indtægterne var det jo ikke saa let at beregne. Paa Grund af denne høje Sum mente han, at man burde udbyde Færgetransporten i Entreprise, — »ligesom Tilfældet er med Just Ludvigsen og Paketbaaden til Kiel«.

Rentekammeret overvejede det hele meget grundigt, og først den 6. Marts 1804 var man naaet saa vidt, at den officielle Meddelelse om Anlæggelsen af Færgeløbet kunde udsendes.

Den lød:

»Ifølge Kongelig allernaadigst Befaling skal indrettes et Færgeløb imellem Nysted i Lolland og Heiligenhafen i Holsten, og Færgetransportens Besørgelse for det i 2de Aar opbydes ved Auktion eller Licitation efter Omstændighederne. Efter de af Rentekammeret foranstaltede lokale Undersøgelser kunne Færgefartøjerne endnu ikke gaa lige til Heiligenhafen, men maa ankre henimod $\frac{1}{4}$ Mil fra Byen lige ud for den saakaldte Lassons Mølle, hvor Heiligenhafens Skibe almindelig losse og lade, samt ligge i Vinterleje. Passagerer maa da indtil videre enten gaa i Land og om Bord ved bemeldte Mølle, eller gaa med Skibets eller anden Baad fra Byen til Skibet og fra Skibet til Byen; men saavel i Hensyn til at skaffe de rejsende, saa snart ske kan, al mulig Bekvemmelighed, som til Fordel for Byens Handel, bliver ikke alene foranstaltet Opmudring fra fornævnte Losseplads lige op til Byen i en af Naturen dannet Rende, men ogsaa bygget en Skibsbro ved Byen, saa at Færgefartøjerne formodes inden faa Aar at ville kunne lægge an ved Byen selv. Desuden er det besluttet, efterhaanden at føje andre tjenlige Anstalter til større Sikkerhed og Bekvemmelighed for bemeldte Sejlads imellem Nysted og Heiligenhafen, saasom: at udvide Skibsbroen ved Nysted, og bliver der lagt 3de Vagere i Løbet over Rødsand ved Nysted, som kaldes de vestre Mærker, og, for at kunne ind- og udsejle dette Løb om Natten, indrettes tillige et Lampefyur i Nysted Kirketaarn, hvilket, i Forening med Fyret paa Gedser-Odde, vil give fornøden Vejledning¹⁰⁾.

Det er tillige Hensigten, saa snart ske kan, at indrette et Lampefyrr paa Staverhuk paa Femern og paa Hukken norden for Grotenbroth paa den holstenske Side, for at lette Sejladsen om Natten i Femernsund, samt at lægge nogle Vagere paa Grunden der for Dagen. For kongelig Regning er anskaffet et smukt, net og godt Fartøj eller Paketbaad, »Gienveien« kaldet, hvilken Paketbaad, som nu ligger ved Hans Majestæts Nyholm, har 39 Fods Længde, samt er indrettet med saadanne Bekvemmeligheder, som kunne være tjenlige for Passagerer, der ikke medføre Heste eller Vogne. Denne Paketbaad overlades Entreprenøren til Brug med Forpligtelse, at vedligeholde samme med Inventarium. Færgetransportens Besørgelse i 2de Aar bliver den 17. April 1804 i Rentekammer-Collegii Forsamlingssal offentlig opbudet 1) ved Auktion imod en aarlig Afgift til Kongens Kasse, eller efter Omstændighederne ved Licitation imod en aarlig Understøttelse af bemeldte Kasse, saaledes at Entreprenøren for egen Regning paatager sig med fornævnte Paketbaad samt tillige med 2de Færgejagter, hver paa omtrent 20 Læsters Størrelse, at overføre rejsende og med Jagterne tillige Kreaturer og Stykgods til og fra Nysted og Heiligenhafen for den her efter anmeldte Betaling eller og $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{4}$ Del mere, samt dernæst 2) ved Auktion imod en aarlig Afgift til eller ved Licitation imod Understøttelse af Kongens Kasse, saaledes at Entreprenøren alene skal overføre rejsende med Paketbaaden, men ikke forbindes til Færgejagters Holdelse«. — Derefter fulgte Konditionerne.

Man var i Rentekammeret forberedt paa, at der vilde melde sig mange Libhavere, og man havde derfor udarbejdet udførlige Skemaer med Rubrikker for de højst- og lavestbydende, for den tilbudte aarlige Afgift eller den forlangte aarlige Understøttelse og lignende, — men Rubrikkerne forblev alle tomme; thi der meldte sig ikke en eneste Libhaver, og Auktionen eller Licitationen blev slet ikke afholdt.

Da Byfogeden i Rødby hørte om denne for hans By saa glædelige Begivenhed, satte han sig straks i Bevægelse og mente, at der nu maaske var Lejlighed til at fiske i rørt Vande. Han skrev til Rentekammeret og bad om, at det

maatte blive bekendtgjort, at Transporten foreløbig vedblev over Kramnitse, hvor den skulde blive besørget paa bedste Maade, — og hvis Regeringen blot vilde række en hjælpende Haand til nogle smaa Forbedringer, saa var det hans faste Overbevisning, at Hensigten med en ordnet Færgetransport langt lettere vilde naas fra Rødby end fra Nysted!

Skrivelsen fik imidlertid en krank Skæbne, — den henlagdes. Og ikke stort bedre gik det senere en Ansøgning fra den samme Rødby-Byfoged, hvori han ansøgte om Erstatning for det Tab, han havde lidt i sine Indkomster som Transportforvalter ved Kramnitse Færgested som Følge af, at der nu var oprettet et andet ved Nysted. — Dette nægtedes.

Men lad os vende tilbage til Nysted. Færgestedet her kom altsaa i Stand? Ja, der meldte sig lidt senere en Mand fra København ved Navn Peder Thorsen; han tilbød at ville paatage sig den omtalte Færgetransport. Først forlangte han, at den skulde overdrages ham paa 6 Aar, og desuden krævede han en aarlig Understøttelse paa 700 Rdr. — Den gode Mand har uden Tvivl ment, at Rentekammeret paa Grund af de manglende Libhavere var kommet i en slem Forlegenhed, og denne Situation har han villet udnytte. Han blev dog nødt til at stemme sine Fordringer lidt ned og maatte nøjes med noget mindre, saaledes som det fremgik af den kgl. Resolution af den 8. Maj 1804.

I denne blev det bekendtgjort, at Færgetransporten mellem Nysted og Heiligenhafen var overdraget til Peder Thorsen »her af Staden« paa 3 Aar. Den Paketbaad — »Gienveien kaldet« —, der var bygget for Kongens Regning, vilde blive ham overladt, og selv skulde han anskaffe en Færgejagt eller en Smakke — ikke, som det oprindelig lød, 2 Færgejagter. Han skulde ogsaa selv lønne de Folk, han maatte antage, og holde Færgefartøjerne i tilbørlig Stand. Naar de 3 Aar var gaaet, skulde Paketbaaden leveres tilbage i forsvarelig Orden, og en Ven af ham vilde indestaa for Opfyldelsen af denne Forpligtelse med en Sum af 1000 Rdr., dog skulde de begge være fri for Ansvar, hvis Baaden skulde forgaa ved Storm eller anden ulykkelig Hændelse. Taksterne skulde fastsættes af Rentekammeret. I aarlig Understøttelse

vilde der blive ham tilstaaet 500 Rdr., — som ikke vilde blive ham udbetalt, førend han ved Attester fra Øvrigheden i Nysted og Heiligenhafen kunde godtgøre, at Transporten ikke havde givet Grund til Klage. I øvrigt blev det overladt til Rentekammeret at afslutte den endelige Kontrakt med ham, og denne blev færdig i Dagene fra den 19. til 23. Maj.

Efter Kontrakten skulde da Færgefarten begynde den 1. Juni; ellers skulde den for Fremtiden begynde om Foraaret, saa snart Isen tillod det, og vedvare til 30. November.

Der gik selvfølgelig nogle Dage over Tiden, før Ruten kom i Gang. Der skulde først foretages Synsforretning over »Gienveien«, der laa i København; den naaede ikke til Nysted før den 12., og skal vi fastsætte Datoen for Indvielsen af Nysted—Heiligenhafen, maa det blive den 16. Juni 1804.

Dette Foretagende, der skulde berede Thorsen saa stort et Nederlag, skaffede ham dog først en Sejr.

Efter at han i Maj havde aflagt Nysted et kortere Besøg, havde han gjort Rentekammeret opmærksom paa, at der for Tiden ikke fandtes noget Sted dernede, hvor de rejsende kunde finde Logi i Tilfælde af, at de blev nøsaget til at gøre Ophold der i Byen, og han tilbød derfor at ville bygge en Gæstgivergaard, hvis han kunde faa de $\frac{2}{3}$ af Gaardens Værdi til Laans af den kgl. Kasse til en Rente af 4 pCt. p. a. og 2 pCt. i aarligt Afdrag. Kammeret erkendte beredvilligt, at denne Mangel vilde kunne lægge betydelige Hindringer i Vejen »for denne offentlige Indretnings Fremme«.

Imidlertid kunde Stiftamtmanden, Kammerherre Kragh-Juel-Vind¹¹), efter derom afkrævet Erklæring meddele, at Købmand Mackeprang i Nysted allerede sidste Aar, straks efter at det var blevet meddelt, at der skulde oprettes Færgefart fra Nysted, havde indgivet Andragende om, at han maatte faa Bevilling til at drive Gæstgiveri for de rejsende, og at han dertil var blevet »fortrinligt« anbefalet baade af Generaladjutant Løvenørn, Byfoged Gjerløv¹²) og af Stiftamtmanden selv, — »dels fordi han er en bekendt god og retskaffen Mand, hvor de rejsende kunne vente sig en høflig og reel Behandling, og dels fordi han hertil har en rummelig og bekvem Gaard«; — men paa denne Ansøgning, som Amt-

manden havde videresendt, var der aldrig kommet noget Svar. Købmand Mackeprang var fremdeles villig til at ville paatage sig Gæstgiveriet, og han havde allerede kostet for 4—500 Rdr. paa sin Gaard for at indrette den til delte Formaal; »og« — som han for nylig havde skrevet — »fra det Øjeblik jeg faar Bevilling, skal intet blive besparet til Bekvemmelighed for de rejsende — og jeg har ingen Grund til at tro, at nogen anstændig rejsende skulde finde Grund til at være misfornøjet med mig eller mines Opførsel«.

Stiftamtmanden mente derfor bestemt, at Mackeprang burde have Bevillingen — ikke mindst, fordi der herved vilde spares Tid med at indrette en Gæstgivergaard.

Da Thorsen fik Underretning om denne Konkurrent, der syntes at ville tage en »Forretning« fra ham, skyndte han sig at fortælle Rentekammeret alt, hvad der kunde virke med til at forringe Modpartens Chancer. Mackeprangs Gaard — fortalte han — kunde højst rumme 3—4 Personer, og han havde endog set »det Tilfælde, at han (Mackeprang) har maattet staa op af hans (sin) Seng, for at den rejsende kunde komme til at sove i den«. Med andre Ord: en tidssvarende Indretning af Mackeprangs Gaard til Herberge vilde blive dyr, derfor kunde man lige saa godt bygge fra ny.

Naar man fra den anden Side tillige havde hævdet, at det maatte synes mest hensigtsmæssigt, at Gæstgiveriet blev overladt til en i Nysted bosat Borger, især ud fra den Betragtning, at da Thorsen kun havde Færgetransporten paa 3 Aar, og hvis den til den Tid ved Licitation skulde blive overladt til en mindrebydende, saa kunde det blive vanskeligt for Thorsen »som fremmed der paa Stedet« at kunne ernære sig ved Gæstgiveri alene og »at vedligeholde en kostbar Gaard« — i sligt Tilfælde vilde jo den laante Kapitals Tilbagebetaling være ret tvivlsom, kunde Thorsen hertil svare, at ingen om 3 Aar let skulde kunne fordrive ham fra Færgefarten, — »naar jeg har de Skibe, som til Farten udfordres«; — han vilde ogsaa selv bedst kunne se, hvad der kunde komme ud deraf.

Sejren blev Thorsens. Rentekammeret fik den 20. Juli kgl. Resolution paa, at Thorsen, naar han havde bygget sin

»Herbergsgaard« i Nysted, og den var »fuldkommen færdig og i Brandkassen forsikret«, skulde have de $\frac{2}{3}$ af Gaardens Værdi til Laans af den kgl. Kasse — »for saa vidt disse $\frac{2}{3}$ Dele ikke overstiger 26 til 2700 Rdr.«. Kongens Kasse skulde til Gengæld have første Prioritets Panteret i Gaarden.

Dette er nævnt saa udførligt, fordi det viser, at Thorsen har næret de bedste Forhaabninger om, at det Foretagende, der her skulde begyndes, ogsaa nok skulde lykkes; — og dog var paa dette Tidspunkt, ved denne sejrige Begyndelse, Skyerne allerede ved at trække sammen over hans Hoved.

Løvenørn havde fra første Færd med den største Opmærksomhed vaaget over ethvert af Thorsens Skridt. Det var naturligt, at Løvenørn, der saa længe havde kæmpet for denne Rute og nu endelig stod ved sine Ønskers Maal, paa det nøjeste maatte passe paa, at Entreprenøren ogsaa opfyldte Kontrakten, den, som Løvenørn havde Hovedæren af, og som han derfor mente var saa udmærket, som den kunde blive; naar blot den blev fulgt, saa skulde det hele sagtens gaa.

Heri laa Aarsagen til det Modsætningsforhold, der snart traadte frem mellem Løvenørn og Thorsen, og den kan ikke først og fremmest søges deri, at Rentekammeret i Spørgsmaalet om Gæstgiverbevillingen for første Gang i hele denne Sag gik imod Løvenørns Indstilling og Anbefaling, thi Løvenørn havde allerede, længe inden der forelaa nogen Afgørelse heri, indgivet sine første Klager over Thorsen; men selvfølgelig skulde denne Afgørelse heller ikke bidrage til at stemme Løvenørn velvilligere.

Modsætningen bundede dog dybere end i den blotte Strid om en Kontrakt; i Løvenørns Klager sporer vi ogsaa et indre Modsætningsforhold, et psykologisk; Modsætningen mellem Embedsmanden, Formaliteternes Ridder, for hvem Formerne og deres Efterlevelse er det altbeherskende, og Forretningsmanden, det praktiske Livs Mand, Opportunisten, der ikke ser saa nøje paa Midlerne, naar blot han naar sit Maal. Løvenørn ligefrem væmmedes ved denne smarte Forretningssans.

Da Thorsen bekendtgjorde i Aviserne, at nu var Færge-

transporten mellem Nysted og Heiligenhafen aabnet, og anbefalede den til Publikums Velvilje, saa faldt Løvenørn straks over disse Avertissementer. Han klippede dem ud og sendte dem sammen med et »Pro Memoria« ind til Rentekammeret. Han paaviste heri, at deres Indhold var uoverensstemmende med de faktiske Forhold. Avertissementerne var unægtelig ogsaa »sat op«.

Thorsen fortalte, at han foruden »en hurtigsejlende Paketbaad med overmaade skøn Kahyt« ogsaa havde en Smakke til Heste og Vogne og med Kahyt for Passagerer. Endvidere lovede han, at han, selv om det ikke var hans Pligt, altid vilde sejle, saa snart der blot var saa megen Fragt, at Udgifterne til Sejladsen kunde blive dækket. De rejsende, skrev han, vilde spare megen Tid ved at tage denne Vej, der var den nærmeste mellem København og Hamburg, — den var »næsten det halve kortere«. (!) — »Dertil kommer og Behageligheden i Rejsen selv, thi det er skønne Provinser, man her igennemrejser«. Efterhaanden som Trafikken tog til, vilde der blive anskaffet nye Fartøjer, ligesom der heller ikke vilde blive sparet noget paa de rejsendes Bekvemmeligheder. Ja, selv Landevejen fra Køge vilde blive sat i udmærket Stand.

Løvenørn havde imidlertid været i Nysted for personlig at tage Trafikforholdene i Øjesyn, og han havde der kun forefundet den Paketbaad, der var blevet overladt Thorsen. Han kunde endvidere indberette, at der var almindelig Misfornøjelse over, at de rejsende — lokket af de gyldne Løfter — saaledes blev taget ved Næsen. Kort sagt, Thorsens Reklame var ikke blot »aabenbar Usandhed«, men den indeholdt ogsaa store »Umuligheder«.

Snart efter kunde Løvenørn fortælle om endnu større Misligheder. Nu havde Peder Thorsen da endelig — den 19. Juli — faaet sig en Færgejagt, men den var alt for lille, kun paa 12 Læster, — iflg. Kontrakten skulde den være paa ca. 20; tillige var den gammel og skrøbelig, »da det er over Mands Minde, siden den blev bygget, og ellers kasseret i de ældste Tider som Færgejagt paa det store Bælt«.

Thorsen derimod var svært glad for denne Nyerhvervelse

og meddelte i Aviserne, at han foruden den kendte hurtigsejlende Paketbaad og den tidligere omtalte Smakke nu ogsaa havde anskaffet en Jagt, »for at her altid kan være Fartøjer nok til Overfarten«.

Dette var dog Løvenørn for meget, og han skyndte sig omgaaende at gøre Rentekammeret opmærksom paa denne Thorsens sidste Bekendtgørelse. »Enten« — skrev han — »indeholder denne de urigtigste Usandheder, eller mine Rapporter maa være falske«; thi den første Smakke »har aldrig været til«, — og Beskaffenheden af den omtalte Jagt havde han tidligere berørt. Løvenørn var i højeste Grad opbragt paa Thorsen, — »han bedrager saaledes de rejsende, som drager derhen i Forventning at finde tilbørlig Befordring. — Børtdage (d. v. s. regelmæssige Rutedage) har han aldrig holdt eller kunnet holde«, ligesom der overhovedet kunde klages meget paa »hans Kontrakts mislige Opfyldelse«.

Dette var saa alvorlige Klager, at Rentekammeret straks satte sig i Bevægelse og beordrede Stiftamtmanden til hos Byfogeden i Nysted at indhente nærmere Oplysninger. Byfoged Gjerløvs Erklæring bekræftede fuldkomment Løvenørns Klager, og han kunde endda supplere dem med flere graverende Eksempler. — Her blot et af dem, og det er ikke det værste.

Der var — fortalte Byfogeden — for nogen Tid siden kommet en Kammerherre Blücher til Byen for at blive færget over til Heiligenhafen; men da der ikke var nogen Fartøjer, maatte han blive i Byen i fire Dage, og Resultatet blev alligevel til sidst, at han lejede et privat Fartøj. Dette stred ganske vist mod Kontrakten; Entreprenøren havde Eneret paa Færgetransporten, men under slige Omstændigheder mente Byfogeden, at der ikke var andet at gøre. Fejlen laa i, at der ikke var Fartøjer nok; man burde — som den oprindelige Indbydelse lød — have forsynet Ruten med tre Baade. Den fuldstændige Opfyldelse af Kontrakten vilde dog ikke hjælpe, og selv om Entreprenøren havde Vilje, saa manglede han Evnen dertil.

Færgefarten var kommet i stor Miskredit hos Publikum;

mange rejste over Rødby eller andre Steder, og fra den holstenske Side var der hidindtil hverken kommet »Folk eller Kreaturer«.

Som en Efterskrift meddelte Byfoged Gjerløv, at det nu var 14 Dage, siden Smakken var afgaaet, og snart 8 Dage, siden Paketbaaden var afsejlet til — Rostock! Det var da gaaet som sædvanligt, at de rejsende, der havde været i Byen i flere Dage, havde maatte leje andre Fartøjer.

Amtmand Morgenstierne, der ligesom Byfoged Gjerløv synes at have været en Mand, der saa praktisk paa Sagerne, foreslog i Overensstemmelse med denne, at man for kongelig Regning skulde sende et Skib baade til Nysted og til Heiligenhafen. Først derved vilde Færgefarten mellem de to Byer kunne komme i Orden, og uden et saadant Offer vilde det aldrig blive andet end Kludder; at det *var* Kludder, derom vidnede ikke blot de omtalte Rapporter, men ogsaa den Beretning, der senere indkom fra Magistraten i Heiligenhafen. Det meddeltes, at der to Gange havde været rejsende i Byen for at blive færget over, men da der ingen Baad kom til de bestemte Dage, var de taget en anden Vej, — og siden var der ikke kommet nogen!

Rentekammeret — og bag ved det stod Løvenørn — holdt sig imidlertid til Kontrakten og krævede først og fremmest den opfyldt. Kammeret skrev om sin store Misfor nøjelse over, »hvor uforsvarligt Transporten hidtil var besørget«, og meddelte, at man vilde »blive nødsaget til at anse Entreprenøren med Mulkt i Overensstemmelse med Kontraktens 24. Post, eller, hvis ikke Transporten af Entreprenøren kan besørges forsvarligen, at lade Transporten paa hans Regning besørge af en anden, samt imidlertid at tilbageholde den ham tilsagte aarlige Understøtning«.

Amtmanden fik Ordre til at indhente Thorsens Erklæring om, hvorvidt han var i Stand til at anskaffe den i Kontrakten nævnte Jagt og dermed besørge Færgefarten i det mindste paa de fastsatte Børtidage. Løvenørn havde dog erkendt, at selv med de to Fartøjer lod dette sig vanskeligt gøre; men hvad havde man en Kontrakt til? Kunde Thorsen ikke op-

fylde den, saa maatte han tage Konsekvenserne; at yde Hjælp for at komme over en vanskelig Begynderperiode, derom kunde der ikke være Tale; — i hvert Fald ikke til en Mand som Peder Thorsen med de usandfærdige Avertissementer.

I sit Svar — af 19. September — hævdede Thorsen, at den Jagt, han havde anskaffet, ikke var for lille; den rummede nemlig udmærket, ja, lige saa meget, som hvis den havde været paa 20 Læster. I øvrigt skulde den kun gaa i denne første Sommer, idet han til næste Aar fik bygget en helt ny Færgejagt. Det var, hvad han var forpligtet til at holde; men dernæst ejede han ogsaa — som han havde averteret — »et lidet Fartøj, som bringes i Færgefarten, hvilket bliver indrettet med et Ruf midt paa ...«; det var altsaa dog endnu ikke — som han havde skrevet i Aviserne — sat ind i Ruten.

Ved Indsendelsen af denne Thorsens Erklæring skrev Stiftamtmanden noget ironisk, — han havde vel som underdanig Embedsmand vejret, fra hvad Kant Vinden blæste — at Entreprenøren jo »har meget gode Forsætter og gør gode Løfter, som jeg vilde ønske maa blive alle opfyldte«.

Løvenørn fandt naturligvis — og heller ikke uden Grund — Thorsens Erklæring meget utilfredsstillende. Han tvivlede stærkt om, at Jagten kunde rumme saa meget, som Thorsen paaberaabte sig; men hvordan nu dette end forholdt sig, saa var det en givet Ting, at den i alle Henseender var yderst slet og lidet egnet til Færgefart. — Hvad de gyldne Løfter angik, saa vidste Løvenørn ikke, »hvad Tillid det høje Collegium kan sætte til en Mand, som offentlig og med saa liden Undseelse har turdet bekendtgøre, at han havde Fartøjer til Færgefarten, som aldrig har været til«.

Smakken, som Thorsen havde anskaffet sig ud over, hvad Kontrakten bød, var — billedligt talt — den eneste Fjer, han endnu kunde smykke sig med. Det var derfor Løvenørn en Triumf, da han snart efter ogsaa kunde berøve ham den og meddele, at naar Thorsen havde kaldt Smakken, som han i øvrigt syntes at være saa glad for, »et lidet Fartøj«, saa havde han ganske vist — for en Gangs Skyld — talt Sandhed; det *var* et lidet Fartøj, endda meget lidet, en almindelig lille Sejlbaad, som han vilde give Kahyt; men det maatte kaldes

ganske uforsvarligt — særlig nu hen paa Efteraaret — at sejle ud med en saadan Baad, der var saa uskikket som vel muligt til en Smule Søgang.

Resultatet blev, at Rentekammeret den 20. Oktober bestemte sig til at ville sagsøge Peder Thorsen »for Kontraktens Misholdelse til dens Ophævelse, og til at kendes uberettiget til at fordre noget af den ham ved Kontrakten tilsagte Understøttelse, naar han havde besørget Transporten upaaklagelig«.

Inden man skred til Sagsanlæg, vilde man dog først forhøre sig, om Thorsen skulde være villig til straks at fratræde og dermed frivilligt at ophæve Kontrakten. Der blev givet ham fjorten Dages Betænkningstid; — men den 1. November meddelte Byfoged Gjerløv, at Thorsen den 21. Oktober var afsejlet med 37 Stykker Svin; at han var gaaet til Heilighenhafen, det tvivlede man stærkt paa, — ja, Rygtet sagde endog, at han skulde være sejlet til Aalborg for der at hente en Ladning Sild! — Man kunde derfor foreløbig ikke gøre Thorsen bekendt med Kammerets Beslutning.

Stiftamtmand Morgenstjerne, der nu ikke mere foreslog at yde Støtte, fordømte denne Thorsens Adfærd i meget haarde Ord, og det uden først at have undersøgt, hvorvidt Rygtet talte sandt eller ej; han fandt det, Thorsen her havde gjort, i højeste Grad »dumdristigt og formasteligt«.

Først den 9. November vendte Thorsen tilbage, og Dagen derpaa tilstillede Byfogeden ham Kammerets Skrivelse angaaende Sagsanlægget; men i Stedet for en Erklæring sendte Thorsen nogle Dage senere et Brev, hvori han beklagede sig over den korte Tid, han havde til at bestemme sig, og bad om, at Fristen maatte blive forlænget med »en Maaned fra Dato«.

Denne Frist brugte han til at udarbejde et udførligt Forsvarsskrift.

Løvenørn havde i sin Tid givet ham Anvisning paa en Jagt paa 14 Læster, som efter hans Mening vilde være passende. Handelen blev afsluttet, og Baaden skulde være i Heilighenhafen den 1. Juni; men der gik en hel Maaned, og der kom ingen Jagt — og heller ikke nogen Meddelelse; derfor havde han i Hast maattet købe den anden. Senere

fik han dog Meddelelse om, at Manden, der skulde have leveret Jagten, havde ladet sig fragte til en Rejse til Trondhjem — »hvorfra han end ikke er hjemkommen«. — Dette var den første Aarsag til Uordenen i Færgetransporten. Endelig var han kommet til en By, »hvor der hverken er Handel eller Vandel, og følgelig heller ingen Kredit«.

Forholdene i sig selv havde saaledes været vanskelige nok, og hverken paa det ene eller det andet Sted havde han mødt nogen Hjælp eller Forstaaelse; — og hvad vilde det have nyttet, om han havde klaget, Løvenørn vilde jo bare have vættet hele Skylden over paa ham selv.

For Resten, erklærede Thorsen, var han villig til at fra-træde; men da det vilde betyde et Tab for ham paa 14 til 1500 Rdr. — og dermed hans Ruin, bønfuldt han Rentekammeret om, at det vilde tilstaa ham »den tilsagte Understøttelse og et lidet Tillæg for mit store Tab, da jeg siden maa se paa anden Maade at ernære mig med Familie«.

Da det rygtedes, hvorledes Sagerne stod, saa gik det her, som det altid gaar i slige Tilfælde, Kreditorerne faldt over deres Bytte for at redde, hvad reddes kunde, hvorved de selvfølgelig kun bidrog til at gøre hans Stilling end mere uholdbar. De fik dog alle deres Penge, og det er netop det karakteristiske, at de vidste, hvor de skulde henvende sig, — de sendte deres Regningskrav paa Thorsen til Løvenørn og bad ham være dem behjælpelig med at skaffe dem deres Tilgodehavende.

Løvenørn afviste heller ikke denne deres Begæring, men henstillede til Rentekammeret, at hvis dette skulde bestemme sig til af Naade alligevel at tilstaa Thorsen den aarlige Understøttelse paa 500 Rdr., at man da af denne Sum skulde tilbageholde, hvad der behøvedes for at betale Thorsens Kreditorer i Nysted; — og saaledes blev det.

Hermed gik Thorsen ud af denne Saga. Hovedaarsagen til, at dette Foretagende saa ganske mislykkedes for ham, laa i, at han manglede Kapital, og hans unægtelig noget smarte Reklamer skulde ikke hjælpe til at bøde paa denne Mangel — tværtimod; den bevirkede, at han straks kom til at staa i et uheldigt Lys hos den Mand, der i denne Sag

havde det store Ord, og som med den største Mistænksomhed vaagede over, at ikke det blev ødelagt, som han endelig efter saa megen Modstand havde faaet ført igennem.

Efter dette første mislykkede Prøveaar¹³) maatte man være betænkt paa en anden Ordning. Naturligt var det kun, at Rentekammerets Tanker vendte sig mod Løvenørn; men han var jo ikke Forretningsmand og kunde ikke tage Færgefarten i Entreprise, — det skulde han ogsaa nok have vogtet sig for. Færgeoverfarten mellem Nysted og Heiligenhafen maatte derfor blive et Statsforetagende, og efter at man havde meddelt Løvenørn den nye Plan, at man agtede at ansøge om Kongens Samtykke til, at nævnte Færgeløb »for næste og efterfølgende Aar indtil videre, til Forsøg« skulde besørges for kongelig Regning, saa spurgte Kammeret ham, om han var villig til at overtage Færgefartens Bestyrelse og Administration, idet der i Nysted vilde blive ansat en Mand som Inspektør og Kasserer, som skulde afgive Beretning til Løvenørn og ellers i alt rette sig efter hans Instrukser.

Løvenørn følte sig i høj Grad bæret af den Tillid, Rentekammeret viste ham, og ansaa det for sin Pligt som hidtil at stille sig til dets Disposition, d. v. s. at efterkomme dets Anmodning. Til Inspektør i Nysted foreslog han en Mand af sit Bekendtskab, Poul Zimmermann. Han havde tidligere været ansat i en lignende Forretning og vilde derfor formentlig være Pladsen voksen.

Den kgl. Resolution af 21. December 1804¹⁴) lød i Overensstemmelse med disse Planer, — og Admiralitetskollegiet kunde i en Skrivelse af 7. Januar 1805 kun udtale Haabet om, at Kommandør Løvenørn vilde kunne paatage sig denne Administration »uden Hinder for hans øvrige Embedsforretninger«.

Udgifterne til Færgefarten blev naturligvis ikke mindre, fordi Staten overtog Driften. Løvenørn havde hidtil faaet Honorar for de Tjenester, han havde ydet Rentekammeret, nu kom han som Administrator paa fast Gage, og det var for ham et ikke saa ganske daarligt »Ben«; desuden var der Lønninger til Inspektøren — samt Ventepenge til denne, hvis Færgetransporten standsede —, til Skipperne og til

den Mand, der førte Tilsyn med Lampefyret i Kirketaarnet. Man sparede heller ikke paa Udgifterne for at forbedre Færgefarten; nu skulde det være Alvor, — og Staten betalte. Saaledes anskaffede man to nye Færgejagter til ca. 2000 Rdr. Stykket; og ejendommeligt er det ogsaa, at de Byggearbejder, der skulde have været udført ved Oprettelsen af denne Færgefart, først nu blev til Virkelighed. Dette gjaldt ikke blot Huset ved Nysted Skibsbro »til de rejsendes Bekvemmelighed«, men ogsaa Udvidelsen af selve Skibsbroen, hvorom der for længst var blevet akkorderet med Tømrermester Bastian Bruun i Vordingborg. Løvenørn klagede over, at de Skibe, der lastede ved Skibsbroen, »drillede Færgeløbet og generede de rejsende meget«. Saadanne Klager hjalp.

Thorsen var ved sit første Besøg i Nysted i Maj 1804 blevet forfærdet over Gadernes Brolægning, — »en af de sletteste man har set«, skrev han, »og jeg overdriver det ikke, naar jeg siger, at man ikke kan gaa tværs over Gaden, uden at man risikerer at brække Benene«. — Man havde allerede dengang lovet forskellige Forbedringer, som imidlertid ikke var blevet til Alvor; men paa Løvenørns Klage over, at Istandsættelsen af det »halsbrækkende« Stræde, der førte ned til Skibsbroen, trak saa længe ud, blev der nu ogsaa i denne Sag lagt Pres paa rette vedkommende.

Det var ikke saa mærkeligt, at Løvenørn efter alle disse Foranstaltninger kunde indberette, at de rejsende nu var særdeles fornøjet; henimod Aarets Slutning var han dog klar over — hvad han for Resten hele Tiden havde forudset — at Indtægterne ikke vilde kunne balancere med Udgifterne; men han havde fremdeles de bedste Forhaabninger om, at Trafikken vilde tage til. Den gik jo nu sin regelmæssige Gang, og foreløbig maatte man da finde sig i Underskuddet og leve i Tillid til, at der efter de magre Aar vilde følge nogle fede¹⁵).

Efter det Kendskab, vi her har faaet til denne Færgetransports Udvikling under Statens Ledelse, maa vi sige, at Thorsen skulde have haft en ikke ringe Kapital at tære paa, hvis han skulde have staaet de magre Aar igennem; var det saa endda blot sikkert, at de fede Aar vilde komme — inden alt

for længe; thi mens Græsset gror, dør jo som bekendt Horse-
mor. Men de lod vente længe paa sig — de gode Aar; og
det maa siges om Thorsen, at han trods alt havde Held i
Uheld. En Fortsættelse af Færgefarten mellem Nysted og
Heiligenhafen under hans Entreprise vilde for ham have be-
tydet et mægtigt Tab; havde han haft en større Formue,
var den vel blevet anbragt i dette Foretagende — og tabt.

Til 1807 fortsattes denne Færgefart for kongelig Regning
— med stadigt Underskud; med dette Aar standser Arkiva-
lierne deres Meddelelser, og Tavsheden maa betyde, at Ruten
foreløbig blev indstillet. Det var netop det samme Aar, da vi
kom i Krig med Engelskmanden, der var Havets ubestridte
Hersker. Nu begyndte for Alvor de magre Aar — ikke blot
for Nysted—Heiligenhafen, men for det hele Land.

Noter.

¹⁾ P. M. Tegner: Færgevæsenets Udvikling i Danmark. Tidsskr.
for Søvæsen, 73. Aarg. 1902, S. 284. — ²⁾ K. Carøe: København—
Rødby—Hamburg. En i 1752 planlagt Postrute. Fra Arkiv og Mu-
seum 2. Ser. I, S. 290. — ³⁾ P. Petersen: Byen med de 3 Havne.
Lolland-Falsters hist. Samfunds Aarbog 1915, S. 82 ff. — ⁴⁾ K.
Carøe l. c. S. 291. — ⁵⁾ Hovedkilden til denne Fremstilling er en
Pakke — Sager angaaende Færgeløbet mellem Nysted og Heiligen-
hafen 1801 til 1807 — i Rigsarkivet; Rentekammerets Arkiv, diverse
Dokumenter, Fyens Kontor, Vej- og Færgevæsen. Endvidere er der
af utrykte Kilder benyttet forskellige Journal- og Kopibøger. — ⁶⁾
P. Rhode angiver i sine Samlinger — 2. Udg. ved Friis, I, S. 490 —
Dybden i Rødby Fjord til 2—3 Fod. Se i øvrigt nærmere den ud-
førlige Fremstilling i C. C. Haugner »Rødby Købstad m. v.« (Nak-
skov 1928), særlig S. 16—41. — ⁷⁾ Poul Løvenørn (1751—1826);
Sønnesøn af den berømte Poul Vendelbo Løvenørn. 1783 var han
blevet Generaladjutant. Som Søofficer interesserede han sig stærkt
for at forbedre Havne- og Fyrvæsenet og i det hele Sejladsen i de
danske Farvande. 1796 fik han som Overlods Tilsynet med Lods-
væsenet. 1789 blev han Kaptajn, 1797 Kommandørkaptajn, 1804 Kom-
mandør og 1812 Kontreadmiral. Om P. Løvenørn se Einar Blyttmann
og Rogert Fjeldborg: Det kgl. danske Fyrvæsen 1560—1927. — ⁸⁾
Man tænkte ikke blot paa den almindelige Færgetransport, men ogsaa
paa at lade Postforsendelsen gaa denne Vej. Det var de i 1750'erne
drøftede og skrinlagte Planer — jfr. Carøes ovfr. cit. Artikel
— der her blev taget op igen. — ⁹⁾ Kortet fra denne Videnskabernes

Selskabs Opmaaling er gengivet i Carøes cit. Artikel S. 297. — ¹⁰⁾ Løvenørn havde endvidere i sin Plan gjort opmærksom paa, at da en Mølle og det østlige Hjørne af en Skov ved Christiansholm kunde bruges til Vejledning for søfarende Folk, saa burde man sikre sig »disse Mærkers Vedblivelse«. — ¹¹⁾ Frederik Karl Krag-Juel-Vind afskedigedes den 25. Maj 1804 som Stiftamtmand over Lolland-Falster. Han efterfulgtes af Kaspar Vilhelm v. Munthe af Morgenstjerne, der indlagde sig Berømmelse ved sin dygtige Optræden under Englændernes Overfald. J. Bloch: Stiftamtmand og Amtmænd. 1660—1848. S. 62. — ¹²⁾ Om denne se A. Holcks Artikel: Lidt om den Nysted Byfoged og Tolders Embedsliv; Lolland-Falsters hist. Samfunds Aarvog 1913, S. 84 ff. Med Hensyn til Stavningen af hans Navn har jeg fulgt V. Richter: Juridisk og statsvidenskabelig Stat, S. 417. — ¹³⁾ Lidt Oplysning om Trafikkens Omfang i dette første Aar vilde i denne Sammenhæng maaske ikke være uden Interesse. Det er ingen stor Trafik, Journalen over Færgeløbet mellem Nysted og Heiligenhafen melder om. I Tiden fra den 16. Juni til 26. November gjorde Paketbaaden 31 Ture og Færgejagten 6. Af Vogne blev der fragtet 9; »Hest eller Hoppe«: 6; »Person af borgerlig eller højere Stand«: 132; »Haandværkskarl, Bonde, Tjener eller Pige«: 2; »Børn og spæde«: 1; »Kuffert eller Kiste«: 36; »Tønde Kornvare i Sæk«: 5. — ¹⁴⁾ Meddelt i Collegial-Tidende 1805, S. 110. — ¹⁵⁾ Blandt dem, der tjente ved denne Færgetransport, var ogsaa Byfogeden i Nysted. Den 11. April 1807 udgik der efter derom fremsat Forespørgsel Ordre fra Danske Kancelli om, at det var de rejsendes »fuldkomne Pligt« at forevise Byfogeden deres Pas, og at han indtil videre skulde have fra 4—8 Sk. for Paategningen og fra 1—2 Mark for Udstedelsen af et Pas, — »alt efter de rejsendes Stand og Vilkaar«. — Collegial-Tidende 1807, S. 281 f.

NB. Manuskriptet til denne Afhandling er afsluttet 1923.

Forf.

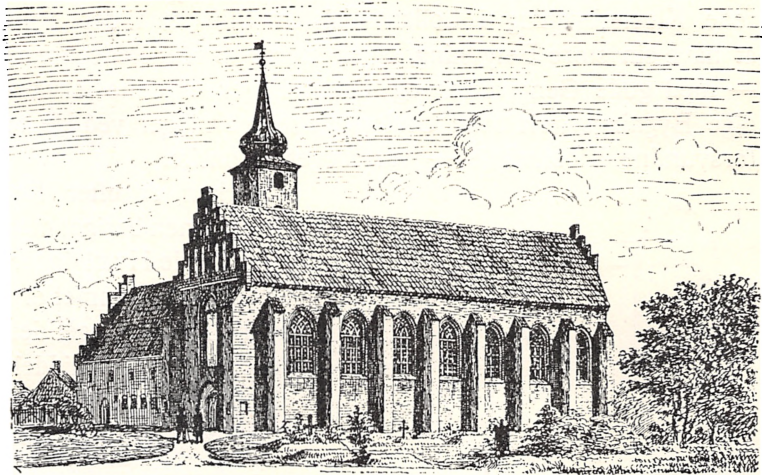

Fig. 1. Klosterkirke og Vestfløjen 1859.

De seneste Undersøgelser ved Klostret i Nykøbing F.

Af Charles Christensen.

Som de fleste af dette Tidsskrifts Læsere antagelig ved, har Nykøbing i Middelalderen haft et Franciskanerkloster. Klostret bliver stiftet i 1419 af Erik af Pommeren, der i dette Aar giver sit Samtykke til, at det maa „funderes, bygges og oprejses“.

Til den nye Stiftelse skænkede han St. Nikolaj Kapel og en Gaard, kaldet Kongsgaarden, Øst for dette Kapel.

Klostret kom til at ligge i Byens sydligste Del og blev indviet til Vor Frue, St. Michael og St. Franciscus.

Før det gik sine store Forandringer i Møde ved Reformationen, var der — uden Tvivl — blevet opført 3 Klosterfløje med en 4. Kirkefløj i Syd¹).

Nu staar tilbage Vestfløjen, Kirken og ubetydelige Rester af Nordfløjen, se Grundplanen, men som den eneste beva-

rede Klosterbygning i Lolland-Falsters Stift, maa den siges at have sin store Betydning, og en større samlet Redegørelse — med gode Gengivelser og Opmaalinger af dette ærværdige Bygningsværk samt Undersøgelingsgravninger ved de to forsvundne Klosterfløje — var meget at ønske.

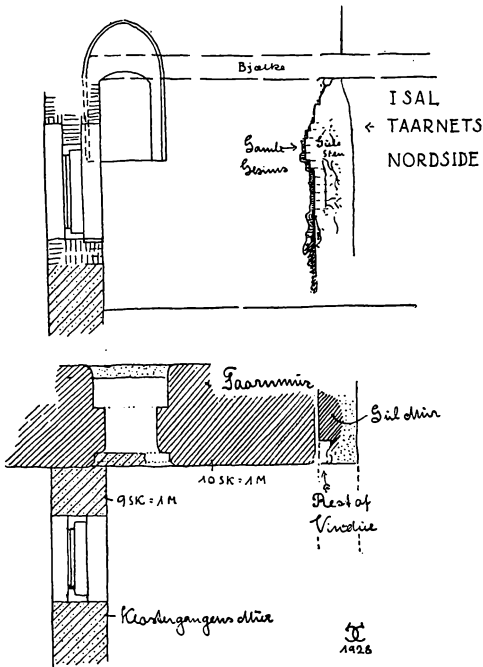

Fig. 2. Gl. Vindue i Taarnets Nordvæg.
Maal 1:100.

Kirken er efter Reformationen beriget med indbyggede Hvælvinger, og til Kirkerummet er i nyere Tid inddraget den senere opførte middelalderlige Munkegang, der ligger Nord op til Kirken.

Efter Nationalmuseets Anmodning foretog jeg i April 1928 en større Undersøgelse af Kirken og Klosters Vestfløj⁹⁾, som ved den Tid af Arkitekt Albert Petersen blev ombygget til Præstebolig.

Af Klostret er jo nu kun Vestfløjen tilbage. Ved Udgravning paaviste vi Rester af Østfløjen, der ogsaa har haft Korsgang ind mod Klostergården. (Se Fig. 3). Østfløjen er uden Tvivl opført sammen med Kirkens Kor, da dette har besynderlige Uregelmæssigheder, som bedst kan forstås ved Afhængighed af Østfløjen, hvis Plads man ikke tidligere havde noget Bevis for.

Kirken har fra Begyndelsen bestaaet af Kor og 5 Fag og været ca. 12—13 Meter kortere mod Vest end nu, og var dengang uden Taarn og Korsgang mod Nord. Hele Forlængelsen mod Vest er endda ikke opført i een Støbning, da selve Vestgavlen er noget for sig, alt aflæst af Stenstørrelsen og staaende Fortandinger i Murværket. Ved

Kirkens første Forlængelse blev benyttet en mindre Del gule Mursten sammen med de røde Mursten, der ellers er benyttet overalt i Kirken. De gule Munkesten i Kirken, mener jeg, stammer fra Ombygningen af den ældre vestre Klosterfløj, der oprindelig var muret med gule Sten.

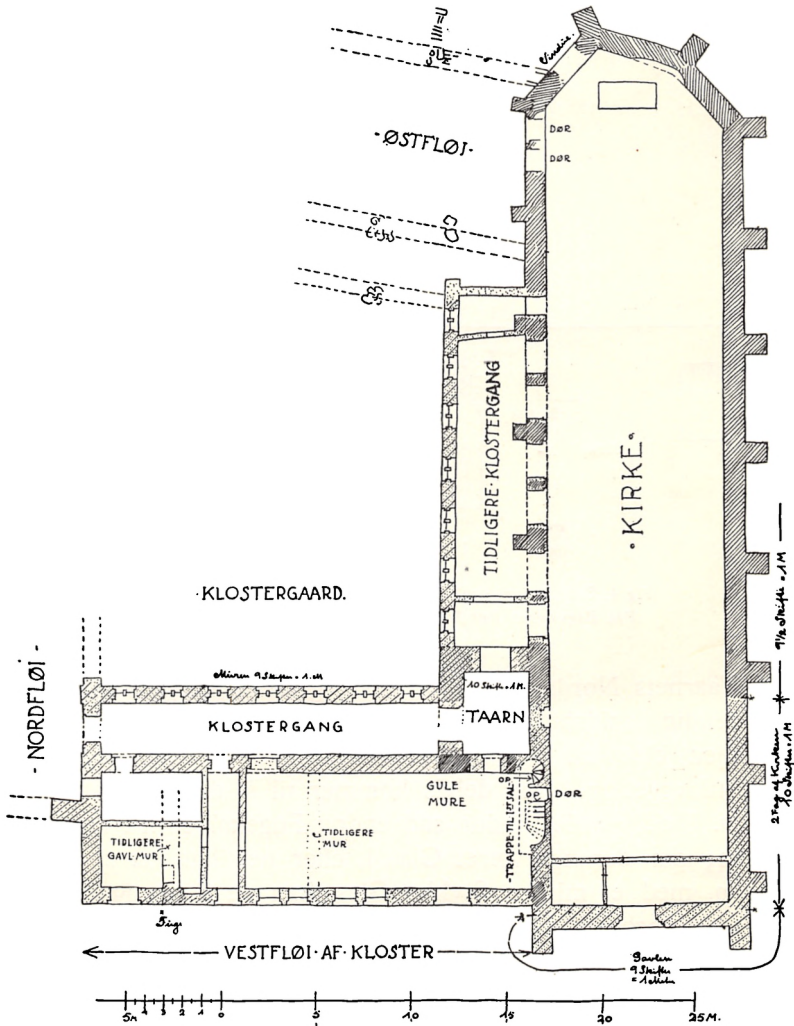

Fig. 3. Grundplan af Kirke og Kloster. Øst opad.

Tegnet paa Grundlag af Arkitekt Albert Petersens Opmaaling med Angivelse af de i 1928 undersøgte Enkeltheder. Maal 1:400.

Kort Tid efter Kirkens første Udvidelse er Kirketaarnet tilbygget. Man benyttede det nye Stykke Nordmur ved Kirken og et Stykke af Østmuren i den da allerede af gule Sten opførte vestre Klosterfløj som Underbygning for Taarnet og tilbyggede kun to nye Sider mod Nord og Øst. (Se Grundplanen, de nye Mure er de tykkeste).

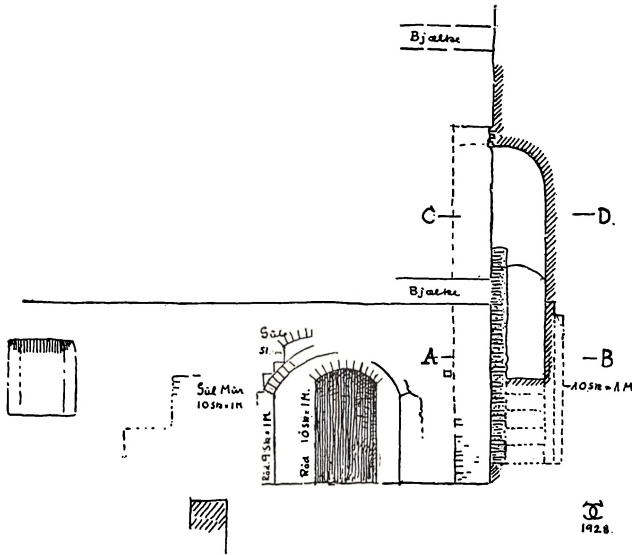

Fig 4. Snit af den gamle Trappe fra Stuen til 1. Sal.
Paa Bagvæggen Dør ind til Taarnet. Maal 1:100.

I Taarnets Nordside fremdrog vi ogsaa et smukt Vindue i udvendig spidsbuet Blinding. Det blev tilmuret, da Vestfløjen blev ca. $3\frac{1}{2}$ Meter bredere, idet Munkegangen bliver tilbygget og 1. Sal delvis kommer til at dække Taarnvinduet. I det gamle Vindue sad endnu Fugekalken fra Trækarmen; om der har været Glas i, eller der har været en Trælem, med et mindre Stykke Glas, kan nu ikke afgøres. Af Vinduesprofiler i Murfalsene var den ene Skraakant-Profil, den anden afrundet Kant. (Se Fig. 2).

At udrede Vestfløjens 3 á 4 ældre Byggetider fra hinanden er jo kun muligt ved en større Ombygning som i 1928, da store Dele af Vægpuksen var afhugget, og det var muligt at foretage Udhugninger i nyere Murværk, hvilket Arki-

tekt Albert Petersen med stor Beredvillighed lod foretage til Fremme for Undersøgelsen³). Tidspunktet var heldigt; selv om store Ombygninger i 19. Aarhundrede havde ødelagt en Del af det gamle Murværk, faldt det i vort Lod at paavise,

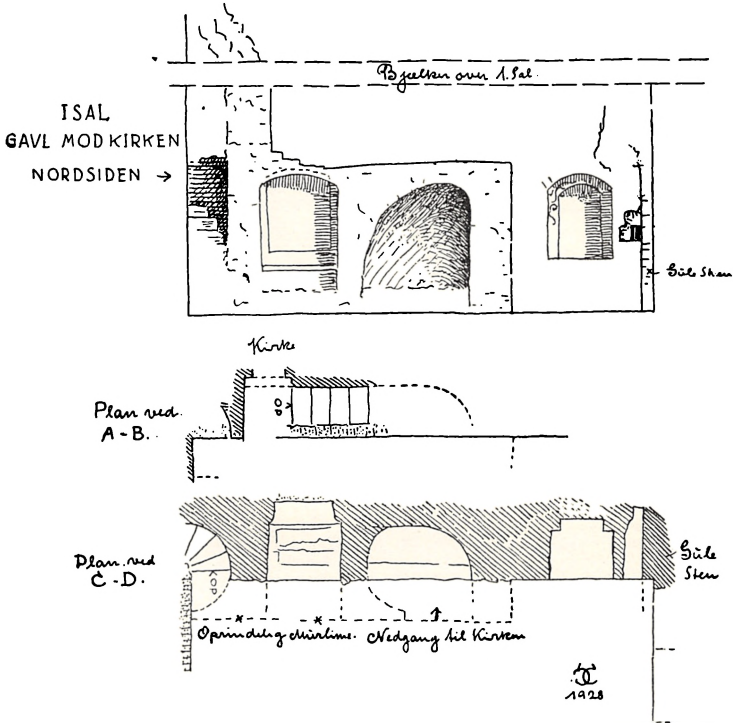

Fig. 5. Trappen til 1. Sal og Taarntrappen. Øverst: Gavlvæggen paa 1. Sal ind til Kirken. Plan af Trapper, Stue og 1. Sal. Maal 1:100.

hvorledes den mindre, ældre, gule, middelalderlige Vestfløj, gennem mange Trin bliver rød, større paa alle Leder, sammenbygges med Kirken, igen adskilles fra denne, omdannes til Renæssancehus og faar Dekorationer fra den Tid.

Den ældste gule Vestfløj var kun ca. 8 Meter bred og ca. 1 Meter lavere end den nuværende Bygning. Stenene var gulbrune, terrakottafarvede ca. 28 cm \times 12 \times 8½ med 10 Skifter = 1 Meter. Bygningens Gesims blev paavist inde i Kirketaarnet og bestod af to fremspringende Led, det

underste 1 Skifte højt, det øverste 3 Skifter, og en Vinduesfals fra 1. Sals Vinduer blev fremhugget. Vinduerne har udvendig haft retvinklet Fals. Afslutningen har været flad-buet (Fig. 2).

Bygningen har ikke strakt sig saa langt mod Nord som den nuværende, men antagelig været ca. 4,30 Meter kortere,

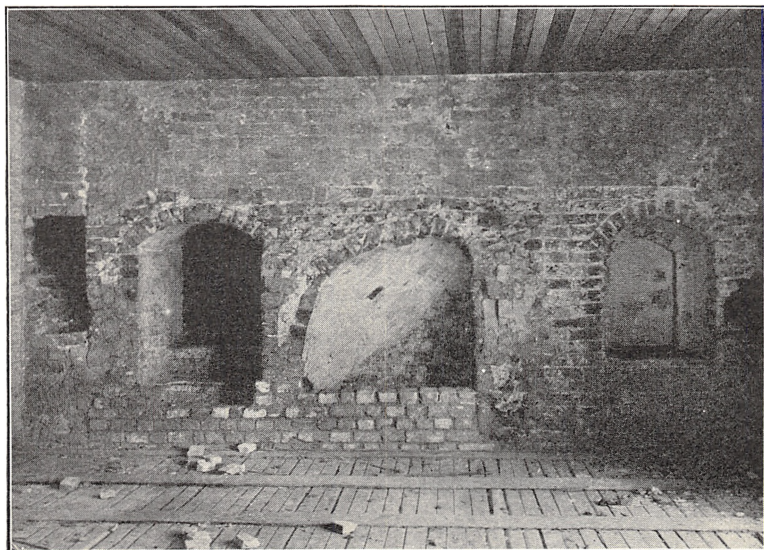

Fig. 6. Gavlvæggen paa 1. Sal i Klostreet, set ind mod Kirken.
Fot. 1928.

at dømme efter en lodret Fuge i Vestsiden; den har staaet paa en Sokkel af Marksten, fremgravet inde i Taarnet. Den gule Klosterfløj maa ret snart efter Opførelsen igen være kommet under Haandværkernes Hænder — men Kirke-taarnet var opført ovenpaa og har altsaa bevaret Dele af den for Efterverdenen.

Der mures nu med noget tykkere, røde Sten, der giver $9\frac{1}{2}$ Skifter paa 1 Meter, dog ikke længere end til den ovenomtalte Fuge i Vestsiden, som kun kan paavises i Stueetagen. De sidste 4,30 Meter er Stenene igen sværere, 9 Skifter paa 1 Meter, og er maaske fra samme Tid som Korsgangen, da de har samme Stentykkelse. 1. Sal mod Vest har gennem-

gaaende Skifter af gule Sten, der antagelig er Materialer fra den første gule Klosterfløj.

Den smukke Klostergangs Hvælvinger blev ført ind igennem Taarnet. Men paa et tidligere Tidspunkt har Taarnet haft en meget lavere Hvælving, hvis Trykleje ligger kun nogle faa Skifter over det nuværende Gulv. Der har maaske været Forbindelse fra Rummet under den lave Hvælving i Taarnet til de ret gaadefulde Kælderrum under den gule ældre Vestfløj.

Ved at tage den lave oprindelige Overhvælving i Taarnrummet i Be-

tragtning faar man Forklaring paa de ejendommelige høje Døre fra Taarnet inde i Kirken. De har faaet deres Inddeling efter andre Etagehøjder i Taarnet, og Dørene er, efter at Klostergangens Hvælvinger er førte gennem Taarnet, blevet hugget længere ned til de nye Højder paa Etagerne. De fleste Ting, der nu er paafaldende i den ældre Bygning, skyldes som Regel senere Forandringer eller Afdrift fra den oprindelige Plan.

Undersøgelsen i 1928 gav flere smukke Fund med Hen-

Fig. 7. Vestfløjen efter Ombygningen i 1928.

syn til indvendige Trapper i Bygningerne. I Muren ind til Kirken har været indbygget en Trappe fra Kirkegulvet — Adgang maaske ogsaa fra Stuen i Vestfløjen. Trappen udmundede paa 1. Sal i Vestfløjen og har haft Fremspring fra Gavlmuren ind i Klosterfløjen. Dette Fremspring, der maa have været ca. 0,68 Meter, er senere afhugget, og alt er blevet

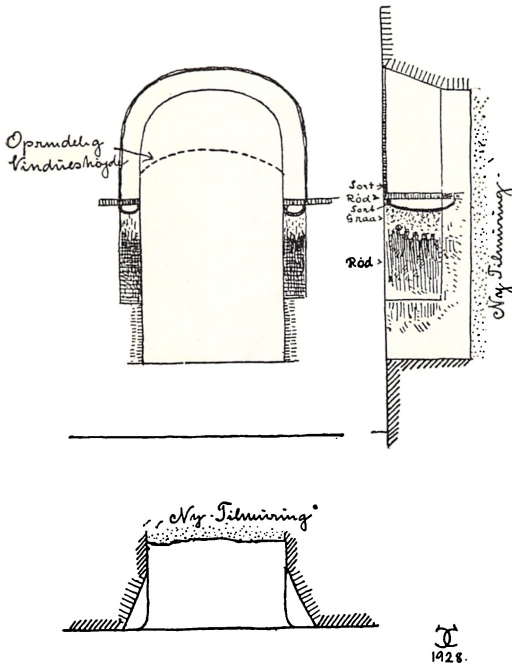

Fig. 8. Vindue paa 1. Sal i Vestmuren med malede Dekorationer fra Renæssancetiden. Maal 1:50.

tilmuret. Fremspringet har dog ikke gaaet helt til Loftet over 1. Sal eller helt hen til Vestmuren. Det er ret faa oprindelige Trappeanlæg fra Stue til 1. Sal, der er bevaret i danske Klostre, derfor var Fundet her af stor Betydning. I Hjørnet mellem Gavlmur og Kirke-taarn, ligeledes med Fremspring ind i Rummet, traf vi Rester af Taarnets murede Vindeltrappe, der skaffede Adgang til Taarnets øvre Rum, uden om de nedre overhængede Etager. Trappen var ret ødelagt, men flere Steder var der sikre

Spør. I den samme Gavlvæg blev fremhugget paa 1. Sal to Nicher, hvoraf den ene endnu i Falsen havde Rester af sentmiddelalderlige røde Rankedekorationer paa hvid Bund. Ældre end denne Dekoration synes at være en blaagraa Kalkfarve (Se Fig. 5 og 6).

Paa 1. Sal ud mod Vest kom man til Klarhed over de oprindelige Vinduer fra den første — røde — Ombygning af den gule Klosterfløj. Som ogsaa et gammelt Billede fra Aar 1874⁴⁾ lader ane, har her været 6 Vinduer, meget

uregelmæssig fordelt i Façaden. Det endnu bevarede oprindelige Vindue i Nordgavlen lader formode deres Størrelse og Konstruktion. De har været fladbuede, og Lysningerne har indvendig haft afrundede Hjørner (Fig. 8). Efter Reformationen bliver Vinduerne forandret, da 1. Sal benyttes som Raadhus. De bliver højere, der udhugges Smig i Siderne, og vi fremdrog Spor af en Dekoration i røde, graa og sorte Farver. Smigen naaede ikke helt ned til Bunden af Vinduet, men standsede 4 Skifter derfra. Det gamle Vindue længst mod Syd har ikke Spor efter nogen Dekoration.

I Nordgavlen har foruden det ovenomtalte oprindelige Vindue været to fladbuede Døraabninger ind til 1. Sal i den nu forsvundne Nordfløj. I en af disse Aabninger blev i Renæssancetiden opmuret en Kamin, der senere er nedtaget.

Der blev i 1928 ikke paavist Ildsteder eller Kaminer fra Klostertiden — det vilde ogsaa have været en stor Sjældenhed.

Af løse Sten traf man enkelte med Profil, der svarede til Profiler paa Hvælvingerne i Klostergangen.

Et Stykke Mursten bar det i Fig. 9 gengivne Stempelmærke, et C i et omvendt Hjerte. Murstenenes Dimensioner — 13 cm Bredde og 7 cm Tykkelse — gør det dog usandsynligt, at man tør lade Stempelmærkets C betyde Dronning Christines Navn, endskønt hendes Teglværk ved Tranekær i 1507 leverede Mursten til Klostret.

Noter.

1) Se Vilh. Lorenzen: De danske Franciskanerklostres Bygningshistorie, Kbh. 1914. Viggo Holm: Nykøbing Kirke og dens Omgivelser. Dette Tidsskrifts Aargang 1916, 17 og 18. — 2) Redegørelsen herfor samt Opmaalingsblade er nu i Nationalmuseets Arkiv. — 3) Arkitekt Carl Dam fulgte ligeledes Undesøgelsen med megen Forstaaelse. — 4) Aarbogen fra 1916, Side 16.

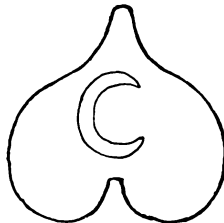

Fig. 9. Mærke paa Mursten.

Fig. 1. Halsted Præstegaard, nu nedrevet.
(Efter Fotograf, tilhørende Frk. Joh. Wegener, Nykøbing F.)

Hans Glud Clausen, Sognepræst til Halsted-Avnede, død 1844. Nogle Bidrag til hans Historie ved *N. Clausen-Bagge.*

Hans Glud Clausen blev født 1782 i Glud Præstegaard (ved Horsens), hvor en Slægtning af hans Moder, Hans Glud, havde været Sognepræst i mange Aar.

Hans Fader, Poul Christian Clausen, Sognepræst til Glud og Hjarnø, Hans Gluds Eftermand, født 1753, var den ældste Søn af Sognepræst Claus [Henrik] Clausen i Karlum (senere i Sønder Vilstrup) og var saaledes Broder til Stiftsprovst Henrik Georg Clausen (Professor Clausens Fader) og til Professor, Rektor Gottlieb Ernst Clausen i Altona. De er begge omtalt i Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog 1931.

Hans Moder, Ane Margrethe, født i Snetrup Præstegaard 1756, hørte til Præsteslægten Glud, og hendes For-

fædre og Slægtninge var i 200 Aar (fra 1580 til 1780) Sognepræster til Glud og Hjarnø. Hun var en betydelig Kvinde, hvis Levnedsskildring, skrevet af Sønnen, med god Grund er blevet trykt (i Personalhistorisk Tidsskrifts 1. Række, 2. Bind). Da jeg i 1911 besøgte Glud Præstegaard for at samle Bidrag til min Slægts Historie, fortalte Præsten mig, at han netop syslede med et Foredrag, han vilde holde om hende i sit Sogn. Ikke nogen daarlig Idé. Livlige lokal- og kirkehistoriske Foredrag vilde vist i de fleste Sogne kunne faa mange Tilhørere.

Hendes Historie skal ikke fortælles udførligt her; men lidt af den maa medtages, da den ikke kan skilles fra Sønnen Hans Glud Clausens, og han har i den smukke Levnedsskildring af Moderen paa flere Maader ogsaa skildret sig selv.

1781 blev Forældrene gift, og hun blev derved Husmoder i det samme store og velhavende Hjem, hvor hun i en Aarrække havde været en fattig, men usædvanlig dygtig Husbestyrerinde, af Egnens Folk kaldt »Jomfruen i den grønne Trøje«, fordi hun sled den samme Trøje i 6—8 Aar.

De fik fem Børn, af hvilke den ældste var Hans Glud Clausen. Den yngste var Nicolai Clausen (senere: Clausen-Bagge), min Farfader, der ogsaa blev Sognepræst paa Lolland, først i Utterslev og senere i Tirsted, Skørringe og Vejleby.

Det lykkelige Ægteskab varede kun i 9 Aar¹⁾, idet Poul Christian Clausen døde af en Sygdom, som han havde paa-draget sig ved mange Sygebesøg.

Nu kom der for Enken en Tid med adskillige Vanskeligheder; men hun klarede sig ud af dem alle og sørgede — dog med Hjælp fra andre — for, at Børnene fik en god Opdragelse og Undervisning. Hun gjorde det med saa stor Dygtighed, at det er spændende, undertiden næsten eventyrligt at læse derom, hvorfor hendes Navn ogsaa blev kendt viden om.

Sine sidste 5 lykkelige Aar tilbragte hun hos sin Søn i Halsted Præstegaard, hvor hun døde 1827, og hun blev jordet paa Halsted Kirkegaard. For saa vidt hører ogsaa hun Lollands Historie til.

Hans Glud Clausen skriver: »Den sidste Glæde, som hun rigtig nød, var hendes elskede Nicolais Udnævnelse af Hans Ekscellence Grev Reventlow til Præst i Rubbeløkke, og hans tilkommende nye Bopæl var det sidste Sted, hun i dette Liv besøgte. Hendes Sygeleje var kun kort, og hun var i sin Sygdom taalmodig og hengiven i Guds Vilje! Hun var en god Kristen, vel enfoldig i sin Tro, men med et varmt og deltagende Hjerte, og i alt vigtigt havde hun en fast Tillid til Gud. Jeg ved aldrig, at hun gjorde sig Samvittigheds-skrupler over noget, lige saa lidt som der nogen Sinde opstod Tvivl hos hende om hendes Saligheds Sag. Hun gik ofte og gerne i Guds Hus, og hun læste gerne en Salme i sin Ensomhed. Den næstsidste Dag, hun levede, bad hun mig om at meddele sig Sakramentet. Jeg opfyldte hendes Bøn i begge mine Søskenes Nærværelse, hun modtog det med et forklaret, himmelsk Aasyn, velsignede os og døde den 26. April 1827, dybt savnet, elsket og begrædt af os alle«.

Næppe har han tænkt paa, at han i de ovenfor citerede Ord om Moderen ogsaa til Dels karakteriserer sig selv. Især ved at kalde hende »vel enfoldig i sin Tro«. Det er jo for os gammeldags troende nærmest en Ros. Men det var det ikke i den da næsten enevældige Rationalismes Øjne, og denne Retning har han i sin Ungdom tilhørt. Det er jo ikke til at undres over; det modsatte vilde nærmest have været et Under. Men han viser sig i Levnedsskildringen som et smukt og sundt tænkende Menneske og som en god og livlig Fortæller. I det hele har jeg altid haft Indtryk af ham som en god, klog og aandslivlig Mand. De samme Egenskaber lyser ogsaa ud fra det smukke Billede af ham, der hænger i Halsted Kirke, og som ofte har glædet mig i min Barndom og Ungdom (se Fig. 2).

Et lignende Indtryk af ham faar man af Omtalen i den interessante Selvbiografi »Mine Erindringer«, der er skrevet af hans Svoger og Svigersøn, Godsejer til Søllestedsgaard og senere Søjholt, Etatsraad L. Jørgensen. Den er trykt 1891. Af dens Indhold skal der dog ikke medtages synderligt her, da jeg ikke har til Hensigt at skrive en »fuldstændig« Lev-

nedsskildring — som vilde fylde for meget i en Aarvog —, men mest at offentliggøre nogle nye og ukendte Aktstykker, der kan bidrage til at kaste Lys over hans Personlighed og hans Livsførelse.

Renlivet Rationalist har han været i sin Ungdom. Det

Fig. 2. H. Glud Clausen. (Efter Maleriet i Halsted Kirke).

fremgaar overmaade tydeligt af et omhyggelig skrevet, tykt Manuskript, jeg ejer, og paa hvis ydre Omslag der staar: »Prædiken holden paa Lang - Fredag 1807 af Hans Glud Clausen«. Paa et indre Omslag betegnes denne Prædiken som mit »første Forsøg«. Han har ogsaa dengang kun været omtrent 25 Aar.

Denne Prædiken er saa typisk for Samtidens Kristendomssyn, at der er god Grund til at dvæle lidt ved den. Den taler meget om Jesus som Dydsmønster, hans »Dyder«, som vi bør »efterligne«, hans »skønne Eksempel« og hans »dyrebare Lære, hvilken han endog stadfæstede og bekræftede ved sin egen Død«. Naa, det er ogsaa en Side, fra hvilken Lidelsen kan ses, men sjældent bliver set nu. Og hvilken Afstand fra den Forkyndelse, der i vor Tid er ved at blive almindelig, og som kategorisk erklærer: Korset er Dommen over alt menneskeligt!

Jesus vilde »udrydde Fordomme og Overtro hos sine Medmennesker«, »rive dem ud af Overtroens Magt«, og han var standhaftig nok til »at opofre selve Livet for at udbrede sin saliggørende Lære«.

Man kan sige, at saadanne Tanker ogsaa har deres Be-

rettigelse, skønt det ikke er Korsets Evangeliums Kerne. Men hvad rettroende Nutidskristne slet ikke kan godkende, er Udtalelser som disse: »Faa vilde altid de have blevet, som ved egen Vejledning og Eftertanke kunde have hævet sig op til saa værdige Begreber om vor Bestemmelse og vore Pligter, som de fleste blandt os nu have«. Og kort efter: »Havde han ikke faaet Mod til at opofre Livet for at stadfæste sin Lære, da havde vi maaske ikke kendt den, ikke vandret ved dens klare Lys«. Til et saa tyndt Korsets Evangelium svarer naturligtvis en fattig Paasketro: »Han vidste: at Støvet vel maatte blive til Jord igen, hvoraf det var taget, men at Aanden, den udødelige Aand skulde hæve sig til Gud, som havde givet den«.

Det vilde imidlertid være meget uretfærdigt uden videre at bedømme en saadan Prædiken ud fra vor Tids Kristendoms-Forudsætninger. Rationalismen var dengang, som sagt, næsten enevældig. Ved Universitetet var den aldeles dominerende, og den unge Mand var, da han holdt den Prædiken, endnu Student. Og det maa ikke glemmes, at de bedste og ærligste blandt Rationalisterne i deres oprigtige Stræben efter Dyden havde en Forskole, der kunde modne dem til virkelig Kristendom. De kan med nogen Grund sammenlignes med Jesu første Disciple, der heller ikke ret havde Syn for ham som mere end det herlige Forbillede og vilde udrette saa meget ved deres egen Kraft. De forstod ikke Korsets Naade, men vandt senere frem dertil.

Clausen skriver mod Slutningen af sin Prædiken: »Det staar nu kun tilbage at øve disse Dyder«. Ak ja, det er »kun« det, der mangler; men naar det bliver ved at mangle, vil den, der er af Sandhed, naa frem til at tilegne sig Naaden — Tilgivelsen og Oprejsningen — i Kristus, vil ikke kunne undvære den.

Saaledes gik det jo mange, der var vokset op i Rationalismens Tid. Men fik ogsaa han sin Del i den Oplivelse af Troen, der gik over Landet og naaede langt ud over de grundtvigske Kredse? Det tror jeg; alt tyder, om end mest indirekte, derpaa.

At min Farfader i Tirsted maa have faaet Del i denne

Oplivelse, er omtalt i Aarbogen 1921. Det er bekræftet i høj Grad ved en Samtale, jeg har haft med den herlige, varmt troende gamle Johannes Schrøder, en Broder til Ludvig Schrøder. Han, der har kendt min Farfader nøje, omtalte ham med dyb Ærbødighed og vilde ikke vide af den mindste Smule Rationalisme hos ham. I mit Barndomshjem paa Sæbyholm mærkede jeg da heller aldrig noget som helst Spor af rationalistisk Paavirkning fra min Farfader eller fra »Farbror i Halsted«. Det Navn havde god Klang, og han omtaltes med stor Kærlighed og Agtelse.

Og de to Brødre fulgtes ad i en sjælden Grad. Ikke blot i det ydre: deres Studietid faldt for en Del sammen trods Aldersforskellen — over 6 Aar —; de blev begge Præster i den samme Landsdel og blev gift med to Søstre, Døtre af Jørgen Jørgensen til Vintersborg, senere Sølstedgaard. Men især i det aandelige; de stod ogsaa der hinanden nær lige fra Studentertiden, trods Forskel i Temperament (min Farfader var mere indadvendt).

Min Farbroder, den i en ung Alder døde cand. theol. H. G. Clausen, skriver baade smukt og morsomt derom i et Brev fra 1844: »Det interesserede mig meget at høre Fru Svane skildre Forholdet mellem dig (d. e. min Farfader) og ham som Studenter, som hun beundrede saa meget; I var saa forskellige, men saa overordentlig meget for hinanden, og at sammenligne det, som jeg har kendt det. Hun sagde saaledes, at I begge sagde om hinanden: »Min Broder (paa Jysk Browr) siger«. Det har jeg og hørt mange Gange af eder begge«.

Nogen direkte Bekræftelse paa min Antagelse: at han er naaet til et langt mere positivt Stade, har jeg faaet ved at læse de 24 kirkelige Taler, der er bevaret af ham fra hans Præstegerning; men da over Halvdelen er Lejlighedstaler, og da 6 af de egentlige Prædikener stammer fra hans Kapellan- og Kateket-Tid, er der jo ikke meget Stof til et Billede af hans Forkyndelse i de modnere Aar.

At der er sket et stort Fremskridt, ja noget af en Forvandling, viser dog allerede — og især — en Prædiken, som er holdt i Halsted og Avnede 1. Søndag efter Paaske

1812. Han taler heri ogsaa om Syndernes Forladelse, ja føjer til: »Hvor mangan ængstelig Time vilde ikke plage os, dersom ikke Troen paa en forsonet Gud ... besjæler os?« Langfredags-Prædikanten fra 1807 er jo her ikke til at kende igen.

Saadanne Toner klinger dog ikke stærkt igennem i de bevarede Prædikener. Men de er livlige, praktiske, let fattelige og frie for Svulst. De indskærper, at Troen maa vise sig i Gerning, og det kan jo ingen sand Kristen have noget imod. Et Sted taler han om Danmarks »ædle Biskop Balle«, som vel har været et af hans Forbilleder. Underet fornægtes intet Sted, og allerede 1811 siger han i en Prædiken om den opstandne, at han viste Disciplene »sine af Naglerne gennemborede Hænder og sin af Spydet gennemstungne Side« og overbeviste dem derved »paa det tydeligste« om, »at han var den samme Herre Jesus Kristus, som Jøderne havde ... korsfæstet«. Det var denne Jesus Kristus, der lyste sin Fred og vil give ogsaa os den, og der advares mod den falske Fred. Dette, det dybeste i vor Tro, »den Tro, paa hvilken vi er døbt« (1812), er dog mest en Undertone; den gennemtrænger ikke stærkt hans alvorlig moralsk prægede Forkyndelse. Men en glædelig Udvikling er der altsaa sket.

Den Tale, der stiller ham selv i det skønneste Lys som Menneske, er Begravelses-Talen over hans Moder, holdt 2. Maj 1827. I den gjorde han et Ophold for at oplæse den især paa hans »højt agtede Broders Opfordring« forfattede Beskrivelse af hendes »mærkelige Liv«, som før er omtalt, og som først blev trykt længe efter hans Død.

Han siger i denne Tale, at hun var »simpel og jævn i det udvortes, men en Kone fuld af Liv og Aand og Kraft«. Hun har givet et skønt Eksempel, og hvad godt han nyder, skylder han næst Gud i Himmelen hende. Hun var til Velsignelse og Opmuntring og »ingen Byrde i mit Hus«. »Din Sjæl og min Sjæl var eet«. Derfor er han ogsaa vis paa, at de skal mødes igen. Ofte vil han i Fremtiden spørge: »Hvad vilde gamle Moder have raadet, ønsket og dømt?« Saaledes skal hun fremdeles vejlede ham. »Der var dig intet vigtigere, intet kærere Ønske, end at alle dine Børn oprigtig,

inderlig og trofast elskede hinanden. Og det ville vi gøre, til vi samles med dig i Guds Rige!»

Endnu skal omtales en Prædiken af ham, som bærer 4 Aarstal og vel er blevet holdt flere Gange. Han taler her imod »den stolte, den indbildte vise« og fremhæver »den ydmyge Kristen«. Han nægter, at et Menneske kan naa Maalet »paa egen Haand«; vi maa vaage og bede og hente Kraft »fra det høje«. Alt dette er jo ikke Rationalisme. Den verdsligsindede advares saaledes: »Du ligne[r] den Daare, der uden Styret vilde vove sig ud paa de brusende Bølger og dog have Haab om at lande i en sikker og rolig Havn. *Enhver iblandt os*, m. Tilh.! maa derfor prøve og undersøge sin egen Vandring, at han ej skal bedrage sig selv og uvidende vandre Fordærvelsen i Møde«.

Glud Kirkebog oplyser, at han blev født 1782 Torsdag d. 11. April om Aftenen Kl. 11 »og den følgende Dag hjemmedøbt«. Han fremstilledes 10. Maj og blev baaret af Kammerherreinde Reedtz fra Palsgaard. Da Moderen 1791, Aaret efter sin Mands Død, maatte forlade Glud, tog Kammerherre Reedtz til Palsgaard imod ham og lovede at holde ham til Studeringen. Men, skriver Clausen selv, det blev ikke til Gavn for ham; 6 Aar blev spildt, og Moderen maatte faa ham anbragt andensteds. I 17 Aars Alderen udtalte han Ønsket om at blive Landmand; men Moderen holdt meget bestemt paa den studerende Vej.

Min Farfader sagde saaledes i sin Tale efter Broderens Død 1844: »... han stod tidlig faderløs, og uheldigen tilbragte han 4 af Ungdommens vigtige Aar under en umoralsk Lærer, og den umenneskelige Behandling, der her vederfores ham, blev ikke uden Følger for hans paafølgende videnskabelige Udvikling; men paa en faderløs, haard og trang Ungdom fulgte en lykkelig og skøn Manddom«.

Hans »Testimonium Publicum«, af 25. Februar 1811, viser, at han dimitteredes fra Horsens Skole til Universitetet i 1805 og blev indskrevet dér 4. November, altsaa over 23 Aar gammel, samt at han 1806 bestod baade den filosofiske og den filologiske Prøve med Laudabilis. Som teologisk

Student havde han Ret til at prædike, og han holdt den før omtalte Langfredags-Prædiken allerede 1807.

Faa Maaneder senere deltog han i Københavns Forsvar under Englændernes Bombardement. Her havde han en mærkelig Oplevelse: Han stod paa Vagt i et Skilderhus paa Volden, da et pludseligt Ildebefindende tvang ham til hurtigt at forsvinde. Det blev hans Redning; thi da han kom tilbage, var Skilderhuset skudt i Stykker og hans Sidekammerat dræbt.

Det Hus, han boede i, brændte under Bombardementet, og derved mistede han alle sine Ejendele; men Slægt og Venner sendte ham forskellige Ting til Hjælp, og enkelte af disse opbevares endnu i Familien.

Testimoniet oplyser, at han blev teologisk Kandidat 11. Januar 1811 med Karakteren Haud illaudabilis, og at han 14. Februar samme Aar holdt sin Dimisprædiken, til Karakteren Laudabilis, over 1. Kor. 10,13. Disse Kendsgerninger forklarer jo til Dels den yngre, i videnskabelig Henseende gunstigere stillede Broders anførte Ord om den vanskelige Tid i hans første Ungdom, der ikke blev »uden Følger«, selv om Eksamensresultaterne var meget hæderlige.

Men gik det lidt sent med at opnaa disse, fik han til Genæld snart sin første Præstestilling; thi allerede 22. Marts 1811 underskrev Kongen »Konfirmation« for ham »til at være personel Kapellan for Halsted og Aunede Menigheder«, hos Sognepræsten dér, Provst Niels Schiern, som har andraget om at faa denne Medhjælper. Denne »Konfirmation« er bevaret ligesom Biskop Boisens Kollats (maa det vel kaldes) af 5. April 1811.

Om de første Aar i Halsted ved jeg intet; men et Brev fra 1814 giver Indblik i flere Forhold, ogsaa i den Tids Rejsemaade; der hidsættes derfor her adskilligt af dets Indhold:

Halsted, d. 27. Sept. 1814.

Kæreste Broder!

Jeg befinder mig nu atter i Lolland og befinder mig her vel. Vor Rejse hjem gik meget godt. Vi kom første Aften til Haarlev, anden Aften til Vordingborg, hvor Vandet stoppede vor Fart; først Fredag Middag kom vi til Gaabense, besøgte ... Glahn, tog til Engestofte, hvor vi overnattede,

kom til Søllested Løverdag Eftermiddag og samme Aften til Juellinge, hvor vi paa det venskabeligste blev modtagne. Mine udrettede Kommissioner var til Hr. Jørgensens Fornøjelse Den gamle Provst modtog mig venskabeligen og har siden omgaaedes mig udmærket artig. Grev Friis spurgte mig straks, om jeg havde udrettet noget i København til min Befordrings Fremme, og gentog derpaa atter sit Løfte om at ville befordre mig, saa snart Lejlighed gaves.....

Om Julie ved jeg næsten ikke, hvad jeg skal skrive — og skriver derfor denne Gang intet.

Hils saa mange Gange den hele bispelige Familie fra mig, og tak dem mange Gange for deres mod mig udviste Artighed!

Lev stedse vel, mig elskte og uforglemmelige Broder, vær altid min ømme Ven, det ønsker din oprigtige og hengivne

Hans G. Clausen«.

Brevet er adresseret til cand. theol. N. Clausen-Bagge, »Hovmester« hos Biskop Münter i København.

Det er Godsejerfamilien Jørgensen og Datteren Julie, som der i dette Brev sigtes til. Hvornaar Clausen har stiftet Bekendtskab med den, og hvornaar han er blevet forlovet med Julie, ved jeg ikke; men den var netop i Foraaret 1811 flyttet fra Vintersborg til Søllestedgaard, omtrent samtidig med hans Komme til Halsted, og han maa snart have faaet med den at gøre; thi i en Tale 1820 kalder han Julies Søster Marie »min mangeaarige Veninde«.

Familietraditionen siger, at Julie, som hun kaldtes (hendes Døbenavn var Frederikke Juliane, og hun var født paa Vintersborg 11. December 1799), var en meget indtagende ung Pige, hvad det eneste Billede, jeg har set af hende, ogsaa tyder paa, og at hun tidlig er blevet forlovet. Senere end i 1816 kan det ikke være sket, hvilket vil fremgaa af et senere citeret Brev. Hendes Datter »Grethe«, der blev gift med Onkelen, Etatsraad Jørgensen, har fortalt, at det gik saaledes til:

Det var en Dag, da der var fremmede paa Søllestedgaard, og de unge legede »Trippesale«. I Legen vilde de begge skjule sig i en paa Gaarden staaende lukket Vogn; dér traf de hin-

anden og blev forlovet. Hans Glud Clausen, som i Brevet fra 1814 »næsten ikke« vidste, hvad han skulde skrive, og derfor tav stille, fik senere kun Aarsag til at prise hende, og de kom til at leve i høj Grad lykkeligt sammen.

Fra 1816 er der bevaret flere Breve, som giver Indblik i hans Forhold. Det ses, at han nu længes efter at faa en anden Stilling. Meget naturligt, baade fordi han var omtrent 34 Aar gammel, og fordi han var forlovet.

To af disse Breve er skrevet af ham til Broderen cand. theol. N. Clausen-Bagge, som endnu var »Hovmester« hos Biskop Münter i København. I det første, som er dateret Halsted d. 26. Marts 1816, hedder det: »... Da jeg nok mærker, at det endnu er umuligt at faa et Sogne kald, saa glæder jeg mig til Holsts forestaaende Forflytning²) ... Jeg længes efter en anden Stilling og en anden Virkekreds ... Pur nu Farbroder³) saa smaat! ... Mig synes, dette maatte dog være en let Sag for Clausen at drive igennem.

... Fra min Julie skal jeg hilse dig venligen. Hun bliver stedse ømmere og kærligere mod mig. Som hun derfor nu er min Glæde, saa udgør hun og mit Fremtids-Haab. Kan du dog ikke i denne Sommer komme over at besøge mig? Meget længes jeg saavel efter dig, som jeg og ønsker, du nærmere skulde lære at kende min Pige og min nye Familie. Julie og jeg tale ofte om dig ... Grev Friis. Du har dog vel besøgt ham, som jeg bad dig om ... Din Broder Hans G. Clausen«.

I det andet Brev, som er dateret Søllestedgaard d. 6. Maj 1816, er Tonen blevet utaalmodigere. Det illustrerer meget tydeligt, at det dengang ikke just var demokratiske Menighedsraads-Medlemmers Gunst, det kom an paa. Det hedder i dette Brev: »... Der er nu talt saa ofte og saa længe om Kateket-Embedet i Nakskov, at jeg er blevet rent ked af det og har bestemt ikke at ville søge det. At leve med Familie af 1000 Rbdl.? i en Købstad er meget knapt — og Arbejdet er 6 Timer Dag ud og Dag ind. Gud ved, om jeg kunde udholde dette Slæb i en Skole ... Adskillige af mine gode Venner her have og fraraadet mig at gøre dette Skridt. — Jeg har for nylig talt med Grev Hardenberg, som har lovet at tage sig af

mig ... Hardenberg er en Mand, der for nærværende Tid formaar meget; min Farbroder Clausen ved jeg har den bedste Vilje til at bidrage til min Lykke; mig synes derfor, det er urigtigt af mig at kaste mig selv hen i en Skole; tager jeg først mod dette, kan hverken Hardenberg eller Clausen virke for mig før efter 3 à 5 Aars Forløb. Hardenberg fraraadede mig at tage mod det i Nakskov med de Ord: »Det var for mig en upassende Befordring; har De da været Præst i 5 Aar for at kunne vorde Skolemester i 5?« ... jeg har kun betragtet Nakskov som et Tilflugt i Nøden.

Hardenberg rejser i disse Dage til København og derfra til Berlin. Jeg har i Dag gjort den Bestemmelse med det første at rejse til København og af alle Kræfter søge det residerende Kapellani ved St. Knuds Kirke i Odense; dette Ønske er ikke ubeskedent ... Med det første sender jeg min Ansøgning om St. Knud, og jeg skal se at faa Boisen til at anbefale mig som Købstadpræst. Tal nu først med min gode Ven og Fætter Henrik herom og siden med min kære Farbroder! I i Forening med min gode Genius ... maa dog gøre, hvad I kan, for at befri mig for at blive Skolemester; dertil er jeg nu fast for gammel og for meget vant til Frihed og Uafhængighed ... Vil Gud, og Provsten kan undvære mig saa længe, kommer jeg med det første til København, dels ... om St. Knud ... dels for at se, om Nakskov skulde være den eneste mulige Udvej ... Det er først nu, jeg kan forklare mig, hvorfor jeg i mange Aar altid har skrevet Knud, naar jeg vilde prøve en Pen... Jeg indretter min Rejse efter Hardenberg — Din hengivne og trofaste Ven og Broder Hans G. Clausen«.

Mærkeligt nok er der bevaret et Minde om den paatænkte Københavnsrejse i et Brev til min Farfader fra Balthasar Münter*); det er dateret København d. 25. Juni 1816 og indeholder følgende humoristiske Bemærkninger: »I Gaar for otte Dage rejste din Broder vel frisk, men dog ej fuldkommen restitueret; hans Bryst var endnu noget svagt. Dog er jeg overbevist om, at den lollandske Luft, til hvilken han synes at være mere vant end til den københavnske, og nogle Kys af hans Kæreste, hvorefter han længtes ubeskriveligen, snart vil

fordrive de ubetydelige Restancer af Sygdommen. Han lovede ved sin Afrejse at skrive mig til, naar han var kommet i Ro i Halsted«.

Resultatet af alle Overvejelser og Henvendelser blev dog, at han indtil videre maatte nøjes med Kateketembedet, og 27. Februar 1817 underskrev Kongen hans Udnævnelse »til her- efter at være ordineret Kateket og første Lærer ved Borger- skolen i Vor Købstad Nakskov«. Det nævnes i Dokumentet, at Lønnen er: 300 Rd. aarlig, fri Bolig, 6 Favne Brænde og Højtidsoffer af Menigheden. Biskoppens Kollats er dateret Vesterborg d. 24. Marts 1817.

Det var jo ikke glimrende økonomiske Vilkaar, og jeg ved ikke, om han har kendt den Trøst, som gives i P. Rhodes Lollands Historie (ved Friis, 1859, S. 114): at næsten alle Nakskov-Kateketer har faaet højere præstelig Værdighed, »i det mindste er døde i Landets bedste Præstekald«. En langt rigere Trøst var det, at han nu kunde hjemføre sin elskede Julie som Brud; de ægteviedes i Søllested i Maj 1817.

Allerede Aaret efter trøstedes han ogsaa økonomisk, idet han fik et af de nævnte store Embeder. Det kom altsaa i den Orden, som sikkert i Almindelighed er den sundeste.

Med Forfremmelsen gik det saaledes til, at Sognepræsten til Halsted og Avnede, Provst Schiern, 21. Januar 1818 entledigedes, og en Søn af ham »var kortsynet nok til at refusere det« (P. Rhode, S. 198—199); Udsigten til den store Pension skræmmede ham. Men Formandspensionen bortfaldt allerede ved Provstens Død 1818 eller 1819 (opgives forskelligt); Enkepensionen bortfaldt i 1825, og der var derefter, saa vidt jeg ved, kun smaa Embedsudgifter ud over, hvad en meget tiltrængt Ombygning kostede, saa det var eller blev et stort Kald (jfr. Beskrivelsen i L.-F. historiske Aarbog 1931).

Kateketen kunde da efter godt et Aars Forløb som Sognepræst vende tilbage til det anselige Embede *Halsted-Avnede*, hjulpet dertil af en af sine adelige Velyndere. Kaldsbrevet er underskrevet af Kongen 18. Marts 1818, efter Forslag af Besidderen af Baroniet Juellinge Grev Carl Ludvig Kragh Juel Vind Friis.

Aaret efter blev hans Broder Nicolai Clausen-Bagge

Sognepræst i Utterslev, hvor han var 1819—1827; derefter var han Sognepræst i Tirsted 1827—1860. Begge Embeder er jo i den samme Landsdel som Halsted. Og 4. August 1820 viede han i Søllested sin Julies Søster Marie til sin »inderlig elskede Broder«, som han kalder ham i Talen. Allerede i 1806

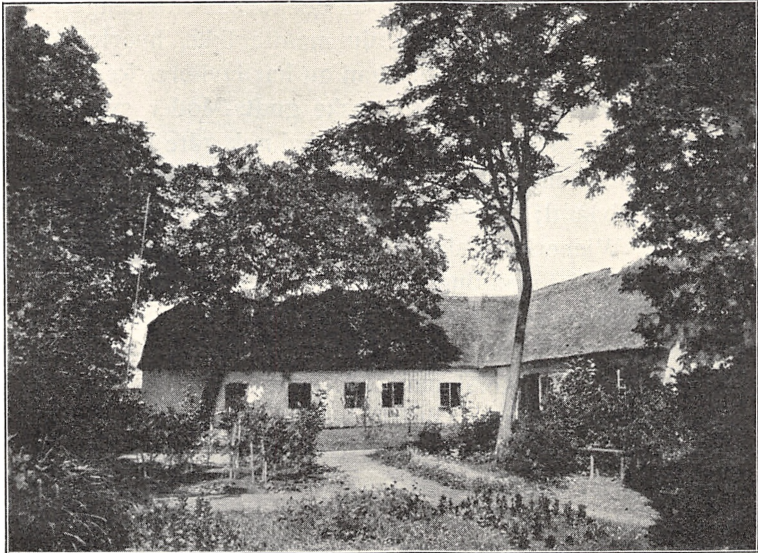

Fig. 3. Halsted Præstegaard.
(Efter Fotografi, tilhørende Frk. Joh. Wegener, Nykøbing F.).

var en Søster, Drude Cathrine Clausen, som han satte meget højt, blevet gift med Christian Carl Mejer, hvem han kalder »min Barndoms, Ungdoms, Manddoms Ven«, og da de var blevet Præstefolk i Rødby, kom der et rigt Samliv og en rig Vekselvirkning mellem de 3 Præstegaarde.

Men det er jo Familien i Halsted, vi her har med at gøre, og der bør fortælles lidt mere ogsaa om den unge Præstekone. Der er bevaret et Brev fra hende, dateret Søllestedgaard d. 19. Februar 1817; det giver et morsomt Indblik i visse Sider af hendes Ungpige-Væsen og virker næsten som et Farvel til Ungdomsfornøjelserne. Det lyder saaledes: »Jeg skal hilse dig fra Fader, gode Marie! at han tillige med Clausen og jeg tager

til Bal i Na[k]skov paa Fredag; vi ønsker ogsaa, at du skulde med, hvorfor jeg vil bede dig at tage derud til Dorfes Fredag Eftermiddag, hvor vi andre skal møde dig; Fader synes saa, du kunde køre hjem med os Dagen efter Ballet; du maa da tage alt dit Tøj med; naar du beder ... at køre dig derud, gør han det vist gerne. Gustav Priergaard har ellers haft i Sinde at invitere dig; men da det varede saa længe før-end han fik Svar, troede han, du maatte ikke, hvorfor (?) (nogle Bogstaver er udslettet) han nu har inviteret Régine ... jeg tænker, vi skal mere os ganske godt. Moder synes, du skulde tage din Mols Kjole paa, jeg skal nok gøre lidt om paa den, saa den kommer til at sidde godt, dine grønne Sko og grønne Korsbaand; dersom du gerne vilde have den røde Rose paa og din Wienerkam, skal jeg nok tage det alt sammen ud med mig; men det maa du svare mig paa tilbage med Rasmus. Jeg vil have min nye Cambridgeskjole paa, som jeg har syet, med Garnering nedenom af Pølser med røde Baand trukne igennem mit røde Korsbaand, de smaa hvide Perler over Panden og Wienerkam. Christiane har syet sin hvide Kjole om, som hun vil have paa, blaat Baand om Livet, blaa Sko, Wienerpibe (?) i Halsen, gule Perler Farvel, gode Marie; hils alle dernede fra din Søster Julie! — Du maa endelig komme; *ellers bliver jeg vred*«. I Marginen staar tilføjet: »I største Hast.« Udskriften lyder: »Velædle Jomfru Marie Jørgensen paa Lillekøbløv«. Til Sammenligning med vor Tids Moder, især for Damerne!

I det næste Brev fra hende, tilskrevet Søsteren Marie, nu paa Søllestedgaard, og dateret Na[k]skov d. 2. Juli 1817, hedder det: »Tak, gode Søster Marie! for dit venlige lille Brev; det fornøjer mig meget, at du holder saa meget af mig og min gode Clausen; du kan ogsaa være forsikret om, gode Marie, at du altid skal finde en god Søster og Broder i os, som stedse skal vedligeholde den samme Fortrolighed og Kærlighed.« Den unge Kone kan ikke være helt misfornøjet med sin første Lejlighed; thi hun skriver: »... jeg har i Dag hele Tiden gaaet og fornøjet mig over mit Gæstekammer«.

Det næste udaterede Brev er aabenbart fra Begyndelsen af Halsted-Tiden; det er ogsaa adresseret til Jomfru Marie

Jørgensen paa Søllestedgaard. Hun skriver heri, at hun gerne snart vil have Besøg af alle sine Søskende; »men paa Torsdag indser jeg, at vi faar en travl Dag; thi dersom det bliver godt Vejr, skulde vi køre Byg ind; jeg kunde da ikke have nogen synderlig Fornøjelse, om de kom herover ...«. I en Efterskrift fortæller Manden, at han forgæves havde ventet sin Svigerfader. »Og nu havde Julie just noget godt til Fader i Aften, Kyllingesteg og Æblegrød; en anden Gang har vi maaske ikke noget.«

Disse Linier tyder ikke just paa nogen Overflod i det unge Præstehjem, men des mere paa Nøjsomhed og Arbejdsinteresse. Efterhaanden fik de det langt bedre i økonomisk Henseende.

Hun blev en baade »virksom og dygtig Husmoder«, og særlig spandt hun meget og smukt. »Væveren i Halsted skal have sagt, at ingen kunde maale sig med Madame Clausen i at levere smukt og meget Spind.« Saaledes skriver Fru Laurina Suhr. Og om Hjemlivet: »... og saa var han en i høj Grad elskværdig og beundrende Ægtefælle. De to dannede et smukt, ja elegant Hjem, som de gerne delte med andre; saaledes havde min Far, Poul Christian Clausen, og min ældste Morbror, Jørgen Holck, flere Aar et godt Hjem der. Der er en morsom lille Fortælling om, at han en Dag kom hjem fra Naskov og sagde til sin Hustru, at han havde mødt to nøgne Børn paa Vejen; han havde taget dem med hjem og vilde nu bede hende tage dem i Pleje. Hun syntes nok, det ikke var saa let, men lovede det dog, og saa kom han frem med to Dreng af Gips, den »læsende« og »skrivende« Dreng, som han havde købt af en omvandrende Italiener. Mor har fortalt mig videre, at den »læsende« og den »skrivende« Dreng i hendes Ungdom ogsaa fandtes paa Søllestedgaard, og at der var et Hul i Foden paa den ene, som blev benyttet af de unge som Postkasse for hemmelige Breve«.

Præstefolkene i Halsted tog ogsaa, som vi allerede har set, virkelige, levende Mennesker »hjem med«. Det fremgaar ogsaa af et Par Vielsestaler. I en saadan, fra 1839, siger han til Bruden, Jomfru Wilhelmine Eleonora Møller: »Mere end 20 Aar er nu henrundne, siden du som et lille Barn optoges

i mit Hus, indlemmedes i min Familiekreds og betragtedes og behandledes som et af vore egne Børn, hvorfor du og kaldte mig og min Kone Fader og Moder«. I en Vielsestale fra 1827 siges det, at Bruden, Jomfru Christiane Elisabeth Priergaard, har været 10 Aar i hans Hus; det hedder dog ikke: som hørende til Familien.

Selv havde de i deres Ægteskab kun 2 Børn: Poulina Margrethe, der blev gift med sin Morbroder, Godsejer Laurits Jørgensen til Søllestedgaard og Søholt, og Charlotte Caroline, der blev gift med Læge F. L. A. Schlegel paa Langeland. Der var ingen Sønner. Des mere kunde han være for sin Broder Nicolai og hans Familie, og han maa have glædet sig i høj Grad over at faa ham næsten til Nabo. Man læser Broderkærligheden ud af Linier som disse i et Brev af 19. Maj 1819 til Marie Jørgensen, da i København: »Ligeledes venter og beder jeg dig om at bringe mig en Hilsen direkte fra min Broder ved din Hjemkomst, om du saa skal nødes til at gaa til Bispinden ...« Da hun Aaret efter blev gift med ham, hun skulde besøge, kunde der jo digtes en hel lille Novelle ud af denne Opfordring.

Især, maa man vel sige, elskede han sin Broders ældste Søn, den aandslivlige og begavede, men tidlig døde cand. theol. Henrik Georg Clausen-Bagge. Fru Margrethe Jørgensen, Søllestedgaard, hans Kusine, skriver til ham i et Brev af 14. Oktober 1847, at hans Navn altid paa det gamle Søllested er blevet nævnet med »en vis Glæde«. »Ja, fra min Barndom lød det for mig fra min kære Faders Læbe med en Ømhed, som ikke glemmes.«

Fra Hans Glud Clausen selv findes der fra hans senere Aar (efter 1820) langt færre skriftlige Efterladenskaber end fra hans Ungdom, og jeg har af Breve kun tre.

Det ældste er skrevet i Anledning af den nævnte Brodersøns Fødsel og lyder saaledes:

»Halsted, d. 9. Juli 1823.

Elskede Broder!

Dit Brev har glædet mig usigelig. Gud være lovet, Marie er forløst. Ved den Tanke dvæler min Julie og glæder sig.

Jeg gaar et Skridt videre i mine Betragtninger og glæder mig usigelig ved, at det var en Søn, den, der opdraget og undervist af dig, elskede Broder! spaar vor samtlige Familie meget Held. Give Gud, jeg maa leve og se ham som Mand eller i det mindste som Borger i Videnskabernes Rige! At dette er dit inderligste Ønske, det ved jeg. Tro mig, jeg deler det med dig ...

Naar Marie bliver saa vel, saa sig hende, at det var godt gjort! ... Min Julie vil i Morgen ned at se til Marie og bliver der nogle Dage!

Tak for de tilsendte 30 Rbd.! For at du ikke straks skal ved Sønnens Ankomst være uden Penge, saa sendes dig de 10 Rbd. tilbage, og kan jeg understøtte dig og *ham* med flere, hvis det skulde behøves.

Ogsaa jeg skal en af Dagene komme at aflægge eder min hjertelige Lykønskning ... Din Ven og Broder Hans G. Clausen.«

Der ligger lang Tid imellem dette Brev og det næste, som er dateret Halsted 10. Juli 1841 og begynder med en Fødselsdags-Lykønskning, som han maa nøjes med at sende skriftlig til Tirsted. Det giver et godt Indtryk af det Sommerferieliv, der drog Slægt og Venner til saa mange af de gammeltdags Præstegaarde, sikkert ogsaa i ret høj Grad til Halsted. Der skrives heri: »... jeg agter det for et Gode: at kære Venner aflægger et Besøg hos mig. Men nu lader det rigtignok til, at der kommer en Masse af Venner paa een Gang, saa det kan blive vanskeligt nok at huse dem. Dog stoler jeg en Del paa Halsted Præstegaard, der har noget af den gamle Stil.

Du ved ..., at gamle Farbroder⁵⁾, Tante og Søster kommer hertil i Morgen, og at jeg skal have min Vogn i Dag til Guldborg efter dem«. Der nævnes flere snart kommende Gæster og fortsættes: »Men hvad du vel ikke ved, er: at Biskoppen kommer her til Halsted paa Visitats d. 18., 19. og 20. Juli. Altsaa vistnok i de samme Dage, Fætter Henrik⁶⁾ kunde ventes hertil, og det er saare ubelejligt i alle Maader! —

Men man maa nu finde sig i det. Og jeg vil nu komme

med mine Forslag, sigtende til at bringe nogen Orden i alt dette

Og nu Gud anbefalet! ... Din hengivne Ven og Broder Hans G. Clausen.«

Det sidste Brev fra ham er dateret Halsted d. 22. Juli 1842 og skrevet til Broderen Nicolai efter deres Søster, Rødby-

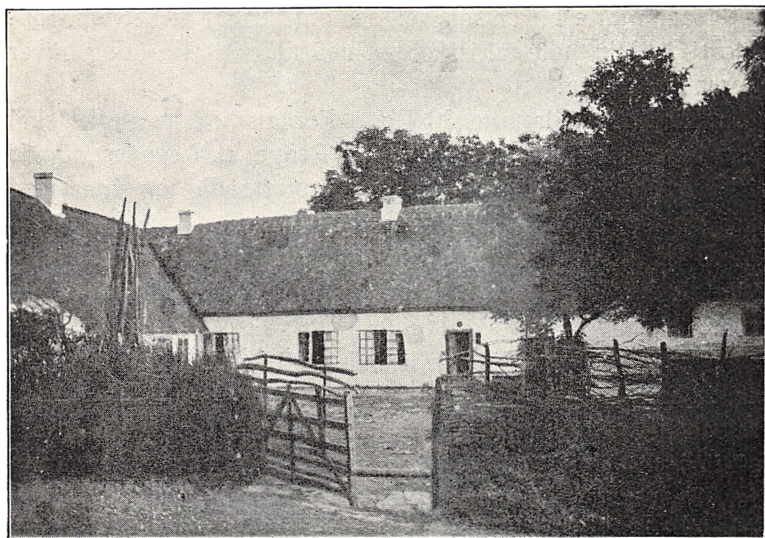

Fig. 4. Halsted Præstegaard.

(Efter Fotografi, tilhørende Frk. Joh. Wegener, Nykøbing F.).

Præstekonens, Død. Der skrives heri: »Det var en skøn, en ønskelig Død, der blev den elskede til Del, og du skal ret, min kære Broder! have Tak, fordi du skrev mig et saa omstændeligt Brev til om hendes mærkelige Dødsmaade Sig ham (d. e.: Svogeren): at jeg med Guds Bistand skal møde paa Tirsdag og følge den elskede Søster til Graven ... Men jeg tror mig, i det mindste i dette Øjeblik, ikke stærk nok til at holde en ordentlig, lang Tale over hende«.

I Slutningen af Brevet ønsker han et kærligt Sammenhold fremdeles, saa længe Gud lader dem leve her i Verden. »Gud ved, hvor længe!!!« Han underskriver sig som »din i Liv og Død hengivne Broder Hans G. Clausen«.

Formodentlig har han alligevel holdt en ret udførlig Tale

ved Begravelsen. I alt Fald findes der Opskrift til en saadan. Han siger i den, at der tidlig hos Søsteren udviklede sig »et betydningsfuldt aandeligt Liv«.

Det var i Aaret 1836, at Clausens Svoger Lauritz Jørgensen blev Ejer af Søllestedgaard, og samme Aar deklareredes hans Forlovelse med »Grethe« Clausen, en Aften, efter at min Farfader havde taget Præstefamilien til Alters.

Hans Glud Clausen var i sin senere Levetid svagelig; der kom »mørkere og mørkere Skygger«, som det hedder i en af Mindetalerne, og han blev ikke nogen helt gammel Mand.

L. Jørgensen skildrer (S. 254—255) hans sidste Øjeblikke: »... saaledes hengav han sig nu i fuldt Haab, med Tro ... til sin Gud og Frelser. Saa skøn som han i Livet altid havde staaet for mig, saa skøn var han nu i Døden. Der kunde i visse Øjeblikke komme ligesom en stærk Uro over ham, hvori han udbrød: »Bed for mig!« og det var, ligesom han især ønskede og stolede paa sin elskede Datter Grethes Forbøn; men derefter kunde han igen være saa tilfreds og tillidsfuld; ja, det var en skøn Død, han fik ... Det virksomme og velsignede, skønne Samliv, jeg havde haft med denne Mand, er der maaske faa, som oplever Mage til, og ... et saadant Samliv opnaar man kun een Gang; det har været til stor Glæde, Nytte og Velsignelse for mig i mit hele Liv ... Det var altsaa en meget stor Sorg for min elskede Hustru og mig at miste ham; men vi sagde nu til hinanden, som han saa ofte havde sagt til os: »Det staar alt i Guds Haand«.

Enken var økonomisk vel stillet, havde baade Pension og nogen Formue. Alligevel blev det, efter en Betænkningstid, ordnet saaledes, at hun flyttede til Familien paa Søllestedgaard, som hun levede meget lykkeligt sammen med i mange Aar. L. J. skriver (S. 256): »Men det skal ogsaa siges — thi det er Sandhed: en kærligere, forstandigere og mere opofrende Bedstemoder i Børnenes Hjem har jeg ikke kendt...« Det blev Skik, at Eftermiddagskaffen om Søndagen blev drukket inde hos hende, hvad alle satte Pris paa.

Hun døde paa Søholt 20. August 1865; L. J. skriver om »denne smukke Død, der staar saa velsignet, skøn og uforglemmelig for os alle«.

Jeg ejer Afskrift af et anonymt Mindedigt, der blev trykt

i Berlingske Tidendes Morgenavis for 29. August 1865; det sidste af det hidsættes her:

»Hvor levende nu træder Mindet frem
Om dig, bortgangne, og din skønne Færden,
Din elskelige Virken i dit Hjem,
Den sunde Kvindes skønne lille Verden,
Hvor Livets Blomster folded smukt sig ud,
Og hvor en Blomst man brød med Tak til Gud!

Ak, sagtens havde Aldren lagt sin Haand
Nu paa de Træk, hvis Ynde Øjet kvæged,
De skønne Vidner om den skønne Aand,
Der hjemligt i alt ædelt sig bevæged!
Men der er noget dog, som ej forgaar,
Et Glimt fra Gud, som Evigheden spaar.

Og vist med denne Adel i dit Blik,
Med Tak for Livets Lykke til Alfader,
Fra denne Verden du til Himlen gik,
Velsignende den Slægt, som du forlader,
Med ham at samles paa et bedre Sted,
Hvis Alt paa Jorden var din Kærlighed.«

Der kunde endnu fortælles et og andet om Hans Glud Clausen; men de, der vil have de manglende Enkeltheder med, maa henvises til hans omtalte Levnedsskildring af Moderen og til L. Jørgensen »Mine Erindringer«.

Her skal kun tilføjes nogle Udtalelser og Træk, som kan tjene til at fuldstændiggøre hans Billede, skønt det allerede fremlyser ret klart af, hvad der er fortalt.

Alle er enige i at fremhæve hans store praktiske Dygtighed (ogsaa P. Rhodes Hist.). Min Farfader sagde i sin Mindetale: »... han var særdeles oplagt og ligesom skabt for det praktiske Liv og for al praktisk Virksomhed, hvorfor det og lykkedes ham at udføre saa meget i forskellige Retninger ...« Dog havde han ogsaa »megen Sans« for »sit egentlige Kald«. Et skønt synligt Minde om ham staar tilbage i Præstegaarden; »synlige Vidnesbyrd om hans Virksomhed haves og for

en Del i Halsted Skole og her i Halsted Kirke, da han har haft en virksom og væsentlig Andel i Planen til Skolens Opbyggelse og denne Kirkes Forskønnelse«. (Der sigtes til den restaurerede Kirkes Indvielse 1843 i Aarbogen 1931 S. 73.)

Sin praktiske Dygtighed viste han ogsaa ved at hjælpe Familien Jørgensen paa Søllestedgaard i de økonomisk vanskelige Tider, da flere begyndte at spekulere i den Mulighed, at Familien maatte gaa fra Gaarden; det skete dog ikke, »hvilket navnlig skyldes den Kløgt og Iver, som ... Hr. Pastor Clausen i Halsted og Birkedommer, Justitsraad Dons udviklede« (P. Rhode S. 258, 536). Tværtimod, det gik fremad til stor Velstand. Han ydede sin Hjælp »med fast Aand og sikker Haand« (N. C.-B.). Det var derfor ogsaa vel fortjent, at han senere nød megen Glæde paa Søllested.

Hermed stemmer aldeles alt, hvad L. Jørgensen fortæller. Han elskede Præstehjemmet i Halsted og skriver: »Præsten var ... ualmindelig dygtig, praktisk og samvittighedsfuld til at styre Skole- og Fattigvæsen, og han havde derfor hele Sognets fulde Tillid«. Han prædikede med Varme, og Avnede Kirke var »altid stærkt besøgt«. Menigheden paaskønnede ham, »som det kun faa Steder er Tilfældet«. »... de daværende vanskelige Pengeforhold satte han sig ind i med stor Lethed, og da nu min Moders Pengeforhold begyndte at se noget bedre ud, saa vandt han ogsaa herved almindelig Anerkendelse. Han var en udmærket Økonom.« Han opbyggede hele sin Præstegaard, og i Hjemmet var der Smag, ja Elegance, mere end i andre Præstegaarde dengang, ligesom han var udmærket kørende. Dog blev han ikke, som Folk troede, rig. Karakteristisk er følgende Bemærkning: »Jeg har aldrig siden kendt nogen, der som han havde Øje for og Forstand paa, hvad en Hest duede til, og hvad den kunde være værd ...« (S. 138-139, 152.)

En anden af hans fremtrædende Egenskaber var en ualmindelig stor Aandslivlighed. »Clausen var ... fuld af mange Interesser; med Opmærksomhed fulgte han Tidens Gang, og det var derfor meget interessant og belærende for den unge at omgaas ham, da han altid var ualmindelig livlig i Samtale og saa gerne udvekslede Mening med de unge og med Op-

mærksomhed hørte paa deres Udtalelser. Han kunde ... undertiden komme med nogle meget strenge Ord; men ... Jeg blev aldrig saaret heraf.« Han havde en »virkelig ungdommelig Fornøjelse« af sine Rejser til København, hvor mange af hans Slægt og Venner boede. Det smukkeste i hans smukke og gæstfri Hjem var »den skønne Endrægtighedens og Kærlighedens Aand«, Forholdet mellem Mand og Hustru; »aldrig har jeg i noget Hus set det skønnere«. Kærligheden blev ikke mindre ved, at hun i flere Aar var svagelig. (L. J. S. 138-139, 158.)

Med alt dette stemmer godt nok, hvad min Farfader sagde i sin Mindetale 1844, skønt han skulde »vel vogte« sig »for at sige for meget«. Han udtaler i denne — foruden, hvad der før er anført —, at han havde »et sikkert Blik for Livets forskellige Forhold og Anliggender«. »Han var anlagt for Venskab og Kærlighed, havde ... ogsaa Sans for Naturen«. »... han var i det hele livsfro, velvillig, omgængelig ... han vidste at omgaas Mennesker af alle Klasser og at sætte sig ind i enhver Anskuelse Hans Glud Clausen var i Sandhed ikke nogen ganske almindelig Mand.« Tabet føltes stærkt af ham og Familien; men herom vilde han ikke tale meget, skønt »vort broderlige Samliv og Forhold i dets hele Betydning, med alt dets Indhold, nu staar levende for mig«. Derimod talte han varmt om, at i Jesus Kristus er der Sejr og evigt Liv. Ved Graven — vistnok lige foran Kirken — sagde han: »Ja salige er de døde, der dør i Herren«.

Tilføjelser.

Retskrivningen er ogsaa i Citaterne næsten helt moderniseret. Hvilke Kilder der er benyttet, fremgaar af selve Skilddringen. De allerfleste af Prædikenerne ejes af Fru Charlotte Krüger, Villa »Bevtoft«, E. Holbøls Vej 7, Charlottenlund; 1 Prædiken, 3 af Brevene, Testimoniet og Kaldsbrevene af Fru Laurina Suhr, Skovbovængets Allé 41, Roskilde; næsten alt det øvrige af mig.

N. Clausen-Bagge.

Efterskrift. Jeg er bleven gjort opmærksom paa nedenstaaende Dagbogsoptegnelser af Degnen i Halsted; da de flere Gange omtaler Clausen, tages de med her. Første Stykke er skrevet i Anledning af, at Degnen, Nørbech, i 1811 har mistet sin Kone.

En ung og uerfaren kan man ej vente eller forlange det af som af en ældre og erfaren. Mine Tanker faldt da paa Jomfru Else Margrethe Jantzen, som tjente som Husjomfru i Halsted Præstegaard. Men hvorledes jeg skulde komme til at ytre min Begæring for hende var meget vanskeligt; thi de gamle i Præstegaarden [Provst Schierns], skønt gode Folk, taalte ingen hemmelige Samtaler. Jeg besluttede da at skrive hende til derom, og *Clausen*, da Kapellan, nu Præst i Halsted, var mig saa god at paatage sig at levere hende et. Hun svarede mig: at hun ikke ansaa sig duelig nok til at gøre mig lykkelig, og desuden ikke vovede at træde ind i mit Hus som Moder for 8 Børn. Jeg gendrev hendes, vistnok fornuftige, Grunde, og hun sagde mig — Gud være endnu takket derfor — efter Provst Schierns, hans Kones og Clausens Raad Ja. — — —

(Provst Schiern bliver svagelig baade paa Sjæl og Legeme). Næsten hver Dag maatte jeg ned i Præstegaarden enten i en eller anden Anledning, og kun faa Aftener slap jeg fri fra at være der, for at more, eller, rettere, tilfredsstille den gamle sindssvage Provst. Nu var det bestemt, at han vilde og maatte resignere med en Pension af 60 Tdr. Hvede og 60 Tdr. Byg af Kaldet. Hvo der blev hans Eftermand var uvis. Provstens Søn, G. Schiern, Præst i Ousted i Sjælland, havde Ekspektance paa Kaldet, og *Clausen*, der havde været personel Kapellan, men da var Kateket i Nakskov, attraaede det, og da Provsten formedelst sin Sygelighed ikke havde Sans til at skrive og Provstinden ej heller kunde, fordi hendes højre Haand var belagt med Gigt, saa maatte jeg for hende skrive Breve, hvorunder hun maadeligt nok skrev sit Navn, til sin Søn desangaende. Han kunde ej bekvemme sig, saa meget mere, da der blev fastsat ham Vilkaar, hvilke han syntes at være under hans Værdighed at indgaa. Endelig bestemte han, at han vilde tage imod Kaldet, at han for sig og Søn kun forlangte de to Kvistkammere til Beboelse, og at hans Forældre skulde blive i deres Rolighed, og at hans Moder skulde dirigere, som forhen, Husholdningen, dog alt paa hans Regning. Hvorfor dette blev afslaaet, husker jeg nu (1833) ikke.

Nok, jeg maatte igen skrive til ham, og jeg havde vist skrevet varmt og veltalende. Men det blev, som det var. En Aften kom Clausen ind til mig og sagde mig, at han vilde give 80 Tdr. Hvede og 80 Tdr. Byg i Pension og bad mig følge med ned til Godsforsvalter Dons, hvor hans Svigerfader var og vilde tale med mig. I Dons's Storstue havde vi tre en lang Samtale, og der blev mig sagt, at jeg havde konciperet det sidste Brev alt for varmt. Jeg svarede: at jeg havde, det var min Pligt efter bedste Evne at svare til den Tillid, de gamle satte til mig. Da jeg kom hjem, havde der været Bud, at jeg skulde ned i Præstegaarden, og da jeg kom der, var Provst Garde og Clausen der. Nu maatte jeg atter skrive et Brev til G. Schiern og bede ham om hans endelige Bestemmelse, men den kom ikke. Da de 12 Uger endelig var forløbne, maatte Greven, som da var i København, sende en Stafet til Ousted og fordre hans endelige Beslutning. Han fik den, og den bestod deri, at han ganske renoncerede paa Ekspektancen. Nu blev Clausen kaldet, imod at han aarlig skulde svare de gamle 80 Tdr. Hvede og 80 Tdr. Byg efter Kapitelstaksten. —

Nykøbing ¹/₃ 41. Idag har den gode Pastor *Clausen* set herind til mig. Det glædede mig usigelig saaledes at være i hans kærlige Erindring fra den Tid jeg var hans Degn. Han sagde mig, hvilket jeg ej kunde erindre, at det nu var 30 Aar siden, vi første Gang saa hinanden i Halsted Præstegaard.

¹¹/₄ 43. Idag er det den gode Pastor Clausens Fødselsdag i Halsted. Imens jeg var i Halsted, var det mig en glad Dag; thi han var altid saa artig at byde mig ind til sig i Selskab.

Noter.

¹) P. Chr. Clausen døde altsaa i 1790 og ikke i 1795. Dette urigtige Aarstal findes baade i »Stamtavle over Familien Clausen« 2. Udg. 1896, København (Frimodt), og i »Bidrag til en Stamtavle over Familien Glud«, Randers 1896. — ²) Aabenbart fra Kateket-Embedet i Nakskov. — ³) Maa være: Stiftsprovst H. G. Clausen. — ⁴) Biskoppens Søn, senere Dr., Holmens Provst og kgl. Confessionarius. — ⁵) Rektor, Prof. Clausen fra Altona. — ⁶) Professor Henrik Nicolai Clausen.

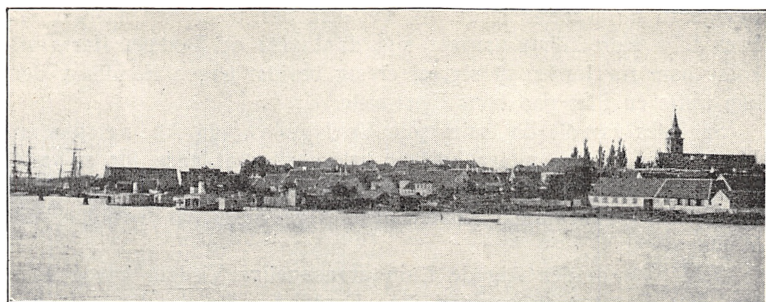

Fig. 1. Nykøbing.

Svundne Dage¹).

Erindringer fra min Barndom og Ungdom.

Af Elisabeth Steffensen.

Efter flere Opfordringer vil jeg nu i mit 73. Aar prøve paa at nedskrive mit Livs Erindringer.

Ikke fordi mit Liv indeholder de store eller særlig interessante Begivenheder. Meget skulde vel ogsaa nok have været bedre og klogere og kunde være blevet det, hvis jeg i den yngre Alder havde haft de Erfaringer, Livet giver. Men eet ved jeg og kan bevidne, nu da jeg snart staar ved mit Livs Afslutning, at Gud har ledet og styret alt saa vidunderligt godt og naadigt for mig, saa selv det, der gjorde ondt og var svært at komme over, har jeg lært at sige Tak for.

Jeg er født i Nykøbing paa Falster d. 20. Februar 1857. Min Moder hed Ida Christine og var en Datter af Lærer Holm, Vantore ved Nysted, og Hustru Zindel, født Hansen, født i Arninge paa Lolland. Morfar døde 1846.

Jeg vil gengive en Tale, som blev holdt ved hans Baare i Hjemmet af en af Morfars Venner, en Lærer Friis i Nysted. Jeg citerer den efter Hukommelsen, da den er bortkommet. Den var ogsaa skrevet med dansk Skrift, det kan den yngre Slægt jo ikke læse.

Vel den, der efter at have gennemvandret sit Livs Færd og staaende ved Enden af samme, med Ro og Fred i Hjertet kan skue

tilbage til de svundne Dage. — Vel den, der, naar han mærker, at hans Livs store Time nærmer sig, da Livets og Dødens Herre vil kalde ham fra Jorden til sig, ej er sig bevidst nogen Handling, der kan sætte en Plet paa hans Eftermæle.

Saaledes var dit Liv, min ædle Ven! Vel var du ikke sat paa en Plads, som Verden plejer højt at hædre eller at anse for at være af særdeles megen Vigtighed. Men de mange, i hvis Sjæle du i dine kraftige Dage nedlagde Kundskabens rige Sæd, vil velsigne dit Minde.

Selv efter at den Algode i sin uransagelige Visdom havde lammet dine Kræfter og svækket dine Evner, traadte du dog ofte ind paa dette for dig saa kære Sted. Du kunde dog ej ganske løsrive dig fra den for dig saa kære Virksomhed.

Græd ikke, du kærlige Hustru, som med inderlig Sorg skuer hen til din Ægtefælle, fra hvis stive, iskolde Læber ej mere lyder de vante, kærlige Ord, og hvis brystne Øje ej mere ømt møder dit. Stands eders Taarer, I ædle Døtre, du værdige Søn! Vel vil om føje Tid det sorte Laag for stedse skjule ham, der var jer saa kær. Ofte vil I vandre ud til den Gravhøj, der dækker de jordiske Levninger af den, der var eders Hjerte saa dyrebar, men han er dog ej der.

Kaster eders Blik til Himmelen! Hans forklarede Aand vil da hvile over eder. Saliggjort vil han tilhviske eder: Jeg er her i min Frelsers Favn, med hvem jeg stedse levede i det inderligste Samfund.

Saa Farvel da, min kære Ven! Vi byder dig alle det sidste Farvel. Vort Ønske er: gid vort Liv maa være saa ædelt som dit, gid vor Død maa være saa salig som din! — Amen!

Min Fader var eneste Søn af Kæmner, Bager og Gæstgiver Niels Mogensen i Nysted. Fader var først nogle Aar Bagermester i Nysted, men flyttede i 1855 til Nykøbing, og der har vi haft vor Barndom og Ungdom.

En af mine tidligste Erindringer er, at jeg en Morgen saa min Moder med Taarer paa Kind. — Hvorfor græder du, Mor? — Vor kære, gode Konge er død! — Og henvendt til de voksne i Stuen sagde hun: — Hvilke Tider vil der nu komme for vort Land og Folk!

Saa kom Krigen.

Skønt jeg kun var 6 Aar, husker jeg den Spænding, alle gik i. Aviser og Løbesedler blev modtaget med Længsel og Uro. Hvorledes gik det vor lille Hær derude paa Slagmarken? Tydeligt mindes jeg den store Sorg og Harm, da Dannevirke blev forladt. Dengang følte jeg for første Gang,

hvad Fædrelandskærlighed er, og hvordan den vaagner, naar Faren er nær.

Det var ikke med kærlige Følelser, vor nye Konge, Christian IX, blev modtaget. Han kom jo fra det forhadte Land, Fjendens Land. Jeg husker endnu med hvilken Haan og Had der blev sagt: En Tysker! Meget forundret blev jeg, da det gik op for mig, at en saadan lignede et almindeligt Menneske. Der var nogle Tyskere bosat i Nykøbing. Men det blev os strengt forbudt at handle hos disse. Stakkels Mennesker, tænker jeg nu. Det er jo dog ikke den menige Mand, der er Skyld i Krigen.

Da der saa endelig blev sluttet Fred og vore stakkels slagne Soldater kom hjem, efter at de havde kæmpet en haabløs, pinefuld Kamp mod en overmægtig, bedre udrustet Hær, blev de modtaget med Kulde. Ingen Tak for den gode Vilje, hvormed de havde sat Livet ind, og for deres Udholdenhed. Senere er det jo nok gaaget op for det danske Folk, hvor uretfærdig man dengang var.

Under Krigen blev Aalholm Slot benyttet til Lazaret. Jeg husker, vi var der paa Sommerbesøg, og vi saa de stakkels Invalidider, der nogenledes var kommet over Saar og Sygdom, sidde paa Bænkene i Alleen ved Slottet. De, der døde, ligger begravet paa Nysted Kirkegaard, hvor der er rejst en Minde-søjle med Soldaternes Navne.

Hvor var det dog fattige og sløje Tider, der nu fulgte efter Krigen! Men snart tog vi os sammen, og nu fulgte Aar med haardt Arbejde. Hvad udad var tabt, skulde indad vindes. Der blev sat Kræfter ind i alle Retninger: Heden blev opdyrket, Jernbaner anlagt, Broer bygget, Andelsforetagerne iværksat o. s. v. Senere fik Socialismen Fremgang, hvilket har hjulpet til at forbedre Arbejderens Kaar, saa han nu ved sit Arbejde tjener en Løn, saa han kan leve ordentlig med sin Familie, hvis han da ellers indretter sig fornuftigt. Men Fordringerne er sandelig ogsaa steget med Hensyn til Fødemidler, Klæder — og ikke mindst Fornøjelser.

I gamle Dage — i min Barndom — var der langt større Forskel mellem Hverdag og Søndag end i Nutiden. De søgne Dage var til Arbejde og Arbejdstøj, Helligdagene til Kirke-

gang, Hvile og Stadstøjet. En ren Bomuldskjole blev regnet for en pæn daglig Paaklædning om Sommeren. Om Vinteren var det Hvergarn. Mændene brugte mest Vadmel. Først var det hjemmelavet, senere blev det lavet paa Fabrik. Det var jo betydelig stærkere og mere varigt end det tynde Stof, der nu er almindeligt til Kvinders Paaklædning. Det pæne Tøj maatte kun bruges om Søndagen og ved særlige festlige Lejligheder. Gamle Mormor blev helt vred, naar vi en enkelt Gang stak i det nye Tøj Søgnedage. Saa maatte vi høre et gammelt Ordsprog: Hverdag fro, Helligdag som en So. Vi forstod jo nok gamle Mormors Mening. Der var nu ogsaa god Grund til at passe paa Tøjet. Det var ikke saadan at faa syet en ny Kjole. Symaskinen kom frem i 60'erne, saa alt blev syet med Haanden før den Tid.

Fødemidler var langt billigere end nu. Ligesom med Tøjet var det ogsaa her det solide, der havde Fortrinet. Det sædvanlige Brød var Rugbrød. Sigtebrød kom sjældent frem uden ved Højtiderne. Brød af Hvede kaldtes Lumper. Det var kun smaa Hvedebrød til 2 og 4 Skilling, der kaldtes Franskbrød. Der var gerne en Dame i Byen, som bagte Kransekage og Lagkage til festlige Lejligheder; samme Sted kunde man ogsaa købe lidt Smaakager. Folk bagte selv lidt Klejner, Æbleskiver og lignende. De store Konditorier, som vi nu har, kendtes ikke.

Ved Gilder og Festligheder var det heller ikke nødvendigt at have saa mange forskellige Retter. Suppe, Steg og Kage var tilstrækkeligt selv ved større Højtideligheder i Byerne. Paa den aabne Skorsten kunde der heller ikke laves saa mange Retter. Paa Landet var det gerne koldt Bord med Sylte og Saltmad af forskellig Slags; derefter fulgte Stegen. Margarine kendtes ikke, saa man spiste kun Smør og Fedt paa Brødet. Sirup og Honning var yndede Spiser, for Børn. Hvor der var Folkehold, fik de altid Davre og Nadver Morgen og Aften, som oftest Grød kogt i Mælk eller Mælkegrød. Dette blev sat paa Bordet i et stort Fad, hvoraf de alle, ogsaa Husbond og Madmoder, spiste i Fællesskab. Efter endt Maaltid blev Ske og Gaffel sat op i en Hylde, som var paa Væggen til samme Brug.

I ældre Dage bragte Folk selv deres Kniv, Ske og Gaffel med, naar de var til Gilde, ja endogsaa Mad af forskellig Slags, hvilket blev kaldt Førstel. — Blev der danset, blev der baaret en Tallerken om blandt Gæsterne for at samle ind til Musikken.

I min første Barndom var Belysningen til daglig kun en Tællepraas, som vi kaldte det, hvortil der paa en Bække laa en Lysesaks. I Aftenens Løb lød det stadig: »Puds Lyset«, naar det stod med en lang, søvnig Tande. Om Søndagen, og naar der kom fremmede, blev der tændt to Stearinlys i smukke, blanke Messingstager, hvad vi dengang syntes var meget flot.

Saa kom den store Dag, da vi til Moders Fødselsdag havde lagt alle vore Spareskillinger sammen og købt en Petroleumlampe. — Der var Fest i Stuen. Moder var helt overvældet af Taknemmelighed. I mange Aar samledes vi selv og med Slægt og Venner om denne Lampe til Haandarbejde, Læsning, Sang og gamle Historier, som opriskedes af de ældre.

Nu blev der gravet i Gaderne og lagt Rør ned. Gasværket blev bygget, og Luften ude i det smukke Voldterræn blev ødelagt af Gaslugt. Vi hørte, at Gassen kunde være farlig, saa det var med Spænding, vi saa den blive tændt den første Aften. Denne Belysning var ikke saa hyggelig som Petroleumlampen; men Gassens Brug til Kogning var nem og praktisk.

Saa kom Eventyret, da jeg efter at have været gift i 30 Aar her i mit eget Hjem første Gang trykkede paa Knappen og fik Lys, dejligt, klart, hvidt og roligt Lys; det var det vidunderligste, jeg endnu havde oplevet, og jeg maatte tænke tilbage paa Tællelysets Halvmørke derhjemme.

Til de Ting, der heller ikke kendes mere, hører hjemmelavet Lud. Der stod en stor Tønne i Gaarden, hvori al Bøgeasken blev hældt. Man kendte ikke andet Brændsel end Brænde og Tørv. Over Asken blev hældt Vand, og heraf blev en fortrinlig Lud til at vaske Tøjet i. Soda kendtes ikke, sammen med Luden brugtes Sæbe.

Der, hvor vi boede, havde i gamle Dage været Slotssø.

Om det var af den Grund eller hvorfor, ved jeg ikke; men der var ikke godt Vand at faa, saa det blev hentet paa den anden Side af Gaden, baaret i to store Spande med et saakaldt Aag over Skuldrene. Det var strengt; men i de Tider var der mere Taalmodighed til at bære de Ulemper, som ikke kunde være anderledes. —

Da Tiden kom, blev vi sat i Skole i Frøknerne Engels Institut. Det var en privat Skole, som ejedes af to Søstre, Line og Natalie Engel. Lærerinderne underviste os i Haandgering, som vi fik lært grundigt og godt. Lærerne fra Byens andre Skoler havde Timer i de boglige Fag i de større Klasser. Der var tre Klasser med 20—30 Elever i hver, samt en Klasse for smaa Drengene.

En af vore Lærere holdt vi særlig meget af. Det var cand. theol. Barfoed. Da han fik Præsteembede paa Anholt, forærede vi Elever ham en Merskumpibe med Sølvbeslag til Afsked. Han takkede rørt og sagde, at han var glad for, at det var en Ting til at bruge hver Dag og ikke noget til at staa til Stads; med Pibens Røg vilde han sende os sine venligste Tanker. Vi græd ved Afskeden. Dog, det er de Taarer, der ikke drager Furer paa deres Bane, selv om de er aldrig saa oprigtig ment.

Det var Dansk og Fædrelandshistorie, vi havde med denne Lærer. Naturhistorie havde vi med Lærer Thorup, Sang med Kantor Olsen, Religion med Overlærer Nielsen. Han var paa den Tid gammel og svag. Hos ham kunde jeg altid mine Lektier, hvorimod jeg ofte var noget efterladende i de Fag, som ikke interesserede mig, f. Eks. Regning. Vi lærte Tysk, men ikke Engelsk. Gymnastik kendtes ikke.

Den ældste af Frøknerne Engel blev blind, men passede dog Skolen ved Hjælp af en ung Pige. Hun kunde føle, om en Søm var syet rigtig ved at lade Fingrene glide ned ad den.

Hvert Aar var der Eksamen. I det største og lyseste Klasseværelse, en Havestue med blaa oliemalede Vægge, var Udstilling af de i Aarets Løb forarbejdede Haandarbejder, som mange kom, saa og beundrede. Eksamen varede i tre Dage. Den blev betragtet som en stor Fest, hvor der gerne skulde en ny Kjole til.

Til Lærerindernes Fødselsdag gav vi gerne hver en Mark til en Gave. Vi blev saa bedt til Chokolade og Hvedebrød. Borde og Bænke var stillet til Side, og vi tumlede os ret af Hjertenslyst nogle Timer.

Blandt de andre Skolers Børn gik vi under Øgenavnet »Englebørn«, og vi blev ofte drillet. En Dag, jeg gik hjem fra Skole, var der en større Dreng, der med Skældsord og Puf vilde have en Bataille med mig. Men da jeg kunde indse, at jeg blev den lille i Kamp, prøvede jeg med det gode og spurgte: »Vil du lade være at slaa mig, maa du se Billeder i min nye Billedbog?«

Fig. 2. Nygade, Nykøbing, ca. 1850.

Saa satte vi os paa en Trappesten og saa fredeligt paa Billeder. I det samme kom min 5 Aar ældre Søster forbi og maalte mig med et foragteligt Blik, og da Moder spurgte: »Hvor bliver Elisabet af?« lød Svaret: »Hun sidder paa en Trappesten og viser en fremmed Dreng Billeder«. Men jeg kunde se paa den kære Mors Ansigt, da hun hørte Sammenhængen, at hun syntes, at det var helt fiffigt gjort.

Ta'r du en Ting med det onde,
da løber du snart paa Grund.
Ta'r du en Ting med det gode,
med Hjerte og Barnemund,
da følger dig hele Verden,
selv den arrigste lille Hund.

Eller Gadedreng — tænkte jeg og huskede paa den lille Oplevelse.

Min Barndomsskole ligger endnu, som dengang, i Nygade med Gavlen ud til Gaden. Den hørte til den lange Række af Huse, som Statshauptmann Sidenius havde bygget paa Slotshavens Grund.

Fig. 3. Stubmøllen, Anlægget i Nykøbing.

Der var en finere Skole i Byen for Embedsmænds Børn. Dengang var Skellet mellem de forskellige Klasser langt større end nu. Desuden var der Latinskole og Realskole, men kun for Drengene, samt Fri-skolen for baade Piger og Drengene.

Paa den Tid naaede Nykøbing kun til Aaen ved den nordlige og til Kirkegaarden ved den sydlige Side. Ud for

Kirkegaarden laa et Anlæg, Volden. Paa Højen var en gammel Stubmølle, udenom var Spadserestier, Græsplæner o.s.v. Dette smukke Parti er nu bebygget.

Sommerens og Efteraarets store Begivenheder var de to Krammarkedsdage. Der var Cirkus, Akrobater, Gøglere med Abekatte og Karruseller nede ved Havnen. Paa Torvet var rejst Telte med alt tænkeligt af sælgelige Varer. Paa Fortovet var der Boder med spiselige Ting, Kager og Brystsukker. I Gaderne larmede Lirekasser og Sangere. I Trængselen saas endnu mange Mennesker fra Landet i de smukke falsterske og lollandske Dragter. Paa Hotellerne var Dans. Disse store Dage vilde ingen lade gaa fra sig. Mange unge,

der fæstede sig bort, stillede som Betingelse, at de skulde have fri disse Markedsdage.

Ogsaa Valgdagene var der stort Røre i Byen. Vor Skolevej gik over Torvet, hvor vi gerne stillede os op blandt Mængden og hørte lidt paa Talerne, som vi jo ikke forstod meget af. Jeg husker Monrad og R. Claussen paa Talerstolen.

En Gang hver Sommer var vi gerne i Nysted for at besøge Familien der. Der blev lejet en Høstvogn; i den var der Halmsæder med Tæpper over. Senere blev det en stor Charabanc. I den kørte vi ned til Havnen, hvor vi saa kom om Bord paa Trækfærgen for at komme over Guldborgsund. Jeg synes, jeg endnu kan høre Mændenes taktfaste Træskotrin, naar de gik frem og tilbage og i et meget tykt Tov halede os over til den anden Side. Der var jævnt skraanende Plankegulv ned til Færgen, saa Vognen kunde køre ned og op. Men en Gang var det dog nær gaaet galt. Hestene blev sky, da de trak os ned, og blev ved at gaa frem paa Færgen. De blev dog standset, før vi alle kom i Vandet. Mændene stod gerne af Vognen, Kvinder og Børn blev i Reglen sidende under Overfarten.

Der gik ogsaa Baade og mindre Færger frem og tilbage for at besøge de rejsende over. Men det var dog langtfra saa nemt som nu, hvor man kommer over Broen paa nogle faa Øjeblikke.

Jeg husker den Dag, Broen blev aabnet. Det var 1. Juli 1867. Der var stor Fest i Byen. Christian IX, Kronprinsen, Storfyrsttronfølger Alexander, Prinsesse Dagmars Forlovede, med Følge var der, og da det var mange Aar siden, Byen havde haft kongeligt Besøg, havde alle anstrengt sig for at gøre det saa festligt som muligt. Der var rejst fire smukke Æresporte med Velkomsthilsen og Kongens Valgsprog. Husene var smykket med Flag og Guirlander. Dannebrog vajede overalt, og dets Farver mødte Øjet, hvor man saa; ja endogsaa Børn og unge Piger var klædt i rødt og hvidt.

Da var det allerede ved at gaa op for det danske Folk, at Kongens Valgsprog: »Med Gud for Ære og Ret« virkelig

betød noget for ham, og at han kun vilde sit Lands og Folks Vel. De kongelige stod naturligvis paa Svingbroen, da den svingede ud. Senere var de i Zarens Hus for at se Tavlen, hvorpaa Zar Peter for mange Aar siden havde skrevet sit Navn, hvilket sikkert har interesseret den russiske Storfyrste.

Fra Omegnen var der strømmet saa mange Mennesker til, at al Maden paa Byens Hoteller var spist op. Det var en af Nykøbings store Dage.

Nord for Byen laa Bangsebro Skov, hvor Pavillonon, der nu er flyttet til Kohave, da havde sin Plads. Her søgte Byens Folk ud, naar de om Sommeren vilde forlyste sig lidt i det grønne. Her afholdtes ogsaa den aarlige Fugleskydning. I Bangsebro kunde man ogsaa se Borgerkorpset. Det var en Del af Byens Borgere, som i Uniform, Sabel og Gevær og med Chakot om Sommeren med Trommeslager i Spidsen marcherede til deres Eksercerplads ved Bispegaarden. Byens Børn fulgte naturligvis med. Jeg var stolt over, at min Onkel var med i det fine Korps.

I de Tider maatte intet gaa til Spilde. Hvert Aar blev der købt en lille Gris, som fik alt Affald fra vort Bageri og fra Husholdningen. Dette Dyrs Vækst og Trivsel blev iagttaget med megen Interesse. Først i November Maaned blev Grisen slagtet. Tidlig om Morgenen blev der fyret op i den store Kedel med Vand til Skoldningen. Efter Slagtingen kom Slagteren ind til en pæn Frokost med Snaps, Hvidtøl og Kaffe. Bajersk Øl brugtes ikke paa de Tider. Slagteren fik en Rigsdaler for sit Arbejde. I Dagens Løb blev Grisen lagt i Saltbaljen og Fedtet blev smeltet af. En stor Gryde Finker blev kogt, og om Aftenen blev Moders Søster og hendes Mand indbudt til at smage Grisen. Finker og Ost var hele Traktementet. Efter Maaltidet, naar Dyrets Egen-skaber var grundigt drøftet, blev der spillet Whist. Senere fik man Kaffe, og Mændene fik Rom til deres Kaffe, en Kaffeknægt.

Paa min Faders Fødselsdag d. 11. November var hele Familien inviteret til Medisterpølse, Ribbenssteg og sorte Pølser. Ud paa Aftenen blev der drukket Kaffe, og Punch i en Terrin blev baaret ind, øst op i Glas, og Faders Skaal

blev drukket paa sædvanlig Vis: Og dette skal være — —. Senere blev sunget mange flere Viser og Sange. Jeg husker f. Eks. »Ved Vintertid, naar Skoven staar«, »Om hundred' Aar er alting glemmt«. Min Onkel kunde blive ved i det uendelige uden at blive træt eller hans Sange, som han sang udenad, slap op. Min Moder kunde ogsaa huske lange Digte udenad. Flere af disse Digte (Kirkeklokken i Farum) har jeg senere truffet paa i Bøger.

Bøger saa vi ellers ikke meget til. Folkets Almanak blev købt til Julen. Vi glædede os til at læse den længe forud. Noget senere fik vi dog fat paa andre Bøger. Fra vor Læsning husker jeg Marie Sofie Schwarts' Bøger, Ingemanns Romaner, H. P. Holsts Digte og Hostrups Komedier.

Julegaver brugtes ikke. Vi fik Nødder, Æbler og lidt Godter at spille om Juleaften. Engang før Jul havde jeg i et Butiksvindue forelsket mig i en rød Vest med graa Kanter, og jeg blev næsten overvældet, da Moder rakte mig en Rigsdaler, som jeg maatte bruge til at købe Vesten for. Det var just Juleaften. Jeg har faaet større og mere værdifulde Julegaver senere, men aldrig noget, som jeg er blevet saa glad for som denne min første Julegave.

Tidligere var Teatret i Nykøbing paa 1. Sal i Løve-Apoteket; men da Industribygningen blev bygget, blev der fast Teater der. Naar der var Skuespillere i Byen, var jeg syg for at komme i Teatret. Nu var det saa heldigt, at vi havde et Værelse hjemme, som blev lejet ud til en Skuespiller. Jeg paatog mig saa at bringe Kurven med Teatergarderoben til og fra Teatret og fik derfor en Fribillet. To Kusiner af mig var lige saa stillet, og nu var vi i Teatret næsten hver Aften, naar der blev spillet. Det var jo lidt rigeligt, men hvor jeg nød det!

Jeg saa Gøngehøvdingen, Tordenskjold i Dynekilen, De danske i Paris (jeg oplevede Nykøbing Teater igen ved at høre Stykket i Radio), Et Vajsenhusbarn, En lille Heks og mange, mange andre. Blandt de Skuespillerinder, der gjorde særlig Lykke, husker jeg Frk. Rosalinde Thomsen og Frk. Emilie Schæffer.

Ofte hørte jeg i min Barndom fortælle om den store

Ulykke, som skete i Sommeren 1857 i Guldborgsund. I et dejligt Vejr tog et livligt og fornøjeligt Selskab fra Nykøbing Havn og roede i to Baade over til Hamborgskoven lige over for. Henad Aften vendte det samme Selskab tilbage. Men da man var kommet Halvvejen, opdagede man, at den ene Baad var utæt og tog Vand. Alle styrtede over i den anden Baad, som derved blev overbelastet og sank. Fra Havnen blev Ulykken set, men før Baadene kom til Hjælp, var flere Mennesker druknede, blandt andre Familien Mejsner, Mand, Hustru og fire Børn. Min Onkel Ingemann, der senere blev gift med Moders Søster, mistede her sin første Kone og en Søn paa 7 Aar. Han selv og en lille Pige blev reddet.

I gamle Dage indtil Aarene 48 og 49 var Købstadsfolk fri for Værnepligt. Til Gengæld skulde der betales Told af alt, hvad der blev indført fra Landet til Købstaden, f. Eks. Korn, Mel, Kvæg og lignende. Det gjaldt om at narre Toldvæsenet for Tolden. Far kunde fortælle mange Historier herom.

Paa den Tid jeg skulde gaa til Konfirmationsforberedelse, fik vi en ny Præst i Nykøbing, da Pastor Sidenius flyttede til Østofte-Bandholm. Den ny Præst, Pastor Haar, var meget afholdt af os unge. Som han dog forstod at tale til os og søgte at indprente os gode Grundsætninger som et Værn mod de Fristelser, der vilde møde os. Vi var tre Søskenbørn, som blev konfirmerede paa samme Dag (16. April 1871).

Nu var jeg saa i den Alder, at jeg skulde ud blandt fremmede. Gennem Bekendtskab fik jeg Plads i en Præstegaard paa Falster.

Imidlertid havde jeg hørt ilde Rygter og daarlig Omtale af den Plads, saa jeg var helt modløs og forknytt, da 1. Maj 1872 kom og jeg skulde forlade det kære gamle Hjem.

Jeg havde faaet et nyt fint Klædeskab. Det og jeg selv kom op paa Vognen, som var sendt efter mig, og efter en kærlig Afsked og et Gud være med dig drog jeg saa for første Gang ud i Verden.

Paa Vejen vilde jeg prøve mig lidt for og spurgte Kuskens, om han ikke nok troede, jeg kunde blive tilpas, men

fik den Trøst: »Om De saa er en Engel, steget ned fra Guds Himmel, bliver De ikke tilpas dette Sted«.

Men ak! jeg var langt fra en Engel og ikke meget dygtig til noget, saa jeg fortjente sikkert de Skænd, som jeg fik saa rigeligt af. Men at jeg her skulde se Livets allerhæsligste Raahed, baade blandt Folk og Herskab, det har jeg aldrig kunnet forstaa. Aldrig senere i mit Liv er jeg blevet saa for-
bavset eller har staaet saa uforstaaende over for det, at saadant kunde finde Sted, som her i min første pure Ungdom og Uskyld.

Karlen, som hentede mig og gav mig saa ringe Trøst, kom snart derfra i Utide. Øllet, der stod paa Bordet i Borgerstuen, var surt. Han bad da om lidt skummet Mælk at drikke. Fruen satte det op til ham i en Strippe, som Kalvene nys havde drukket af. Ligbleg af Vrede og Harme sagde han Du til Fruen, blev kaldt over til Præsten og rejste samme Dag.

Jeg følte mig meget ensom. Paa Kirkegaarden, lige over for hvor jeg havde mit Værelse, laa min Moders gamle Frue begravet. Min Moder havde været Kammerpige hos hende i sine unge Dage. Paa denne Grav var en stor Sten, og en Hængeask bøjede sig ned derover. Naar min Hjemve blev for stærk, gik jeg derover og satte mig. Det hjalp lidt, syntes jeg. Men det var vist meget sentimentalt af mig. Dog, jeg var saa ung og var borte fra Hjemmet for første Gang. Jeg havde det ikke altid saa let. Det hed altid, at jeg skulde holde mig fra Folkene, men inde hos Herskabet var jeg heller ikke hjemme, saa jeg følte mig meget forladt. Moder havde sagt, at ingen ordentlig Pige tog fra sin Plads paa mindre end et Aar, og da jeg gerne vilde regnes for en ordentlig Pige, gjaldt det jo om at holde ud. — Jeg kunde godt lide at smutte ind i Borgerstuen om Aftenen. Der sad begge Pigerne og spandt med en Visebog paa Bordet, hvoraf de sang Vers efter Vers. En begyndte saaledes: »Amanda sad med en Krans om Haaret —«. Af den Slags havde de mange. Naar de havde været til Marked i Byen, kom de altid hjem med et Par ny Viser.

Der var tre voksne Døtre hjemme, dygtige og rare var

de alle. Den 13. November 1872 skulde den ældstes Fødselsdag fejres, og i de foregaaende Dage havde vi haft meget at gøre med Forberedelser til Festen.

Natten før stormede det voldsomt.

— Det har dog været et forfærdeligt Vejr. Mon Gæsterne kan komme fra Nykøbing, sagde Frøkenen om Morgen. Lidt efter kom jeg op paa Gavlværelset, som vendte ud til Vejen, og saa derfra i den største Forundring, at Vandet stod over Vejen næsten op til Haven.

— Hvad er dog dette, tænkte jeg. Nu har jeg været her i et halvt Aar og aldrig set Vand. Hvor kommer det dog fra? Jeg vilde knapt tro mine egne Øjne.

Jeg skyndte mig ned. I det samme kom Læreren og to Gaardmænd ind i Præstegaarden og fortalte, at der var Stormflod. Vandet blev ved at stige til over Middag, og kun Kirken og Præstegaarden, der laa saa højt, var fri for Oversvømmelsen. Bølgerne gik højt ude paa Mark og Vej og kom skyllende saa med det, saa med det Husgeraad.

Endelig begyndte Vandet langsomt at synke, men megen Fortræd havde Oversvømmelsen gjort. I en sydligere beliggende By var Oversvømmelsen dog værre. Der var Vandet trængt op i Kirken, og et Gravmonument var slynget op ved Alteret. Flere Mennesker var druknede, og mange havde faaet deres Hus og Hjem jævnet med Jorden. Da Vandet endelig sank, laa Kreaturer, Møbler og Redskaber rundt om paa Marker og i Grøfter eller sad fast i Træer og Buske.

Stor var Nøden i de raakolde og fugtige Novemberdage. Men da Ulykken rygtedes, kom Hjælpen, ja, en storslaaet Hjælp. Vogn efter Vogn rullede ind i Præstegaarden med Fødemidler, Brød, Kød og Øl. Der kom ogsaa Klæder og Tøj og Penge, saa der blev Raad til at bygge Stenhuse til mange Smaafolk, hvis Hjem ellers før havde haft Lervægge.

Efter Stormfloden skulde Digerne udbedres, og Militæret skulde hjælpe til. I Præstegaarden boede en Kaptajn, en Løjtnant og fire menige. Dette gav meget at bestille, alt for meget for mine unge Kræfter. En Morgen besvimede jeg og blev saa i den lukkede Vogn kørt hjem. Jeg var hjemme til efter Jul og blev plejet og passet af Moder, men saa kom min Frue en

skønne Dag og sagde, at Lægen havde sagt, at jeg nu kunde tage med hende tilbage. Dagen efter kom saa Lægen, som ogsaa var mine Forældres Huslæge, og vilde se til mig. Da han hørte, at jeg var bortført, sagde han: — Der har den gode Frue nok spillet os et Puds!

Nogle Dage efter var han ude at se til mig i Præstegaarden. Det var ikke Fruen tilpas. — Vi havde mange Gæster i Præstegaarden om Sommeren. Det kunde jeg godt lide, da de alle var saa elskværdige mod mig. Hvis der var Børn med, tog jeg mig gerne af dem. Der var ogsaa stor Fest, da der var Bispevisitats. Efter en god Middag, bl. a. hvid Sagosuppe og Kalkunsteg, bad Biskoppen om lidt Musik. Døtrene var ikke meget musikalske, og det blev den yngste, som i nogen Tid havde taget Undervisning i Nykøbing, der blev dømt til at spille. Hun spilled og sang:

Jens og Jensine, de gik til Skoven,
at dø tilsammen, det vilde de —

Jeg undredes, at det var Musik at byde Biskop Monrad. Han bad ikke heller om mere. —

Da jeg engang havde nogle Dages Frihed og var paa Besøg hjemme, saa jeg første Gang Jernbanetoget. Jeg saa Lokomotivet med sine to store Ildøjne bruse ind paa Stationen i Nykøbing. Ellers kendte jeg kun Jernbanetoget fra Billeder. Det var jo unægtelig mere imponerende end den gule Postvogn, som ellers havde været vort fornemste Befordringsmiddel.

I mange Aar efter den Tid havde vi endnu Postvogn til Nysted. Dog var det helt festligt, naar den røde Kusk satte Hornet for Munden og blæste ved Indkørselen til Byen. Det gik ikke saa hurtigt som i vore Dage, men der var ikke nær saa mange, der rejste. Cykler kendtes ikke, men vi var vant til at bruge vore Ben. Jeg har ofte fra Nykøbing gaaet til Skørringe eller til Nysted, endda om Vinteren i høj Sne.

Min ældste Søster var Haandgerningslærerinde i Torkildstrup. Jeg var ofte paa Besøg der og blev vist megen Gæstfrihed af Førstelærer Jensens. Naar Sønnen og nogle af hans Venner i Julen kom hjem fra Seminariet, blev der holdt Bal,

hvor mine Søstre og jeg var med. Det var meget fornøjeligt. Der var en jævnaldrende Datter, som vi kom meget sammen med. Hun blev senere gift med Lærer Hauptmann Andersen i Nykøbing.

Naar vi unge var samlet, legede vi gerne Ordsprogsleg, Panteleg, Forundringsleg, Lad Ringen gaa og flere andre.

Vistnok den første Maskerade i Nysted blev afholdt den 9. Marts 1879. Jeg var bedt med af min Fætter. Der var stor Tilslutning, og det var meget morsomt. —

Efter min første Plads kom jeg hos Buntmager Thiemann i Nykøbing, hvor jeg lærte Buntmageriet, og var der i 4½ Aar.

Jeg havde aldrig været uden for Lolland-Falster og længtes nu ud for at se andre Forhold. Jeg sagde min Plads op, hvilket min Principal ikke var saa glad ved, satte et Avertissement i Berlingske og fik Plads som Bestyrer af en mindre Buntmagerforretning i Assens hos en Ekviperingshandler. Jeg var der i 2½ Aar og befandt mig udmærket paa Fyn. Sammen med min Principals Søster deltog jeg i de Fornøjelser, som der var Lejlighed til. Det var en meget fornøjelig Tid.

Jeg havde tre Ugers Sommerferie og sejlede med Damper fra Assens til Masned Sund og derfra med Færge og Jernbane til Nykøbing.

Paa et saadant Feriebesøg blev jeg forlovet, og jeg tog saa ud for at lære Husholdning hos Købmand Tofte, Haslev, og den 15. December 1882 stod jeg saa Brud i Nykøbing Kirke og blev viet til min Fætter, Theodor Steffensen, Malermester i Nysted og flyttede ind i dette Hjem, som jeg altid har haft saa kært. Nu sidder jeg her i de samme Stuer og skriver dette som en gammel Kone paa 73.

Jeg husker Køreturen hertil min Bryllupsaften. Min Svoger med Kone og en lille Dreng paa to Aar, samt min Svigermoder og min Mand var kørende til Nykøbing i lukket Vogn. Med lidt god Vilje kunde der ogsaa nok være Plads til Bruden. I de Tider gav man ikke unyttige Penge ud til at leje en dyr Vogn til. Men den lille Purk vilde ikke sove og

ikke køre i Mørke, saa en maatte sidde med et Stearinlys i den overfyldte Vogn.

Da vi endelig kom hjem, var Trappegangen pyntet, Lejligheden oplyst, og en Kone havde sørget for god Varme i Stuerne, og paa Bordet laa Gaver og Breve.

Da jeg kom her til Nysted for 47 Aar siden, var det en

Fig. 4. Det kærstrupske Magasin i Nysted (før Ombygningen 1928).

lille stille By med smaa lave Huse. Kun tre Huse havde to Etager, hvoraf vi havde det ene, men nu er der mange. Stille er her heller ikke mere, men en livlig Færdsel med Biler, Cykler og Fodgængere. Fra vore Vinduer kunde vi i mange Aar se den gule Diligence. I Reglen var dens fire Pladser tilstrækkelig, men ved Juletid havde den baade fire og fem Bivogne efter sig.

Endelig kom Banen efter megen Drøftelse. Den blev aabnet 15. December 1911.

Den 6. December 1923 døde min Mand, og Aaret efter mistede jeg min yngste Søster, som under sin Sygdom var kommet hertil. Det var strenge Tider; dog var jeg glad for at kunne være noget for dem under deres lange Sygdom.

Endnu sidder jeg i det gamle Hjem. Hvor længe? Ja,

det raader Gud for. Endnu har jeg været saa rask, at jeg har kunnet rejse og besøge mine kære Børn, Svigerbørn og Børnebørn.

Men den Tid bliver vel ogsaa snart forbi, saa maa Min-
derne erstatte, og dem har jeg mange af, og er det end ikke
Glæde alt sammen, saa har dog disse Oplevelser med Kamp
og Strid givet mit Liv Indhold.

Bøj med ydmyg Tak dit Hoved udi Solens Skær.
Vaag og bed, men bliv paa Fode, naar en Storm er nær.
Hæv dit Blik, vær kæk til Mode,
Bliver Kampen svær;
Alting tjener den til Gode,
Som har *Herren* kær.

Note.

1) Ovenstaaende er et Uddrag af nogle Optegnelser af min Sviger-
moder, Fru Elisabeth Steffensen, Nysted. Noget Stof vedrørende Fa-
milieforhold er udeladt, men en Del personlige Bemærkninger er dog
medtaget, da de viser en svunden Tids Tænkemaade og bidrager til
at give et Billede af den, der har skrevet disse Erindringer.

Optegnelserne vidner om en ikke sædvanlig Hukommelse; se f.
Eks. den citerede Ligtale, hvor endog den gamle Stavemaade er gle-
det i Pennen. Men da denne Stavemaade ikke er gennemført, har jeg
ikke her vist dette. Flere Digte er gengivet. Men da de findes trykt
andensteds, er de udeladt. Fru Steffensen bor nu i København.

Viggo Bitsch.

Sofie af Mecklenburg*).

Af *Helene Strange*.

Som en af de betydeligste danske Dronninger staar Sofie af Mecklenburg, født 1557, død 1631.

I Klogskab kommer kun faa op ved Siden af hende, og i *Virkelyst*, *Viljestyrke* og Mod søger hun vel sin Lige. For Falster og Lolland kom hun til at betyde meget, og var end ikke hele hendes Styre til lutter Velsignelse for Beboerne hernede, gav hendes Ophold i Nykøbing dog Stødet til mange Fremskridt, som baade da og senere er kommet Falstringer og Lollændere til gode paa forskellig Vis. I 300-Aaret for hendes Død fortjener hun derfor ogsaa at blive mindet. Og naar hun ofte er blevet dømt som stridbar, herskesyg og hensynsløs, maa det heller ikke glemmes, at hun var en Kvinde, og at Dommen over hende er fældet af Mænd. Her er et Forhold, som aldrig fornægter sig. Hvor Kvinder offentlig skal arbejde sammen med Mænd og tillader sig at hævde en anden Mening end Flertallets og maaske paa Trods af Mændene vil sætte deres Vilje igennem, er de i mangfoldige Tilfælde paa Forhaand stemplet som stridige og umedgørlige og deres Handlemaade forkert og skadelig. I saa godt som alle betydelige Kvinders Historie gaar dette atter og atter igen, og Dronning Sofie faar her sin Part saa godt som nogen.

Og mindst af alt egnede hun sig til at være underdanig eller nøjes med at være en Nikkedukke, hvor Mændene trak i Snorene. Særlig kommer det frem, da hun vælges til Overformyndereske i Hertugdømmerne. Her fandt Regeringen, at den burde have en Topfigur paa Kransekagen, og ønskede til dette Hverv den unge Enkedronning, som de mente vilde passe ypperligt, da hun hidtil under Frederik den Andens Styrelse have indtaget en tilbagetrukket Stilling; men det

viste sig straks, at her havde baade Statholderen og alle Raaderne gjort Regning uden Vært. Dronning Sofie var ikke saa til Sinds, som de havde troet.

Naar hun skulde staa som Formynderse, vilde hun ogsaa vide, hvad hendes Formynderi drejede sig om. Alene lægge Navn til alt det, som Herrerne paa hendes Vegne fandt for godt at bestemme, vilde hun ikke. Hun fordrerede at være Deltager i Forhandlingerne og Afgørelserne, og da det aldeles ikke var Meningen, tørnede hun straks sammen med Statholderen.

Det kan heller ikke nægtes, at Dronningen var en herskesyg Natur og i stolt Selvfølelse mente sig berettiget til at byde og befale over de fleste af dem, hun kom i Berøring med. At hun havde sine store Fejl, skal langtfra dølges, men de bør ogsaa ses ud fra de Forhold og den Tid, hun levede under, og enten med eller mod, maa det indrømmes, at et Dusinmenneske var hun ikke.

Dronning Sofie var født i Wismar. Begge hendes Forældre, Hertugparret Elisabeth og Ulrik af Mecklenburg, var meget dygtige og velbegavede og gav Prinsesse Sofie, der var deres eneste Barn, en god og fornuftig Opdragelse. Hertuginde, der var dansk Prinsesse og Datter af Frederik den Første og hans anden Gemalinde, Sofie af Pommern, var født 1524 og havde først været gift med Hertug Magnus af Schwerin. Han var en særdeles lærd Fyrste, men svagelig og døde efter 7 Aars barnløst Ægteskab. Den da kun 26-aarige Enke vendte derpaa tilbage til Danmark, hvor hun tog Ophold ved Halvbroderen Christian den Tredies Hof, indtil hun 6 Aar senere giftede sig med sin afdøde Mands Fætter.

Hertuginde Elisabeth var en meget stor Skønhed og forenede, som der skrives om hende, baade Hjertets og Forstandens bedste Egenskaber. Stærkt religiøs som hun var blev hendes Hof ogsaa en Skole for Arbejdsomhed og streng Sædelighed. Sin Mand hjalp hun troligt i enhver Henseende; hun var med til paa deres Godser at forbedre Agerbrug og Kvægavl, sørgede for Vejenes Vedligeholdelse og anlagde Stutterier, som siges at have haft stor Indflydelse paa den mecklenburgske Hesteavl. Hun interesserede sig ligeledes

stærkt for Byggearbejde og lod opføre flere Hospitaler, Fatighuse, Skoler og Klostre for adelige Kvinder. Desuden tog hun sig omhyggeligt af de syge, især Barselkoner. Som man ser, havde Dronning Sofie ikke sin store Virkelyst efter fremmede.

Hertugparret var meget hyppige Gæster i Danmark, og Hertuginde fandt ogsaa sin Død i Fædrelandet. Efter et Besøg ved det danske Hof blev hun syg, da hun paa Hjemvejen naaede Gedser, og døde paa Gedsergaard, just paa sin Fødselsdag, den 14. Oktober. Hendes Lig førtes derpaa til Mecklenburg, og Hertug Ulrik giftede sig senere med Prinsesse Anna af Pommern.

Til sin Brodersøn, Frederik den Anden, havde Hertuginde Elisabeth altid staaet i venskabeligt Forhold, og da han endelig 37 Aar gammel, kort efter sin Moder, Enkedronning Dorthæas Død, bestemte sig for at give Landet en Dronning igen, henvendte han sig ogsaa til Fasteren, for at hun kunde være ham behjælpelig med Valget. Hun gik straks ind herpaa, og da Kongen havde sat sig i Hovedet, at han først vilde se den, han muligvis senere skulde giftes med, aftaltes der et Møde paa Nykøbing Slot. Hertuginde Elisabeth mødte da her op med tre Prinsesser, deriblandt hendes egen Datter, den 14-aarige Sofie, som blev den udvalgte.

Naar Frederik den Anden hidtil havde modsat sig enhver paatænkt Ægteskabsforbindelse, var som bekendt Grunden den, at han igennem mange Aar havde elsket en ung Adelsdame Anna Hardenberg og paa forskellig Vis søgt at rydde alle Hindringer væk, som her taarnede sig op for ham. Men nu havde han til sidst lært, at Forholdene var stærkere end han, og vilde saa imødekomme Folkets Ønske om en Dronning og derved søge at sikre Tronen for sine Efterkommere. Da han havde truffet sit Valg, hjalp Hertuginde Elisabeth ogsaa til med, at Anna Hardenberg blev gift med Adelsmanden Oluf Mouritsen Krognos.

Alt var dermed inde i en god og rolig Gænge. Frederik den Andens og Dronning Sofies Bryllup fejredes den 30. Juli 1572 med stor Pomp og Pragt paa Københavns Slot. Hun var da ikke fyldt 15 Aar. Ved de store Brudfester var det

altid Skik, at Bruden gav baade Brudgomsskjorte og Brude-svendeskjorter; men senere blev det almindeligt, at Brude-svendene kun fik et Halstørklæde eller en Krave, og fra Dronning Sofies Bryllup hedder det i en Sang:

»Hendes Naade lod da udskifte paa Stand
Ved sin Tjener og gode Mand
Skønne Kranse, som var gjort ud af pure Guld,
Af Perler og Ædelstene var de fuld.
Til Raadet og Kongens Hofsinder fromme
Og andre fler Herremænd, som did komme«.

I en anden Folkevise, som ogsaa blev sunget ved Bryllupsfesten, men som ellers oprindeligt var kommet frem ved Kong Hans's Bryllup med Dronning Kristine, sang de:

»Der kom aldrig saa nær beslægtet en Jomfru til Danmark«.

Dagen efter Brylluppet blev Dronningen kronet i Frue Domkirke. En Hofstat var straks blevet indrettet for hende, og ret før hendes Ankomst havde Kongen givet 9 Adelsfruer Befaling om at sende deres Døtre som Jomfruer i Fruerstuen hos Rigets Dronning. Hendes første Hofmesterinde var Fru Inger Okse, Enke efter Tyge Brahes Farbroder, Jørgen Brahe. Da hun 13 Aar senere grundet paa Alder og Svagelighed trak sig tilbage fra Stillingen, blev Fru Beate Bille, Tyge Brahes Moder, hendes Efterfølgerske. Til Dronning Sofies Hof hørte bl. a. en Hof-Dværginde — en Præstedatter fra Fyn — da Dronningen var til »saadan En belystiget«. Efter Kongens Død arvede hun ogsaa hans to Hofnarre, en Dværg og en Kæmpe.

Til hendes Livgeding fastsattes straks Falster og Lolland »med Undtagelse af Købstæderne Stubbekøbing, Nakskov, Saksjøbing og Nysted samt Flækken og Klostret Maribo«. Kronen forbeholdt sig ogsaa Landshøjheden over Told og Accise.

I Medgift havde Dronningen medbragt 30,000 Daler og stort Udstyr, hvilket hun skulde faa Lov at beholde, hvis hun som Enke indlod sig i et andet Ægteskab; derimod skulde hele Livgedinget falde tilbage til Kronen. Døde hun uden

Livsarvinger, skulde Kongen eller hans Livsarvinger have Ret over Pengemedgiften, medens alt det øvrige Udstyr tilfaldt hendes Slægtninge.

Til at begynde med var hendes Apanage ikke særlig stor. Allerførst tillagdes der hende »1000 gode, gangbare og uforfalskede Daler«, som skulde udbetales hende hvert Aar til Bartholemæus. Tre Aar senere forhøjedes Beløbet til 2000 Daler, og 1581 tillagdes hende 400 Daler i Haandpenge med Udbetaling til St. Hans. I 1584 gik det hele endelig op til 3000 Daler. Umuligt er det ikke, at det er Dronningens udprægede økonomiske Sans, der allerede her har gjort sig gældende og faaet »Naalepengene« til at stige. Trods den store Aldersforskel blev Kongeparrets Ægteskab meget lykkeligt, og i Løbet af 10 Aar fødtes der 7 Børn, 4 Døtre og 3 Sønner. Som Skik og Brug var i fyrstelige og adelige Kredse, blev Børnene gerne opdraget hos deres Bedsteforældre, mest hos Mormoderen, og de ældste Kongebørn bragtes da ogsaa til Mecklenburg som ganske smaa; men baade Kongen og Dronningen savnede dem stærkt, og efter en venskabelig Forhandling førtes de atter tilbage til Forældrene. Dronning Sofie var dem altid en god og omhyggelig Moder og »tugtede dem tidlig baade med Mund og Haand« og havde i det hele stor Indflydelse paa deres Opdragelse.

I Kongens Levetid var hun mest optaget af forskellige Sysler i Hjemmet og beskæftigede sig i hvert Fald ikke aabenlyst med Politik, men om hun alligevel har staaet bag ved et eller andet, kan ikke afgøres nu. Helt utroligt er det vel næppe, og ganske uvidende om politiske Spørgsmaal har hun sikkert heller ikke været, eftersom hun straks ved Kongens Død var rede til at kaste sig ud i Kamp med Rigsraaderne og fordre baade dette og hint saavel for sig selv som for Børnene. Men hendes Optræden kom i allerhøjeste Grad bag paa de styrende. Hidtil havde hun jo helt staaet i Skygge af Kongen, og de fleste, ikke mindst Rigsraadet, havde endnu betragtet hende halvvejs som et Barn, højest som en umoden Kvinde, der vilde være et føjeligt Redskab i deres Hænder og indordne sig efter deres Raad og Anordninger. Men de fik om trent øjeblikkelig noget andet at føle, og af den unge sørgende

Enke rejste der sig med det samme en fuldmoden, myndig Kvinde og Moder, der ikke veg tilbage for at optage en haardnakket Kamp med alle Danmarks høje Herrer.

Frederik den Anden var paa en Rejse fra Fyn til Sjælland blevet syg og maatte blive liggende paa Antvorskov. Herfra sendtes der Bud til Dronningen, som opholdt sig paa Skanderborg Slot, om hastigt at komme til hans Dødsleje, og trods heftig Storm naaede hun da ogsaa over Bælterne til Korsør og kørte straks videre til Bestemmelsesstedet. Kongen blev meget glad for at se »sin Soffi«, og skønt hun var træt og stærkt udmattet af den strenge Rejse, veg hun ikke fra hans Leje, men blev trofast siddende hos ham, til han næste Dag havde lukket sine Øjne. Hendes Sorg over hans Sygdom og Død var stor, men for ikke at gøre hans Dødsstund tungere for ham beherskede hun sine Følelser og viste ham et roligt Ansigt til det sidste. Hun gav her som en Førsteprøve paa sin Kraft og Sjælsstyrke, og heller ikke bagefter lod hun sig slaa ned af det Slag, der havde ramt hende.

Kongens Begravelse foregik ligesom hans Bryllup med stor Pragt, og Udgifterne blev ogsaa langt større, end Rigsraadet ønskede, men Dronningen satte her sin Vilje igennem, saa alt kom til at gaa, som hun forlangte. Bl. a. indkaldte hun flere tyske Kokke for ikke at faa Skam af Madlavningen. Nogle Aar senere, da Striden mellem hende og Rigsraadet var paa sit højeste, lod det hende ogsaa høre for den dyre Jordefærd. I et Brev til Faderen skriver hun herom: »Kunde jeg gøre for Begravelsen. Det var mig Kors nok, at han døde«.

Det første store politiske Spørgsmaal, som rejste sig efter Kongens Død var, hvilken Plads og Del Dronningen skulde have under den nye Formynderregering. Da Frederik den Anden ikke havde truffet nogen nærmere Bestemmelse herom, havde hun utvivlsomt Ret til at faa Sæde i den Regering, der var indsat for Sønnen, men man mente ikke, hun havde noget Kendskab til Regeringsspørgsmaal, og Rigsraadet troede heller ikke, hun var i Besiddelse af særlige Muligheder, der kunde gøre hende skikket til at indtage en Regentindes Plads. Men hele det samlede Raad fik snart at mærke, at Dronning Sofie sad inde med en klar og hurtig Fatteevne,

en udviklet Sans for Pengesager og et ukueligt Mod, naar det gjaldt at værne sine Børns Arv og Rettigheder. Dertil kom ogsaa en dyb Foragt for enhver Adelsmand i Sammenligning med en Fyrste. Om selve Forhandlingerne vedrørende flere af de forskellige Spørgsmaal, der meldte sig ved Kongens Død, vides intet bestemt, men efter Dronningens Karakter og hele senere Handlemaade at dømme har hun næppe ganske godvilligt ladet sig sætte til Side eller givet Afkald paa sin Ret. Det menes ogsaa, at 15. April 1588 har været en bevæget Dag paa Antvorskov, idet Regeringsraadet da selv overtog Styret som Formynder for Christian den Fjerde.

Flertallets Indvending imod at lade Dronningen faa Del i Styrelsen var, »at hvis man nu overdrog en Kvinde Formynderregeringen, vilde dette kunne danne et Fortilfælde for senere Krav om Kvindernes Ret til selve Tronen«. Og dette var naturligvis Datidens Mænd en forfærdende Tanke, og idet Dronningen i mangt og meget var langt forud for sin Tid og i flere Retninger et Hoved højere end de fleste, har Tilsidesættelsen ganske naturligt virket krænkende paa hende baade som Kvinde og som Dronning og som Moder. Derfor intet Under, at hun maatte tørne sammen med de regerende Mænd.

For øvrigt antages det, at naar Dronningen nogenlunde fordrageligt trak sig tilbage, skyldtes det i særlig Grad Kansleren Niels Kaas's gode Indflydelse. Hele sit Liv havde han været Frederik den Anden en tro og hengiven Tjener, og hans Ord vejede meget baade hos Enkedronningen og hendes Fader.

Naar Dronningen gav Afkald paa sine Formynderrettigheder, vilde Rigsraadet ogsaa til Gengæld strække sig forholdsvist langt m. H. t. hendes fremtidige økonomiske Stilling, og her viste hun sig straks som en meget klog Forhandlerske.

Rigsraadet gik nu ind paa, at indtil den unge Konge var myndig, skulde hendes Stilling være den samme som i Frederik den Andens Tid med Ret til at repræsentere Kongehuset og Landet samt til at have frit Ophold paa hvilket Slot hun vilde vælge til Bolig for sig og sine Børn. Ligeledes skulde

hun have en afgørende Stemme over Kongens og de øvrige Børns Opdragelse. Desuden maatte hun straks overtage sit Livgeding paa Falster og Lolland med alle dets Indtægter og Rettigheder, og et nyt Slot skulde bygges til hende i Nykøbing. Alt sammen overordentlige gunstige Vilkaar. Troels Lund siger ogsaa herom: »Havde Regeringen gaaet Dronningens Ret for nær ved selv at tiltage sig hele den politiske Magt, saa gav den hende nu en udmærket Dobbeltstilling — som om baade hendes Husbond levede, og som om han var død, idet hun som i hans Tid skulde have alt frit og tillige fuld Indtægt af Enkesædet. Paa een Gang Enkedronning og alligevel vedblivende Dronning og Husfrue i Landet«.

Regeringsraadet og Dronningen stødte stærkt sammen over Kongens Bo. Her krævede hun alle hans Efterladenskaber, baade Brugsgenstande, rede Penge og private Breve, men paa dette Punkt maatte hun slaa noget af. Det hele ordnedes dog alligevel meget fordelagtigt for hende.

I Begyndelsen gik alt ogsaa helt fredeligt mellem Dronningen og Regeringsraaderne, hvilket i høj Grad skyldtes Niels Kaas's forstandige Holdning. Men snart kom saa de to ældste Prinsessers Giftermaal, der gav Anledning til mange Rivninger.

Inden Frederik den Andens Død havde det været paa Tale at faa en Forbindelse i Stand imellem den ældste Datter Elisabeth og den skotske Kong Jakob den Første, men grundet paa, at Skotterne havde haanet det danske Rigsraad, fik dette en Forlovelse i Sand imellem Prinsesse Elisabeth og Hertug Henrik Julius af Brunsvig.

De afbrudte Forhandlinger med Skottekongen blev dog senere genoptaget, og nu aftaltes der saa en Forbindelse mellem ham og den næstældste Kongedatter, Prinsesse Anna. Begge Bryllupper skulde fejres paa een Dag, og Dronningen fik sat igennem, at Døtrene udstyredes ens, og bestilte straks 500 Skræddere til at sy Udstyr.

For at dække Udgifterne udskrev Regeringen en »Frøken-skat«, men haabede dog paa, at der herigennem skulde kunne blive en Spareskilling tilovers for Statskassen. Der blev ogsaa skrevet et Brev til Dronning Sofie, hvori man bad hende ikke

at lade »Frøkenernes Udflyning koste mere end 150,000 Daler«. For øvrigt tvivledes der heller ikke om, at Dronningen vilde befordre Rigets Gavn og ønskede derfor ogsaa, hun vilde afskaffe de sidste Bestillinger hos Guldsmede og Silkehandlere og tillige lægge en Del af de alt anskafne Klenodier til Side for de tilvoksende Frøkeners. Slagfærdig som altid gav Dronningen straks Regeringsraaderne Svar herpaa. Bag paa selve Skrivelsen skrev hun, »at alt det købte skulde deles i to Parter, saa kunde det ses, hvor meget der blev til hver, og det var ikke særlig store Ting. Hun selv havde kun været en Fyrstedatter, men faaet mere i Udstyr end nogen af disse Kongedøtre, og at der paa Overslaget var opført 30,000 Daler til Flaadens Udrustning til Skotlandsfærden, kunde dog ikke regnes for at være Udstyr. Desuden tog de fejl, hvis de troede, hun havde købt ind i saadanne Maader, at der blev noget forvaret for de yngre Frøkeners, men for øvrigt takkede hun dem for deres gode Vilje til at se paa hendes Søns og Rigets Tarv og stolede paa, at de ikke blot i denne Sag, men i alle andre vilde gøre det samme«.

For Regeringsraaderne var der ikke andet end at sluge Pillen, og Prinsessernes Dobbeltudstyr blev det prægtigste, der nogen Sinde er udgaaet fra Danmark. I sidste Øjeblik saa det dog ellers næsten ud til, som om den største Halvdel af de forestaaende Festligheder skulde ryge i Vasken. Kong Jakob begyndte nemlig at gøre Vrøvl, fordi han kun skulde have 100,000 Gylden i Medgift, og krævede at faa 333,000. Striden blev dog bilagt, og Bryllupsfestlighederne fejredes med al den Pragt, som Enkedronning Sofie formaaede at fremskaffe. For Brudenes Vedkommende havde det jo ellers ikke haft saa stort et Jag med at blive gift, idet de kun var knap 15 og 16 Aar, men efter Datidens Skik var det en passende Giftermaalsalder for Prinsesser og andre højtstaaende kvindelige Ægteskabskandidater.

At Dronningen ogsaa sørgede for at faa noget til de andre kongelige Børn, ses bl. a. deraf, at da Frederik den Anden var død, blev der for den 11-aarige Konges personlige Behov ansat 2 Herrekokke, 2 Mestersvende, 3 Stordrenge, 4 faste

Kokkedrenge, 1 Ridderkok med Svend og Dreng, 2 Kedel-skurere, 1 Mand til at holde paa Dørene, foruden forskelligt andet Personale. For Kongen og hans Broder Ulrik skulde der serveres hver 10 Retter Mad og 6 Potter Øl daglig, mens de var Børn, derfor ikke saa sært, at de begge senere som voksne til Tider svang Pokalerne lovlig højt.

Da den lille Prins Ulrik siden 10 Aar gammel sendtes til sin Søsters og Svogers Hof i Brunsvig, drog Moderen ogsaa fyrstelig Omsorg for ham, og paa Statens Regning bestilte hun 18 Fade, 24 Tallerkener og en Mængde Skeer, Bægre og Saltkar og meget andet, alt af dyreste Sølv, saaledes at han havde nok til sin egen Borddækning. Imens svandt Tiden, og alt gik slideligt. I mange Maader trængte Dronningen og Regeringsraaderne til hverandre, og i adskillige Tilfælde var hun ikke blot en pyntelig Topfigur, men ogsaa som Husfrue en værdifuld Støtte. Hurtigopfattende var hun med sit skarpe Blik paa Vagt overfor alt vedrørende Hofholdningen, og det var ikke lysteligt for den, der ikke havde sit Regnskab i tilbørlig Orden. Ogsaa paa andre Omraader øvede hun ikke ringe Magt, og da Christoffer Valkendorf, en af de fire Regeringsraader, havde fældet den forhastede Dødsdom over Mogens Hejnesen, henvendte hans Enke sig til Dronningen, som derpaa tvang Valkendorf ud af Regeringsraadet. Men hvor meget der end indadtil kunde være Dronning Sofie og Regeringsraaderne imellem, stod de dog endnu altid sammen udadtil.

I 1590 henvendte de holstenske Landraader og Statholderen Henrik Rantzau sig til Dronningen for at bede hende overtage Styret som »virkelig Formynderske« over den kongelige Del af Hertugdømmerne, hvilket hun lovede. Men dette var paa mange Maader et skæbnesvangert Skridt, og snart var hun inde i en bitter Kamp saavel med Statholderen og de holstenske Landraader som med Regeringsraaderne hjemme i Danmark.

Som jeg nævnte i Begyndelsen, havde alle de øverste Myndigheder ment, at alt skulde gaa som hidtil, saa de ene havde Magten, og Dronningen kun skulde være som en statelig Nikkedukke, der blot havde at sige Ja og Amen til det, de

bestemte. Naar de havde bedt hende om at blive virkelig Formynderske, vilde hun ogsaa være det, ikke alene af Navn, men ogsaa af Gavn. Under Kampen herfor udviste hun da ogsaa en Dygtighed og et Mod, der aftvang dem alle Beundring, selv om de langt fra vilde indrømme det og ligeledes stadig hævdede, at hun havde Uret, hvilket sikkert ogsaa var Tilfældet adskillige Gange. I denne Kamp, som paa Forhaand var ret ulige, hvor hun ene Kvinde stod overfor de mange Mænd, og deraf adskillige meget kloge og meget snedige, maatte hun nødvendigvis blive den tabende. Hun led da ogsaa her mangfoldige Nederlag, og medens hun som en Løve kæmpede for sine Børns Arveret og Fyrstemagt i Hertugdømmerne, opnaaede hun kun, at det hele gled længere bort.

Bølgerne gik ogsaa højt mellem hende og Regeringsraaderne angaaende Kongens Opdragelse. Som ret og rimeligt var, vilde Rigsraadet, at Christian den Fjerde skulde opdrages som dansk Konge, men her saa hans tyskfødte Moder saaledes paa det, at man dermed vilde fjerne ham baade fra hende og fra alt hvad der hørte Tyskland til. Givet er det ogsaa, at Regeringen ikke gerne vilde have den unge Konge ind under hendes Indflydelse.

Det er lagt Dronning Sofie stærkt til Last, at hun altid talte og skrev Tysk. Rimeligvis har hun ogsaa følt sig mere som Tysker end som Dansker, men at hun ingen Interesse eller Kendskab havde for det Danske, kan dog ingen med Rette beskyldte hende for, eftersom det var paa hendes Opfordring, at Anders Sørensen Vedel gav sig til at samle de gamle Kæmpeviser.

Til at begynde med havde Christian den Fjerde faaet Tyskeren Henrik Rammel, en meget dygtig Mand, til Hofmester, men senere blev han afskediget, og den danske Adelsmand Hak Ulfstand ansat i Stedet. Dette Bytte oprørte Dronningen i allerhøjeste Grad, da Ulfstand, efter hendes Paa-stand, savnede alle en god Hofmesters Egenskaber. Han kunde ikke en Gang skrive sit eget Navn, hævdede hun, men dueede kun til at løfte og tømme en Kande samt fortælle Nyheder for en maabende Flok og faa dem omskabt til Grinebidere. Ret megen Klogskab er der heller ingen, som vil til-

lægge Ulfstand, og der tvivles lige saa lidt om, at den første Hofmesters Fjernelse var et Træk, der skulde ramme Dronningen, da man frygtede, at hun igennem sin dygtige Landsmand skulde komme til at indvirke for stærkt paa Sønnen.

Kongens »Tugtemester« Hans Mikkelsen kunde heller ikke glæde sig ved Dronning Sofies Bevaagenhed. Hans Lærdom mente hun ikke stod paa ret højt et Stade, og hans højeste Higen gik kun ud paa at gøre Tyskerne forhadte af Christian den Fjerde og paa at stifte alskens Tvedragt mellem Moder og Søn.

Med sin Fader vedligeholdte hun fra først til sidst en meget livlig Brevveksling, og han stod hende troligt bi baade med Raad og Daad; men ikke altid fulgte hun hans kloge og besindige Formaninger, og ofte gik hun sine egne selvvalgte Veje. Hun ønskede nu ogsaa, at Hertugen skulde gribe ind hos Regeringsraadet angaaende Kongens Opdragelse, men dette vilde han ikke indlade sig paa.

Af andre Stridigheder, som var mellem Dronningen og Regeringsraadet, var Opførelsen af Nykøbing Slot. Trods de givne Løfter trak Byggeriet stadig ud, saa der var langt igen, inden alt her kunde blive, som Dronning Sofie ønskede, og der var saaledes nok til at skabe Bitterhed.

I sin Vrede over det, der gik hende imod, besluttede hun at forlade det danske Hof og tage Ophold i Hertugdømmerne. Vilde man ikke fuldt ud anerkende hende som Kongemoderen, skulde man komme til det som Hertugmoderen, Faderen raadede hende dog bestemt fra at foretage et saadant Skridt, da det var til hendes økonomiske Fordel at faa sit frie Underhold ved Hoffet, og desuden vilde hendes Modstandere lettere kunne paavirke Kongen til Skade for hende, naar hun var ham paa Afstand, end hvis hun var i hans Nærhed. Han bad hende derfor indtrængende vise Taalmodighed saavel her som vedrørende Forholdene i Sønderjylland. Til sidst fik han hende da ogsaa til at opgive Flytningen. (Forts.)

Note.

*) Af Kilder er benyttet bl. a. Arbejder af Troels Lund og M. Mackeprang, hvis Fremstilling nøje er fulgt paa nogle Omraader.

Dagbog fra 1864

ført af Vilh. Sidenius¹).

Mand. 4. Januar 1864. Vi have ikke haft nogen Grund til Klage under vort Ophold i Koldenbüttel, vi have kun gjort en Vagttur ved Eideren for at passe paa Smuglere. Hertil kommanderedes 1. Deling hver Dag, vi have ikke mange Poster ude, det var rigtignok en bidende Kulde, men stille; der var 3 godt opvarmede Vagtstuer, saa Tørnen var ikke strengere, end at jeg, da vi kom hjem, forlystede mig med at gaa paa Jagt, Udbyttet var en Morten, det er os desværre forbudt at skyde, jeg skulde ellers oftere have udnyttet den rige Vildtbane.

Tirsd. 5. Januar. Kl. 10½ stillede vi til Parade for Kongen; han kom straks efter med et temmelig stort Følge af Husarer og en Del høje Officerer. Løjtnant Krøyer oplæste forinden en Proklamation fra Kongen, hvori han lover os at opretholde Freden, saa længe Fædrelandets Ære tillader det; vort Liv vilde han ikke letsindig udsætte for Fare. Fremdeles haabede han efter sin Forgænger at have arvet vor Kærlighed? Kl. 12 marcherede vi til Banegaarden, vort og 3. Komp. skulde pr. Jernbane til *Stesvig*, hvorhen alt de 6 Komp. vare førte. Der var ingen Vaggoner, hvorfor vi maatte vente c. 3 Timer. Det var streng Frost, saa man blev naturligvis ked af denne Venten; nogle Rødder af 3de Komp. begyndte at gøre Spektakel, sloge Ruderne ud i Banegaarden m. m. og Løjtn. Darre rendte paa sædvanlig Maade rundt. I et heldigt Øjeblik kom nu Kongen tilbage; vi kaldtes til Gevær. Prins Frederik kom straks efter, gik omkring mellem os og spurgte til vort Befindende. Jeg saa paa Kong Frederiks prægtige Banevogn, en Present fra Sir ..., den skal have kostet 500 Pd. St.; indeni var den betrukket med svært Silkestof og under den Varmekedelen. Kl. 3 kom endelig Toget, der skulde afhente os, og paa 1½ Time rutschede vi til Klosterkro, hvorfra der var en Mils Vej til Lolfuss, hvor vi indkvarteredes. Mit Kvarter er selvfemtende hos Brygger Nissen 1ste Sal, rigtignok umiddelbart under Taget, 3 Mand pr. Seng. Det ser jo ikke videre indbydende ud, Taget er

beklædt med et tykt Lag Rim, men stort bedre kan det vel ikke blive, da her ligger 16,000 Md. i Byen.

Tirsd. 5. Januar. I Dag var hele Regimentet samlet til Parade for Kongen ved Gottorp Slot; da Hs. Maj. havde spadseret lidt omkring os og beset os, forundret sig over vor blandede Uniformering, holdt han en lang Tale, hvoraf jeg dog kun hørte enkelte Ord, men det var da paa Dansk, det er allerede meget.

Jeg gik om Eftermidd. i Byen for at se, hvorledes de andre Kvarterer vare beskafne, og opdagede nu, at mit kunde henregnes til de bedre; af 8. Komp. vare 53 Md. indkvarteret i en stor Dansesal; der er mange Rødder mellem dem og følgelig Komedie baade Nat og Dag; i Aftes havde de tændt 50 Gasblus, og da Værten vilde moderere Belysningen, kastedes han paa Døren; ikke bedre gik det Patrouillen, som hentedes fra Vagten, og da Værten til sidst skruede for Gassens Hovedrør, sloge de Ruderne ud, hvilket rigtignok vil blive mest til deres egen Skade. Fra i Dag af bliver vi trakterede med Natural — eller som det almindelig benævnes Nationalforplejning; gaar man ned ad Gaden, hører man alle Steder Kommandoer træde an til Flæsk, til Kød, til Brændevin. Vi have af hver Sektion udnævnt os en Kok, som idag første Gang har aflagt sin Prøve, Suppen var over Forventning god. Rationen er dagl. pr. Md. $\frac{1}{2}$ Pd. Sul, 1 Pægl Ærter eller Gryn, $1\frac{1}{2}$ Pd. Brød, $\frac{1}{2}$ Pægl Brændevin.

Torsd. 7. Januar. Kampfelttjeneste til Isted Skov. Frosten saa stærk, at vi næppe kunde holde Varmen ved at løbe over de knudrede pløjede Marker. Vi kom forbi de store Artillerimagasiner, hvor en Del Mandskab var beskæftiget med at transportere svære Kanoner til Skanserne.

Lørd. 9. Januar. Jeg var i Dag i den gamle Domkirke og saa den mærkværdige Altertavle, der var udskaaren i Træ, i det 16. Aarh. af en Billedhugger i Husum. Det bestaar af 30—40 bibelske Scener fra Kristi Tid; betragter man det nær ved, er hvert Lem og hvert Træk i Ansigterne et Kunstværk. Kunstneren arbejdede paa det i 7 Aar og blev efter Sagnet til Løn for sin Flid gjort blind, for at han ikke skulde gøre et lignende, der var bestilt af Lübeckerne. Kirken er inde pragtfuld, meget høje Hvælvinger og en Del store smukke Malerier.

Sønd. 10. Januar. Reg. forlagdes idag til Sydsiden af Slien, 1 Bat. i Fredriksberg, 2 i de nærmeste Landsbyer. Vor Ven Prins Frederik havde udvirket Flytningen, da han ynkedes over vore daarlige Kvarterer, men vi kom bogstavelig af Dynen i Halmen. 4. Komp. kom til Fartorp eller Fahrdorf,

20—40 Md. i hver Gaard, følgelig gaves der ikke Senge. I denne Gaard ligger Komp.-Kommandanten og 20 Md.; vi ligger i en Slags storartet Hængekøje, 1 Al. over Køerne. Jeg mødte før vor Afmarch Fritz L., han var ikke synderlig fornøjet med Stillingen og var især ked af at være ved en tysktalende Bataillon.

Torsd. 14. Jan. I de forløbne 4 Dage have vi haft Brigadeøvelse ved den Stilling i *Dannevirke*, der er bestemt for os; den første Tur slap jeg for, men maatte i det Sted gøre Krudtkarrevagt, Øvelsen i Dag var os næsten over Kræfterne, vi gjorde først ved St. Dannevirke et Udfald igennem Stillingen med Bajonetangreb og derefter Retræte til Slotskoven; vor gamle Kommandersergent, som gik hele sidste Krig igennem med, sagde, han havde ingen værre Tur faaet, det var glat Føre og Terrænet meget kuperet; ofte glede vi helt ned ad de stejle Bakker, naar vi vare lige ved Kammen, naturligvis udslyngedes der diverse Eder mod vor skeløjede Oberst, som Skylden væltedes over paa; men det glemtes jo atter, da vore Kokke havde anrettet den kraftige Nationalsuppe, Anstrengelsen bliver jo rigtignok føleligere derved, at Nætterne kun bringer os en meget ustadig Søvn. Det er en slem Fornemmelse at vaagne efter en $\frac{1}{2}$ Times Søvn stiv og rystende af Kulde, men vi have da i Morgen Rast og Omkvartering i Vente; det maa saa trøste os for denne Nat. Der gøres nu alle Vegne Forberedelser til allerede i Vinter at modtage Fjenden; der afgives fra Slesvig dagl. 2000 Md. til Arbejdskommando; Skansegravningen er naturligvis for en Del standset af den stærke Frost, i Dag er det \div 10 Gr., Vejene opbrydes flere Steder, Hegn sløjfes og et Par Hundrede Mand ophugger Isen i Slien, et meget sent og kostbart Arbejde, hvis Frosten vedbliver at være saa streng.

Sønd. 17. Jan. Vi have dog nu opnaaet et lidt bedre Natteleje, ved at fordeles til Sopsted, og Beboerne er tilsagte at skaffe os Sengeklæder, noget lignende have vi da ogsaa faaet, vor Værtinde har syet to Lagener sammen og fyldt samme med Boghvedefoder til hver 2 Md., det er jo ikke stort avanceret?, men hjælper dog, især for mig i Forbindelse med en ypperlig Skindklædning, som Jacob og Fredrik²⁾ have sendt mig; vi have opdaget, at Beboerne nok have Sengeklæder, men ville ikke ud med dem, flere have lejet Sengelejlighed, desværre, at vi ikke selv kunne tage os lidt til Rette i saa Henseende, Beboerne var sandelig ikke for gode til det. Vor Vært Rathje er ikke rigtig dristig ved os; naar Kulden bliver os for haard, forrige Nat frøs det \div 14 Gr., staar vi op for at røre os lidt til Varmen, og saa gaar det

jo ikke saa meget stille af; der synges af og til af fuld Hals; saa staar han, R., ogsaa op og gaar og lusker om nede i Stalden. Kompagniet var i Gaar paa Skansearbejde i Fredriksberg, hvor nogle Købmandsgaarde er nedrevne og Skansen ved Søen forlænges. Vi fik Akkord paa Arbejdet, og i den stærke Kulde arbejdede naturligvis hver Md. af alle Kræfter, saa vi i 3 Timer var færdige, skønt Jorden var frosen i 1 Alens Dybde og kunde kun hugges op med Hakker. Jeg tog Vejen hjem ad Altstadt og over Slien, Byens Gader vare næsten ufremkommelige for Fouragevogne, som kørte i to sluttede Rader, lige saa lange som Byen, hvilket dog har noget at sige. Paa Isen vare 900 Md. af 1ste Reg. og 200 civile Arbejdere beskæftigede med at hugge Vaager (?), det er noget, Københavnerne holdt af. I Gaar kom den første Forsending af Uldtøj hertil fra Odense, det var alt meget godt paa Strømperne nær, som vare for Kavalerer, ikke for Soldater. Det var vel lidt i Forhold til Trangen, det gav kun Anledning til Trætte om, hvem der var mest trængende. En ny, ikke videre prisværdig Industri har i disse Dage udviklet sig i det store, nemlig at afvaske Frimærker og igen lade dem passere, nogle driver endogsaa derved en Forretning.

Mand. 18. Jan. Felttjeneste; vor Bat. udsendtes til Jagel for at indtage Forpoststilling, heldigvis frøs Oberst idag, saa vi slap med Marchen, som ogsaa var streng nok, især Tilbagegangen, Sønden Bustrup Nor over Marker og Hegn. Den lille berømte Maler Hansen styrtede i Selk, hans Nattesvir kan ikke forliges med Felttjenesten. Overlægen skal idag have klaget over den strenge Øvelse, vi plages med for General Meza, han kan ikke skaffe Plads til alle de syge.

Tirsd. 19. Jan. kommanderedes vi til Skansearbejde, men manglede Anfører ved Arbejdet, da Ingeniørerne afgaa til Rendsborg. Vi fik endelig i Gaar hver et udmærket Tæppe udleveret; det er paa høje Tid, idag have vi Tøvejr.

Torsd. 21. Jan. Brigadeeksercits ved St. Dannevirke. Hver Sektion er nu svunden ind til 7 Md., ogsaa paa mig have Følgerne af vort Nomadeliv endelig vist sig i en stærk Forkølelse; efter den højlerde Doktor Kofoeds Raad og Eksempel tog jeg mig i Aftes en dygtig Rus i 2 Kaffeskaale Ekstrakt punch; den sidste af disse var jeg saa forsigtig at nyde i Hængekøjen. Virkningen udeblev ikke, Køer, Halm, Svin etc. alt løb rundt mellem hverandre, jeg kom i en voldsom Sved; men da jeg atter vaagnede, rystede jeg af Kulde, saa bedre er det naturligvis ikke blevet; vore Tæpper ere vi atter blevne af med.

Fred. 22. Jan. Skansearbejde ved Bustorf Teich, dygtigt smølet. Ny Indkvartering. Stærk Regn.

Sønd. 24. Jan. I Gaarden, jeg kom i Kvarter i, ere vi 16 Md.; skønt vi bruge et Værelse til Dagligstue, Spise- og Sovekammer, er jeg dog tilfreds med Byttet, da vi i det gamle Kvarter havde faaet æltet Lergulvet op, saa at man kun med lange Støvler kunde passere gennem. Vor nye Bøllig ser som de fleste andre Gaarde her meget statelig ud udvendig fra, men har ogsaa til fælles med de andre en komplet Mangel paa Hyggelighed, men det have vi jo for længst vænt os til at undvære, vi have gode Sengeklæder og Tæpper, det er os Hovedsagen. — Vi have i disse Dage Skydeøvelse, hver Md. gør 3—5 Skud, det kan jo ikke give os nogen Øvelse, men lærer os dog at kende vore Geværer, jeg fik 2 Pletskud af 3 paa 300 Alen.

Tirsd. 26. Jan. stillede til Armatureftersyn. Der gaar i disse Dage utallige Rygter, der alle have Karakter af Krig, Blod, Preussen og Østerrig; vore Officerer ere forberedte paa inden ret mange Dage at føre os i Ilden og vi naturligvis saa ogsaa paa at følge dem. Der kommer hver Dag nye Forsendinger af Uldtøj hertil; bliver det saaledes ved, antager jeg snart vi drukner i det, eller i det mindste kommer til at transporteres som bepansrede Batterier. Jeg har ogsaa i Dag fra Kærstrup³) modtaget diverse Par Strømper, Muffediser etc., der naturligvis fordeltes i 16de Sektion, som modtog det med Glæde, mange genere sig ved at henvende sig til Løjtnanten. Vor Vært kunne vi ikke andet end være tilfredse med, Manden er musikalsk, trakterer saagar Fortepianoet, mere lignende et gammelt Hækkebræt, Konen er behjælpelig ved Madlavningen, og Kokkepigen sørger vor Kok for at blive Kæreste med, hvortil vi andre naturligvis ere ham behjælpelig, da det er til Fordel for hele Sektionen; der falder saa altid lidt af til at krydre Naturalkosten med. For Resten begynde Beboerne her at blive noget urolige, de indse, at de have med skikkelige Folk at gøre, men frygte for de »falske Preussere«; adskillige begynde endogsaa at gemme deres Møbler og Kostbarheder i forborgne Kroge.

Torsd. 28. Jan. Skansearbejde ved Gibraltar. Det blev voldsom Regn, som druknede Mus stode vi næsten gennemblødt til Skindet. Størsteparten af Komp. kastede Værktøjet; saa vidt jeg ved, gave nogle drukne Hoveder ved 1ste Komp. Tonen an; da Vejret efter en Times Forløb atter klaredes, fuldførtes Arbejdet af de fleste.

Fred. 29. Jan. Klar Frost. Felttjeneste. Gaarsdagens Be-

givenheder var allerede kommen for vor Kaptajns Øren, saa vi fik en drøj Irettesættelse og Advarsel om at afholde os fra Mytteri, det kunde let, sagde han, koste hver 10. Mand Livet

Løverd. 30. Jan. Skansearbejde ved Nr. 6. Frosten er allerede trængt saa langt i Jorden, at vi kun kunde bruge Hakken og bleve derfor først sent færdige med vor Akkord.

Tirsd. 2. Febr. Vi havde allerede i Søndags Ordre til i Gaar Middag at afmarchere til Barakkerne; der havde imidlertid Søndag Middag været en østerrigsk og en preussisk Officer for Meza, formodentlig for at bede ham rømme Slesvig. Kl. 7 afmarcherede vi, ingen af os vidste hvorhen, før Kapt. Magius forberedte os paa mulig samme Dag at faa Lov at pille ved Østerrigere. Ved Jagel bleve vi udstillede i Forpostkæde. Hele Vagtturen meget gemytlig, vi nød Naturalforplejningen med Velbehag. Barrikaderede Vejen ved Bomhuset. Natten frygtelig kold. Det halve Komp. stod 8 Timer ad Gangen Feltvagt i en Mergelgrav. Vi afløstes først i Dag af 21. Reg., som ikke lod synderlig oprømte ved det.

Onsd. 3. Febr. Vi toge i Aftes første Gang Barakkerne i Besiddelse, Lejligheden gefaller os meget godt, nu da vi først have faaet indrettet os, valgt vore Sluffer etc. og havde temmelig nemt ved at falde i Søvn. Dette var dog ikke af lang Varighed, for Kl. 12 gjordes Alarm; i Betragtning af at vi havde været paa Forpost, fik vi dog Lov at blive i Barakkerne, men maatte ligge i fuld Oppakning, Tæpper og Kogeapparater afleveredes og kørtes bort, af hvad Grund begriber jeg ikke. Kulden er saa streng, at der ikke kan være Tale om at sove. Først nu Kl. 8 faar vi Lov at aftage Lædertøjet.

Torsd. 4. Febr. I Gaar Kl. 11 rykkede vi ud paa Vagt i Skansen Nr. 11; men da alt var roligt, marcherede vi straks igen tilbage. Kl. 2 begyndte en heftig Geværild, Kl. 3 vare vi atter i Skansen. Fægtningen strakte sig næsten fra Reide til Hedeby. Kl. 4 begyndte Kanonerne fra Bustorfer Skanserne at stemme i. Ilden var især heftig i Bustorf og Jagel og ophørte først Kl. 7. Kl. 8 vare vi igen i Barakken til i Morges Kl. 5, da vi igen rykkede ud i Skansen. (Forts.)

Noter.

¹⁾ Fortsættelse af Dagbogen i Historisk Aarvog 1930, S. 98. ~

²⁾ Hans Brødre. Se Note 2 og 5 i Aarvog 1930. — ³⁾ K. paa Lol-land, hvor S. havde været Godsforvalter under Jægermester Friderichsen, g. med S.'s Moster.

Fra Sprogets Verden.

Østlollandske Ord. (Fortsat).

Af J. Jørgensen.

Ed (*eʔ - ən*): *jørə eʔ*; gøre Ed, aflægge Ed paa noget. *ha, jowrə eʔ*; han gjorde Ed ɔ: afsvor sig Faderskabet.

Efterdrikke (*ødərdregə*): det tyndeste Øl ved Hjemmebrygningen.

Eg (*i - ən*; *pl. iʔr*): Eg, Egetræ.

Ege (*iʔ - ən*; *pl. iʔr*): fladbundet Baad, dannet af en udhulet Træstamme, der, Navnet til Trods, ofte var en Bøgestamme. En saadan Ege var 8—10 Alen lang og omtrent $1\frac{1}{4}$ Alen bred tilrundet for og agter og styredes med en Aare. Hvis man skulde have Hest og Vogn færget over, blev 2 Eger bundet sammen ved Siden af hinanden, og Hesten anbragtes med Forbenene i den ene og Bagbenene i den anden Ege. Vognen sattes ligeledes paa tværs. For at Træet ikke skulde slaa Revner, laa det i Vandet i 2 Aar inden Brugen. Det kostede meget Arbejde at udhule og til-danne en Ege, hvis Værdi ansloges til 60—80 Rdlr. Derfor holdtes, naar et saadant Fartøj var færdigt, et „Hulegilde“ med Dans og anden Lystighed.

Ejendommer (*äʔndəmər*): Selvejer, modsat Fæster eller Lejer. I Toreby, hvor tidligere saa godt som alle Smaabrugere og Husmænd med Jord var Lejere under Fuglsang Gods, kaldtes en af de mindre Selvejere „Ejendommen“. (*äʔndəməri*).

ekse (*ægsə*): kommandere, herse med, tumle. „Han kan ligegodt ekse hende“ (om et noget vanskeligt Kvindemenneske).

eksercere (*ægsʔrə*): gøre Skolegymnastik i fri Luft ved Landsbyskolen. *dræ:nə æ øw w ægsʔrə*; Drengene er ude og eksercere.

Eksercerplads (æḡ'se'rplas - i.): Gymnastikpladsen ved en Landsbyskole.

El (æł - ən; pl. æłər): Elletræet.

Elefant (eləfand - ən og i.).

elendig (e'lændə): „Han var saa elendig for at komme med paa Udflugten“; saa opsat, forhippet paa.

Ellekast (æləkasd - ə): et Halvstik.

Ellekrage (æləkra'ə - ən): Flagspætte.

eller (ælər, hæłər, hæ'r): *ha, kω snar vārgən gš'ə hæ'r sds'ə*; han kan snart hverken gaa eller staa.

ellers (æləs, æ's, hæ's): *jə kōmər i daw, hæ's kōmər jə i mš'ərən*; jeg kommer i Dag, ellers kommer jeg i Morgen. *nə jö'dōw æ's!* næ jösses dog ellers!

Elm (æłm - ən; pl. æłmər): Elmetræet.

Em eller Emme (æm, æmə - i.): Damp fra Kogekar.

emme (æmə): afsætte Em, gøre uklar, dugge. *mænə glarö'ən æmər*; mine Glarøjne emmer.

en (pron. og num.) (i, - e'ən - æd; ældre Former: *ji, - je'ən - jæd*). *sə kōmər væl ds ω dn kownə? ja, jæd a'ws kōmər i vār fal*; saa kommer vel du og din Kone? Ja, et af os kommer i hvert Fald. Der tælles: *e'ən - tow - tre'*; ældre: *jæd - tow - tre'*.

en (art.) (i, mā: — ən kownə — ə bār'n; mā:i, — kownən — bār'nəð).

Ende (æ:ə - i.): „Han er lidt ud af den store Ende af Tyges Pølse“ (det hjælper altid lidt her i Verden). *va'rə əwər'æ:i*; være over Ende, være lystig, kaad, overgiven.

end'een ə: een til, nok een (ən'i, i,'ji, — ən'e'ən, ən'je'en — ən'æd, ən'jæd) *jə hω kōfd i,ji, hæsd, ənje'ən kow, ənjæd fš'ər*; jeg har købt endeen Hest o. s. v.

endeklemt (æ:klæmd): være endeklemt, være ivrig efter, opsat paa. „Drengen var saa endeklemt for at komme med til Byen“.

endestaaende Jord (æ:sds'e,ə jowr): Jord med stærkt Fald.

ene (e'ənə; ældre jænə): *hən æ jænə pō mowrən*; hun er ene paa Moderen; eneste (og derfor noget forkælet) Barn. *i de jænə*; i det ene ə: i det Øjeblik. *de va li'de jænə*; det

var lige i det Øjeblik. *i samə jænə slow turden ne'ər*; i samme Øjeblik slog Torden(en) ned.

enfoldig (ˈjæn, fɔlð): *va'r dɔw nɑːn sɔ jænfulð*; vær dog nu ikke saa enfoldig.

enfægtet (ˈjæn, fægdə): enkelt Traad, f. Eks. ekstra til Hæl i en Strømpe. *jæ kɔmer tæ ω ha nɔwə jænfulgdə*; jeg kommer til at have noget enfægtet.

Enkekone (æŋkɔwnə - ən): Enke. „Hun er Enkekone“; Ordet Enke bruges væsentlig i Forbindelsen: Enke efter den eller den. Enkekone siges om det sidste Neg paa Marken, som ingen vilde binde for ikke at faa en Enke.

enkel (æŋgel) ¹⁾ = Rigsm., ²⁾ indskrænket, dum.

enlig (e'ænle, ældre: jænle): ¹⁾ = Rigsm., ²⁾ enig. *ə jænle mæːsgə*, et enligt Menneske. *jæ' blæjd e'ænle mæ mə sæ'l ωm ω kɔw hæsdɪː*; jeg er bleven enig med mig selv om at købe Hesten. *di ə sværd e'ænle ωm ω sbærə bægdə tow*; de er svært enige om at spare begge to (f. E. Mand og Kone).

Essekost (æsəkɔwsd - i.): Stok med Klude paa Enden, som Smeden dyppede i Essetruget for at stænke Vand paa Ilden. „suge Essekosten“, drikke i Smug.

Ettal (ˌjæd,ta'l - ə; pl. jædta'lər): *i mæn sgowləti sgre'w vi jædta'lərnə mæ ən ha'ə s'ə*; i min Skoletid skrev vi Ettalle(r)ne med en Hage paa.

even (e'wən): lige, netop, just. *vi va li' e'wn kɔmə he'əm, sɔ ræjnə de*; vi var lige netop kommen hjem, saa regnede det. *de' li' ewn ω knewn, vi hɔw plas*; det er lige even og kneben, vi har Plads.

Eventyr (ˈæmtyr - ə): *dæ,j, gamlə ku fɔtælə sɔ manə æmtyr*. Bruges ogsaa i Betydningen: Krønneke, Løgne-historie.

eventyre sig (æwənty're sæ): klare for sig selv, vejlede sig selv i det daglige Liv (navnlig om gamle Folk). *ha, æ gaməl, mæn ha, kɔw ind æwənty'rə sə sæ'lə*; han er gammel, men han kan dog endnu eventyre sig selv.

Faaretyvtorn (fə'ærətywtu'rn - i.): Hybengren, Hybenklot. I gamle Dage, naar Faaretyvene stjal Lam, havde de en lang Hybenklot med; denne slog de i Ulden paa Lam-mene og holdt dem derved fast.

Fadklud (*fa'kløw - i*): Karklud. *mi fleb æ lisæ föl* (blød, gennemsvedt) *søm i, fagløw*.

Fadrække (*fa'reg - ə*): Tallerkenrække.

Fadskaar (*fa,sgə'ər - ə*): siges om ethvert Potteskaar. *træjn enə i di fasgə'ər mæ dæne ba'r be'an*; træd ikke i de Fadskaar med dine bare Ben.

Fagter (*fagdər*): *kowæn ha gowə fagdər*; Koen har gode Fagter, siges om en Ko, der viser Tegn til at blive (være) en god Malkeko.

falde (*falə; falər - fald - faləð, ældre: fələð*): *ka'an fald samən; jæ'rən dowdnə*; Kagen faldt sammen; Gæren duede ikke. falde til = tilfalde; det falder ikke mig til, ɔ: det er ikke min Tur, eller min Sag overhovedet.

Faldehat (*faləhad - i*): rund, udstoppet Tøjkrans, tykkest fortil; anbragtes oven paa Smaabørns Hoved for at afbøde Slaget, naar de faldt. Kendes ikke i Nutiden.

Fals (*fals - i*): optrevet Klud, Tvist o. lign. til at pudse Fodtøj med, jfr. Fejls, Skofals, Skofejls.

Familiemand (*familjəmâi - i*): gift Arbejder ved en Herregaard. „Han er Familiemand ved Hardenberg“.

Fangestykket (*fa;sdøgəð*): Gammel Dans, der, som Navnet antyder, delvis var en Leg.

fare ilde (*fa'r ə ilə*): abortere. *hən fowr ilə i tisdəs*; hun foer ilde i Tirsdags.

farlig (*fa'rlə, fa'lə*): *de fa'rlə ω fly'ə*; det er farligt at flyve. *vodn ha'r də eð? å*, *de ænə sō fa'le*; hvordan har du det? aa, det er ikke saa farligt (ɔ: ikke særlig godt). *ha, trowr, ha, æ i, fa'lə ka'l*; han tror, han er en farlig Karl. *de æ i, fa'lə gow gris, du ha'r*; det er en farlig (særdeles) god Gris, du har.

farte (*fa'rde*): fremskynde et Arbejde; gaa rask fra Haanden. *de fa'rdər me'ər, nω vi æ tow*; det farter mere, naar vi er to.

Farveseddel (*fa'rəsæ'l - i*): Garantiseddel paa Garn eller Tøj, indleveret til Farvning hos Farveren.

Fas (*fas - i*; *pl. fasə*): et Ord, der bruges hyppig om noget, der er smaat, ringe, ubetydeligt (Mennesker, Dyr, Frugter o. a.). *he; s mđ, æ kəns i, lilə fas*; hendes Mand

er kun en lille Fas. Anvendes ogsaa i Sammensætninger f. Eks. Narrefas.

Faste (*fasdə, fa'sdə - ən*): *dæ'r fald fasdən, sɔ æ pæsgən i vændə*; der faldt Fasten, saa er Paasken i Vente. Et Udtryk, der bruges, naar man taber noget, eller et eller andet af sig selv falder ned.

fastende (*fasde,ə*): Man skulde spise et Æble paa fastende Hjerter Paaskemorgen, saa undgik man Feber for den kommende Tid.

fattig (*fadəð*): „Han er saa fattig, saa det knaser (*kna's*) i Rygraden paa ham“.

fattigfornem (*'fadi,f'rnæm*): siges om den, der paa Trods af daarlige Kaar gerne vil agere fornem og optræde som Velhaver. *i, fadif'rnæm bə',ə*; en fattigfornem Bonde.

Fedebaand (*'fe,'bā:, 'fe,'bə, - ə*): Fedebaandet var et Udtryk for Piskesnærten. Meningen var vel, at et Par Rap af Piskeren i et givet Øjeblik var lige saa godt som et Par Pund Havre.

Fedgrød (*'fe,'grø - i,*): Byggrynsgrød, kogt i Madsuppen (Saltmadsuppen). I Grøden var tørrede Pærestykker og Timian; spistes med varmt, røget Sul til; Smørhul og Øl.

Fedtbrød (*'fæd,bʀø - ə*): nyfødt Drengbarn uden Navn. Smøre Fedtbrød: under Gangen stryge Benene sammen forneden, hvorved Benklæderne tilsnavsedes.

Fedtmule (*'fæd,møwle - i,*): Navn paa et Kortspil.

fejje (*fæjə, fä; fæər, fä'ər - fæjde, fä - fæjd, fä'əd*): fejje af Sted; skynde sig; *jös, vω hən dɔw fä'ər asdæ. mā,i, fæjdə dræ,i, jeən pω kasi,*; Manden fejjede (langede) Drenge en paa Kassen.

Fejemøg (*'fä,møj - ə*): Fejeskarn, Gulvfejeskarnet maatte ikke bæres ud i Julen. Det blev da samlet i en Træfjerding og hensat under Trappen eller i Køkkenet, til Højtiden var forbi.

Fejls (*fæjls - i,*): jfr. Fals.

fejst (*fæjd*): forstærkende Adv. *ha, sæjər de li' fæjd əw*; han siger det lige rent udst (af Posen).

fere (*fe'rə; fe'rər - fe'rə - fe'rəd*): fyre, afskedige af Arbejdet af en eller anden Grund (f. Eks. Mangel paa Be-

skæftigelse eller vedkommendes Udygtighed og Upaalidelighed). *ha, æ alre' blæjd fe'rød fra fabregøn*; han er allerede bleven fyret fra Fabrikken.

Ferskt (fæsd): Slagtemad i det hele taget. *sølæ; vi hō fæsd, kōwær vi danø kø*; saa længe vi har Ferskt, køber vi da ikke Kød.

Ferup (fe'røb): „rejse til Ferup“; spøgefuldt Udtryk for at gaa i Seng.

festre (fe'sdrø): gaa rask og adræt, være vims i sin Gang. *seg dōw høn kō fe'sdrø asdæ, sō tyg høn æ*; sikke dog hun kan festre af Sted, saa tyk hun er.

Fikke (fegø - ən): Lomme; *ha, hō eg i, sgele, j, i fegøn*; han har ikke en Skilling i Lommen.

Fimp (femb - i): kort Hale, f. Eks. paa Ænder.

Fiol (fiowl - ən): Viol.

Fis (fis - i): „Nu kommer jeg igen“. — „Saa er du bedre end en Fis“. — Levningerne af Blomsterbladene paa Æbler og Pærer.

Fisbold (fis, bōld - i): Støvbold, Bovist.

fisle (feslø): indsmigre sig, saa det gaar ud over andre.

Fislebøtte (fesløbødø - ən): en, der slesker, indsmigrer sig paa andres Bekostning.

fiolet (fiwlæd): violet.

Fjedervogn (fe'rvōwn - i): „Jeg tror, jeg vil ud og køre i Fjedervogn“; spøgende Udtryk for at gaa i Seng.

fjermer (fjærmær): den fjermer Hest; den Hest som gaar paa højre Side.

Fjervinge (fe'rvæ;ø - i): Vingen af en Gaas (eller anden Fugl), brugt som Støvekost. *ta' mæ fe'rvæ; i, ha, sedær om ba kløgøn*; tag mig Fjervingen, den sidder omme bag Klokken (Bornholmeruret).

Fjæl (fe'al - ən; pl. fe'æle): kan alle Vegne bruges i Betydningen Bræt.

Fjællegulv (fe'algsl - ø): Bræddegulv, modsat Fortidens sædvanlige Lergulve. *di hō kōns fe'algsl i dæ, j, jænø sdowø*; de har kun Fjællegulv i den ene Stue.

Flaatryne (flæ'ø'trøjnø - ən): en, der er tilbøjelig til at rive alting i Stykker, som han faar fat paa; siges især om

Børn. *du æ dɔw ən ræjdə fls'ætrɔjnə*; du er dog en rigtig Flaatryne.

Fladen (fla'an): Stænget; oppe paa Fladen.

Fladloft (fla,lɔwd - ə): Stænge, jfr. Fladen.

fladsid (fla,si): fladsid Jord er lav, flad, vandlidende Jord, en Mellemtung mellem Eng og Pløjejord, men som dog blev pløjet. Overhovedet et lavtliggende, fladt Jordsmon.

flakket (flagəð): broget. *dər æ fle'ər flageə kə'ər ən præsdəns*; der er fler brogede Køer end Præstens.

flaske (fla'sgə): tage for ivrigt og voldsomt fat i noget, rive til sig. *seg du dɔw fla'sgər i blɔmsdər'nə*; sikke dog du flasker i Blomsterne (f. Eks. naar vedkommende vil plukke en Buket).

Flaskehas (fla'sgəha's - i,): en, der voldsomt farer løs paa det, han skal udrette, og derved tit gør lige saa megen Skade som Gavn.

Flat (fla'd - i,): en Art Mide, jfr. de falsterske Stednavne: Flatø (*fla'dø'ə*), en lille Øie Guldborgsund, hørende til Væggerløse Sogn, og: Flathave (*fla'd,ha'wə*), lille Skov i Nærheden af Nykøbing.

flejne (flæjnə): græde, pibe.

Flettenakke (flæ'd,nagə - i,): Hovedpynt for Kvinder ved festlige Lejligheder, særlig Brud og Brudepiger. Paa det opsatte Haar anbragtes i flere Lag Sølvtraade, Baand og Sløjfer, som hang ned i Nakken.

flintre (flendrə): splintre, f. Eks. Brænde; *flendrə asdæ*; fare af Sted, smøre Haser. *vɔwni, flendrə hæ'n a væ'i,*; Vognen flintrede hen ad Vejen; være flintrende gal i Hovedet; være meget vred.

Flodmaal (flɔw,mə'səl - ə): Vandkanten paa Strandbredden.

Florenbus (flɔ'rən,bus): spille Florenbus; spille Flottenhejmer.

fly (flejə; flejər - flejdə - flejd): række, give, lange en noget. *ta' ω flej mə øjsən*; tag og fly mig Øksen. *jæ flejde dræ,i, i, lɔwsi,*; jeg flyede (langede) Drengen en Lussing. *flejə sgid*; fly skidt, gøre snavset. *jæ' ba,*; *jæ flejər did gəl sgid*; jeg er bange, jeg snavser dit Gulv til. *vo nøj pæjə*

æ slom tæ ω flej sid tøj sgid; vor nye Pige er slem til at snavse sit Tøj til.

Flyrre (fløræ - æn): Rift, Revne, Flænge; bruges navnlig om et lidt dybt Snitsaar. *de va dæw æn væmlæ fløræ, jæ sgar mæ*; det var dog en væmmelig Flyrre, jeg skar mig.

Flæg (flæg): Siv, Iris og lignende bredbladede Vandplanter.

flække (flægæ; flægær - flagdæ - flagd): *flægæ bræ;*; flække Brænde; „rive og flække“ siges om den, der voldsomt og tankeløst maser paa under sit Arbejde. *ha, re'v ω flagdæ i ku'rnæ, o*: under Mejningen brasede han løs, uden Hensyn til om Arbejdet blev gjort ordentligt eller ej. *flægæ sæ*; klø sig.

Flækpels (flægpeæls - i.): en, der faar gjort sit Arbejde i en Ruf, men som braser lovlige stærkt paa.

Fnisegrød (fnæsægrø - i.): „du har nok faaet Fnisegrød“, siges til lattermilde Personer, navnlig Børn.

Fnyseost (fnøjsæost - i.): Nyseost, Riveost.

Fod (fow - i.): bruges ikke i Betydning af Legemsdel, hvor der siges: Ben. „være for faldende Fod“, vente sin snarlige Nedkomst.

fode (fowe; fower - fowæ - fowæð): sparke, fodse; den raa Bandit fodede ham i Maven, saa han døde af det. Ordet bruges ogsaa i *depon*. Form: *fodes. je'æns sedær ω fows æ,w,ær bowræð*. Jens sidder og fodes under Bordet (om to Drengene, der ikke engang kan holde Fred, mens de sidder ved Bordet). *fode sig*; flytte, løfte Benene, flytte sig, særlig brugt i Bydemaaden til Heste: *fod dig lidt, sorte Hest*, jfr. *skibbe sig*.

Folk (følg - æ): vore Folk, ovre til vore Folks (*tæ voræ følgs*), siges om Hjemstedgaarden. *følgænæ sga bærð ijawdæn, føræns mω jæ blæjæ he;æmæ*; Folkene (o: Husbond og Madmoder) skal bort i Aften, forens (o: derfor) maa jeg (Tyendet) blive hjemme. Folkens (*følgæns*), siges f. Eks. af Værten til Gæsterne. *sgæng i glasnæ, følgæns*; skænk i Glasene, Folkens.

Forbud (fôr,bæ - æ): en Stump Træ til at anbringe paa en Hakkelsekiste, naar denne skulde give mer eller mindre Hø; „vi kan sætte et Forbud“.

forgalret (fɔ'galræð): siges om et Barn, der er vanskeligt at styre og faa Skik paa.

Forhaand (fɔr'hå: - ən): være i Forhaand med noget, være forud med noget (f. Eks. Arbejde), være i Forskud.

forhibet (fɔ'hi:wæð): forstokket, uregerlig, ikke til at komme til Rette med, have med at gøre. *i, fɔhi:wæð dræ,j,;* en forhibet Dreng; *æ fɔhi:wæð sdøgæ brä,;* et Stykke Brænde, der ikke er til at komme til Rette med, slaa i Stykker; *de æ dɔw nɔwn fɔhi:wæð kɔrd, jæ fɔ'ær heælə ti'æn;* det er dog nogle forhibede Kort, jeg faar hele Tiden, ɔ: umulige, ikke til at spille paa.

Forkorn (fɔr'ku'rn - ə): det næstringeste Korn ved Kastningen og Rensningen.

Forlad (fɔr'la - ə): saa meget som man pløjer ad Gangen uden at spænde Hestene fra eller bede. „Skal vi tage et lille Forlad til inden Middaften“. Arbejdstiden mellem to Maaltider.

Nordfalster-Dialekt.

(Ordene valgt i Flæng, fortsat).

Af Helene Strange.

Næjst: nederst. — noerle: værkelig. — neenyvnjer: nedenunder. — Naare: Nadver. — Orværk: Ur, Orgel. — ortle: ordentlig. — Ovrde: Vorte. — Ovs: Saft i Grene osv. — Ore: tiloversblevet Hakkelse. — ovré: daarligt Mel el. Brød. — prøje: prøve. — Pilot: Lussing: — Pøve: Pude. — paare: ryge. — pysse: svulme (en Dyne). — Paar: Røg, Damp. — pryllé: pryglet. — Pulsjun: Portion. — peller: arrig. — pivve: pibe. — Pælle: Perle. — pløvsdre: oppustet. — parere: vædde. — Pæse: Perse. — pare: gøre stor Opvartning, passe godt. — praagere: være stortalende. — Pærjal: Perial. — Panæjl: Panel. — Praagraader: Prokurator. — Piéré: brændt Halm. — Paselle: Persille. — Pæsle: Persille. — Pævrov: Peberrod. — Potma: Barselmad. — Panje: Pande. — Pijan: Pæon. — Pævver: Peber. — Plaagma: Finker. — Pelsøvl: Pillesul. — Pelge: Daarlig Hest. — Pivve: Pibe. — Pippe: Fløjte. — Pa: Peder. —

Pæjr: Peder. — pønde: pyntet. — Pavsaar: Peder Husar. — plaffer: bjæffer. — rant, rinjer, runjé (lække): Kan f. Eks. siges om et utæt Kar, som Vandet løber fra. — rant: ringede. — Røve: Rude. — rove: rode. — raave: raabe. — raade: rydde. — ræve: ræbe. — rut: røget. — rye: røge. — Røst: Rist. — rønne sæ: rømme sig. — raanne: raadne. — Ras: Rasmus. — Rasms: Rasmus. — Ra: Rad. — ræjde: rigtig. — Røer: Rødder. — Rov: Rod. — raamle'e: rumlede. — raanje: runge. — Saaeskinj: Mælkeskind. — Sifanke: Brød, skaaret paa langs. — skinjrændt: mager. — sekendere: dirigere. — snare: snadre (Ænder). — Skovgnav: Hælestykket paa en Strømpe. — slavet: slaaet. — Smielse: Smør og Fedt. — saaebat: tungbagt (Kage). — Søvs: Sus. — støkre: laset. — smak: smækkede. — sanje: sande. — Sle: Slid. — skæjde: gaa (skævt paa Fodtøjet). — saaddé: suttet. — Søvma: Søbemad. — sènré: iturevet. — Saaben: Dram. — sprætgal: arrig. — Skema: Søbemad. — Senal: Signal. — Speklander: Spekulanter. — speklere: spekulere. — snaadé: sjusket. — skaalbe: skvulpe. — Saá: Ballie. — Saá: Skal (og Gryn). — Skærkyr: Skarntyde. — søvrne: syrne. — Skae: Skade. — spede: sparke. — Skregge: Glidebane. — Stove: Stue. — Skav: Skab. — Søvl: Sul. — Spaar: Spurv. — Straanjmare: Strandmaage. — Staalin: Hestestald. — Skraaptaase: Skruptudse. — Straang: Stængel. — sølle: synke. — stænke: stinke. — Skøge: Skygge. — Snøve: Snude. — sondre: hvile sig lidt, standse Arbejdet. — skaa sæ: skabe sig. — smie: smøre (Brød). — smekke: smide. — Seg: Hund. — smak: smed. — Sveg: Tap. — Snø: Top (Kartoffer o. l.). — Skaasten: Skorsten. — Stømorvder: Morter. — sjesgne: Lyd i Fløden, naar der kernes. — Stivre: Stiver. — Styr: Spektakel. — Salemegge: Hagesmække. — Styl: Spektakel. — stant: stank. — stille: strutte. — sielins: sidelæns. — sale: savle. — Søl: Slurk. — Skovkar: Hjulbør. — trylle: trygle. — tæske: tærse. — tøstøv: tørstig. — task: tærskede. — tanjre: tygge daarlig. — Tværning: Jævning. — Tæty: Tilhold. — tær: tør — Tvinje: Tinding. — Tøst: Tørst. — Taat: lille Reb- eller Baandstump. — Tanjjærnin: Tandkød, Gummer. — tvære:

jævne. — Tembo: Fagter. — Tæskøv: Dørtærskel. — Tøv: Tud. — tværsvaare: modsige. — takt: tækket. — tøv: tude. — trovins: troende. — taaske: tærsket. — Un: Ovn. — Ulle: Ugle. — unaaever: ovenover. — Unjninen: Ovningen. — Unsts: Onsdags. — vollen: valen. — væmse: vimse. — vra: forkert. — vøje: vinde (Garn). — Vædding: Spaan. — vegge: hvilket. — væjstre: gaa frem og tilbage. — vegsom: i alt Fald. — vøjde: vinke. — verné: kroge (Gren). — véne: hvine. — vinjse: gøre sig lækker. — vréne: skrige. — vov: daarlig tilpas. — Vivve: Vibe. — Vinjdøv: Vindue. — vaange: vanke. — volge: valke. — Vingop: Lussing. — vedde: hvidte. — Væverspeel: Baandvæv. — Vonne: Vane. — Vaalin: Kostald. — vonne: var ikke. — ægsere: eksersere. — Ægssis: Eksersits. — Ærdeskog: Jordskog. — Ænjsovr: Engsvær. — ænne: ikke. — øvré: urede. — øvrét: ude af Lave, utilfreds. — øvré: ikke nemt. — øjst: øverst. — Øvlge: Ulykke. — øvhæ: misklæde. — Øvr: Ur. — øvparrè: uartig. — øvtie: utidig, uartig. — øvsnøde: fraadset. — Øvsæt: Udsæt (paa et Hus). — Øvkraat: Ukrudt. — Øvrt: Urt (nybrygget Øl). — Øvrder: Urter. — Øvtee: Rotter og Mus. — Øvskaa: Uds kud. — Øtmedav: Eftermiddag. — Øvse'er: Udsidder. — Ødderslæt: Eftergræsning. — øelavt: ødelagt. — ømde: ymte. — Øvtaasge: Utyske.

Smaastykker.

Fra Svenskekrigens Dage.

Det er jo almindelig bekendt, at Svenskerne under deres fjendtlige Indfald her i Landet i 1658 paa deres Vej fra Jylland gennem Fyn over Langeland, Lolland, Falster til Sjælland og videre mod København bragte mange og store Trængsler over Befolkningen ved deres Plyndringer og Hærgninger med Vold og Mord og Brand. Ikke mindst gik det ud over Kirker og Præstegaarde, idet Fjenden vel der mente at finde det største og lettest transportable Bytte. I Kirkerne røvedes de hellige Kar, og hvad der ellers var af Værdi, i Præstegaardene Sølvtøjet, hvor saadant fandtes, og Præsten og hans Familie maatte ofte flygte halvnøgne og skjule sig, hvor de kunde bedst, ja ikke saa faa Præster blev mishandlede og ihjelslagne.

Et af de mange Eksempler herpaa afgiver følgende Rets-sag og Tingsvidne fra Vesterborg paa Lolland. Her levede paa den Tid Mag. Henrik Andersen Bruun, og han maatte syg og svag, som han var, skjule sig for Svenskerne, der forfulgte ham. I Kirken røvede de de hellige Kar samt Alterklædet. Han slap dog fra dem med Livet; thi i Marts 1660 indstævnedes han for Nørre Herreds Ting for at svare til hans Livs- og Levnedsforhold i Vesterborg-Nordlunde saa ogsaa om Gudstjenestens Forhold og Forrettelse, da han beskyldtes for at have forsømt Prædiken flere Gange under Svenskernes første Indfald her i Landet, ligesom ogsaa for Letfærdighed og Løstgighed i Forhold til Birgitte Mortensdatter — rimeligvis hans Tjenestepige, der omtales i Tingsvidnet. Sagen kom for Retten den 28. Aug. 1660; og Præsterne Hr. Laur. Mikkelsen i Karleby, Hr. Hans Hansen i Birket og Hr. Ped. Lauritsen i Horslunde maatte vidne i

Sagen og erklærede alle, at de havde maattet hjælpe ham i hans Sygdom og Svaghed. Med Hensyn til Beskyldningen for Letfærdighed erklærede de Nordlunde Mænd, at de intet kendte dertil. I begge Sager krævedes Tingsvidne, hvoraf dog kun efterfølgende endnu findes og lyder saaledes:

*) »Eftersom vores kære Sogne Præst Mag. Hendrich Andersen Bruun haver ladet os underskrevne give Kald og Varsel vores Sandhed at vide anlangende der Svensken første Gang indfaldt i Laaland og kom over den forfærdelige mirachelske Is, at Mag. Hendrik da rømte for Fjenden og hvor det tilgik, derom er os saaledes udi Guds Sandhed beviset, at Mag. Hendrik var meget syg og svag nogle Ugers Tid før Fjenden indkom og ungefær seks Dage havde været oppe af Sengen, da er Fjenden kommet over ham Natten før den 7. Februar i Præstegaarden, har slaget og ilde medtaget ham, og der Mag. Hendrik den 7. Februar var kommet i Kirken og vilde have forrettet sin Guds Tjeneste, da er Fjenden atter kommet over ham med Vold, søgt Præstegaarden, en Del toge ham i Kirken og meget ilde sloge og droge ham, og de bortrøvede det skønne Alterklæde, Kalk og Disk, som Mag. Henrik tilforn selv har givet til Alteret. Og da Mag. Henrik endeligen slap Fjendens Haand, kom han den første Nat ind udi Skjul i Hans Folkersens Hus i Vesterborg, og fordi Fjenden saa haardt eftersøgte ham, maatte han komme ind udi Mads Rimmers Hus og var der i Skjul i Nat, maatte atter begive sig derfra formedelst Fjenden, som alle Steds eftersøgte ham, og var ved Gotfred Jørgensens i Nat og maatte over Hals og Hoved for Fjendens Efterjagelse fly samme Nat derfra og kom til Vedby først til Laurs Hansens og derfra til Jens Bentzøns. Og det er os ogsaa vitterligt, at Mag. Hendriks Pige Birte, som da tjente ham, hun ogsaa rømte for Fjenderne og vilde følges med ham. Da hørte vi, at Mag. Hendrik bad hende vare fra sig, hun skulde skjule sig selv paa anden Sted. Dette foreskrevne vide vi og ville

*) Koncept til Sognevidne, dat. 27. Aug. 1660 ang. Spr. Mag. Henr. Andersen Bruuns Forhold under Svenskernes Indfald 1658. Udtaget i Maj 1908 af Bindet paa Nakskov Registreringsprotokol 1660—61. Findes nu i Sognekaldets Arkiv.

bekræfte saaledes med vores Sognepræst være gaaet og faret, hvilket vi ville være gestendig hvor Behov gøres«.

Actum Westerborre 27. Aug. 1660.

Den endelige Dom i denne Sag kendes ikke, saa vidt det kan ses i Tingbogen.

Erh. Qvistgaard.

Nykøbing Slots Møbel-Inventarium 1755.

Den mellemste Etages Nr. 1 Garde-Salen: 1 gl. Ejge-(Ege)bord med Fyrfod under; 2de nagelfaste Fyrborde; 4 gl. Skilderier; 1 Messing Lyseplade; 1 Jern-Vindovn i 2de *Logementer*, 3de Skruer høj¹).

Nr. 2. *Flise-Gemakket.* Først er Gemakket beklædt med *Aurora Muskus* Plys gammel og ganske falmet. Over denne Betrækning er Gemakket omtragen (?) med virket *Tapitzerie* udi *Pustur* af Kong *Davids* Liv og Levneds Historie, bestaaende af 11 Stykker; 1 Taffelstol med *Muskus* Plys betragt og med *Sølv-Galuner*, paa Kanterne besett Borte; de 11 Taffelstole, som fandtes af samme Slags, er 5 Stkr. uden *Galuner* og 3 med halv og 3 lidet over halv *Galuner*; paa de øvrige 5, som fandtes, er 2 Stkr., hvorpaa ingen Trædsler (Tresser) er, og paa de 3 noget, men ikke fuldt; 10 mindre ditto foruden Trædsler; 1 firkantet Spejl med Skildpadde-Ramme; 1 Træk-Tavl med 2de Porte og 2de Kugler med 16 Stokker (?) samt 4 smaa Messing-Lysetager med Træfødder; 1 oval Spise-Taffel; 1 Skænke-Disk; 1 rød Fløjls-Skærm uden *Galuner*; 2de Brand(?) -Jern paa Kaminen.

Nr. 3. *Hans Maj.s Audiens-Gemak.*

Omtrækken med *Aurora violet* Plys ganske gammel og falmet. Videre over samme Betrækning er Gemakket overtrækket med *Carmosin* rødt Fløjl og *Aurora Mohr* (?) imellem hinanden, med Lister omkring af samme Fløjl. 5 Stole overtrækket med *Carmosin* rød Fløjl, hvoraf 2de ingen Tredser har paa, og de andre 3 noget, men ikke fuldt. 1 forgyldt Ramme over Kaminen uden Skilderi. Hendes Maj.tt *Dron-*

¹) Ved almindelige Ord er som Regel benyttet moderne Ret-skrivning.

ningen af Sveriges Skilderi over Døren til Flise-Gemakket. 2de Spejle med sorte Rammer; 2de indlagte firkantede Borde med 4 *Geridoner*; 1 Skærm med rødt Fløjlbetrækt; 1 ottekantet Spillebord med Ryslæder betrækt; 2de Brand-Jern paa Kaminen.

Nr. 4. *Hendes Maj.s Kabinet.*

Overtræket med *violet Orance* Plys en om en anden ganske falmet; over samme Betrækninger Kabinettet omtræket med blaa *Damask* og *Aurora* imellem hinanden rundenom med en blaa *Damaskes* Bord eller Kant. 6 Stole overtræket med blaa *Damask*. (Ved »1 gammel engelsk Lænestol, overtr. med fransk bontet (broget?) Stof, ganske i Stykker og ubrugelig« staar tilføjet i Marginen: Udgaar efter kgl. Resolution af 25. Septbr. 1755). 1 Spejl med sort Ramme. 2 Skilderier over Dørene med forgyldt Ramme. 1 »Hyt«skab i Muren med 4 Døre og Skuffer udi, derudi en gammel Huspostil. 1 Vindovn, 2de Skruer høj.

Nr. 5. *Sovegemakket.*

Overtrækket med *Carmosin* rødt *Damask*. 3de Stole med ditto med Betrækning; 2 Læne-ditto med samme Betræk, hvoraf den ene er en *Comodestol*; 1 lille Skærm med ditto Betrækning. 1 Skab i Muren indrettet som en Seng til Kammerjomfruerne; 1 Spejl i sort Ramme med dreven hvidt Metal beslagen. 2de røde Tafftes *Gardiner* i Vinduerne med Lidser at trække og ... gamle og ganske falmede. 1 Bord med dreven hvidt *Metalarbejde*; 2de *Geridoner* med samme Beslag. Fire Skilderier: *Hendes Høj Sahl. Dronning Sophia*, Frue-moder, Hertzog *Johan Friderick* til *Hannover*, Hertzog *Ernst-August* til *Ausnabroch* (!), Hertzog *Georg-Wilhelm* til *Seel*.

Nr. 6. *Kammer-Jomfr. Kammer.*

Omtrækket med gl. trykket Cartun, hvoraf noget er i Stykker reven og en Del ganske borte. 1 Himmelsenge-Sted med gl. blommede Fløjlsomhæng, bestaaende af 5 Stkr. og 1 Kappe. 1 stort Fyrskab med 4 Døre; 1 lidet Fyrbord; 2 Ryslæder-Stole; 1 Vindovn, 2 Skruer høj.

Nr. 7. *Kabinettet under Altanen.*

Overalt *panelet* og indlagt fra Gulvet indtil Loftet. 1 lidet Fyrbord; 2 lange Lænestole med rød Fløjlbetrægt og med

Silkefrynser om, gammel og ganske falmet; 1 ditto med Natstol udi og smaa Sølvfrynser omkring.

Nr. 8. *Alkov-Kabinettet.*

1 Fyrbord; 1 Spejl med sort Ramme; 2de Stole med *Aurora* Plys betroken. Et Hul udi Muren, hvor udi er kongl. Natstol. Kabinettet er beklædt med gl. blaa Guldlæder.

En liden Forstue næst ved. 1 gl. Skab i Muren med Dør for. Nr. 9 *Gangen dernæst.* 1 Vindovn 2 Skruer høj; 1 Stenslave med sort Fod; 1 sort anstrøgen Fyrskab langs Væggen med 4 Døre; 1 højt brunmalet Klædeskab med Laas og Nøgle; 2 gl. Læderstole.

Nr. 10. 1 stort sort Skab med 6 Døre og 3 Skuffer, gl. og ganske forfalden; et gl. langt Bord; 2de gl. isønderrevne Læderstole (disse 4 Ting udgaar ifl. kgl. Resolution). Enkedronningens Stol med Plys beklædt og tilhørende Vinde-»Taufler«, Tridser og deslige at vinde op og ned udi Kirken. Ganske spoleret.

Nr. 11. *Omgangen i Kirken.* 1 *Positiv* ganske forfalden og i Stykker. Udi samme Gang findes nogle sort anstrøgne og nagelfaste Bænke.

Nr. 12. *Deres Majters Stol aaben i Kirken* omtræket med *violet* forgyldt Læder. Et lidet Bord med en Klap ved den ene Ende; 2 gl. hvide Tafftes Gardiner i Vinduerne.

Nr. 13. *Den lange Gang.* 1 Messing-Lyseplade; 1 gl. sort Bænk. — Nr. 14. *Et Gemak* omtrk. med malet Lærred udi Landskab; 1 Himmel-Sengested med Omhæng af blommet Silketøj, bestaar af 5 Stkr.; 1 Jern-Vindovn 3 Skruer høj med 2de gl. Messingfødder under (1 firkantet Fyrbord med blaa *Sargis* Tæppe, fuld af Huller m. v. og 2 gl Lænestole udgaar). — Nr. 15. *Et Gemak* omtrk. med malet Lærred udi Landskab (det gule og blaa *Damaskes*-Omhæng om et Himmel-Sengested her tillige med 1 firkantet Bord og 2 Ryslæders-Stole udgaar); 1 højt malet Skab; 1 Jern-Vindovn 2 Skruer høj. — Nr. 16. *Et lidet Kammer.* 1 gl. Fyrskab; 1 Fyrbord; 1 Jern-Vindovn 2 Skruer høj (de ødelagte grønne Gardiner m. v. om Himmel-Sengestedet og 2 Læderstole udgaar). — Nr. 17. *Hendes Majts Liden Køkken.* 2 Ejge(Ege)-borde, dertil 2 Udtrække-Skiver; 1 liden gl. rund Tommel-

stol. (Resten: 2 Læderstole, 1 Fyrskab, 1 gl. *Taboret*, Himmelseng med Omhæng udgaar). — Nr. 18. Et *Kammer*. Omtrk. med gl. isønderreven rødt Klæde, hvoraf fattes 2 halve Bredder over begge Døre og en hel Bredde ved Kakkelovnen; 1 gl. Skilderi; 1 Fyrbord; 2 gl. Ryslæders-Stole; 1 Vindovn 2 Skruer høj. (Det røde *Sargis* Omhæng paa Sengestedet udgaar*).

Nr. 19. *Fruentimmerets Forgemak*. Omtrk. med malet Lærred udi Landskab; 1 stort Egebord med lukt Fod, 1 gl. Træskærm; 2 gl. Brandjern paa Kaminen; 1 Vindovn 3 Skruer høj. — Nr. 20 *Fruentimmerets Sengekammer*. Omtrk. med malet Lærred udi Landskab; 1 Himmel-Sengested med røde *Sargis* Omhæng bestaaende af 3 Stkr. og 1 Dobbeltkappe ovenom, med Himmel og Rygstykke af samme; 2 gl. Ryslæder-Stole; 1 gl. Skab uden Laas og Nøgle. — Nr. 21. *Et lidet Kammer*. Omtrk. med grønt forgyldt Læder; 1 Fyrbord (2 gl. ødelagte forgyldte Læderstole udgaar). — Nr. 22. *Et ditto Kammer*. Omtrk. med grønt forgyldt Læder; 1 Fyrbord; 2 forgyldte Læderstole, i Stykker. — Nr. 23. *Et ditto Kammer*. Omtrk. med grønt forgyldt Læder; 1 Fyrbord; 1 Jern-Vindovn 2 Skruer høj i begge *Logementer*. — Nr. 24. *Et ditto Kammer*. Betr. med rødt forgyldt Læder, hvoraf fattes en Bredde ved Kakkelovnen; 1 Himmel-Sengested med grønne Raskes (?) Omhæng, bestaar af 3 Stkr. og 1 Kappe ovenom, gl. og i Stykker; 1 Fyrbord; 1 Jern-Vindovn 2 Skruer høj. — Nr. 25. *En liden Gang*. 1 Messing-Lyseplade. — Nr. 26. Omtrk. med grønt forgyldt Læder; 1 Fyrbord; 1 Himmel-Sengested med grønne Raskes Omhæng, bestaar af 4 ganske gl. *Gardiner* og 1 Kappe ovenom. — Nr. 27. *Et ditto Gemak*. Betr. med grønt forgyldt Læder; 1 Fyrbord; 1 Jern-Vindovn 3 Skruer høj i begge *Logementer*. — Nr. 28. *Et ditto Kammer*. Omtrk. med grønt forgyldt Læder; 1 stort Egebord med aaben Fod; 2de forgyldte Læderstole gl. og i Stykker; 1 lidet Skab i Muren uden Nøgle; 1 stor Jern-Bilæggerovn 3 Skruer høj. Ved samme *Gemak* er et lidet *Kabinet* omtrk. med rødt forgyldt Læder, som er ganske isøn-

*) I det følgende overspringes enkelte Stole o. l., ved hvilke der staaar vedføjet: »Udgaar«.

derreven; dette Værelse er kalket, og det gl. Læder aftagen, som var aldeles ubrugelig, som findes paa *Møbelkammeret*. — Nr. 29. *Et Gemak*, hvor udi er ingen *Inventarium*. — Nr. 30. *Et ditto Gemak*. Omtrk. med gl. bedærvet rødt Klæde; 2 gl. Ryslæder-Stole; 15 gl. Skilderier, hvoriblandt nogle er ganske istykkerreven og »unötzig«.

Nr. 31. *Rosen*.

Omtrk. med grønt forgyldt Læder, der er ganske istykkerreven. 1 oval Spise-Taffel; 1 lidet oval ditto; 1 sort aflangt Skænkebord; 1 Skænke Skammer (?); 21 gl. Ryslæders Stole, hvoraf nogle er i Stykker (og derfor udgaar).

A. Hk. (Forts.).

Græsning og Vaabenøvelse paa Maribo Kirkegaard.

I en gammel Embedsbog hos Kordegnen i Maribo findes nedenstaaende Optegnelser fra 1781 og 1801:

»Resolution.

Vel kan det tillades Klokkeren at afslaa og føre sig til Nytte det Græs, som vokser paa Kirkegaarden, efter almindelig Praksis, siden dette Græs dog ellers staar til ingen Nytte, og derved heller ingen Skade eller Uorden kan ske; men at sætte Kreaturer ind paa Kirkegaarden paa Eftergræsning enten løse eller tøjrede, hvilket foraarsager, at de dødes Grave bliver nedtraadte, og at Kreaturerne kaster deres Urenlighed paa Kirkegaarden, det kan og bør ingenlunde tillades ham, som noget, der baade i sig selv er uanstændigt, saa og aldeles stridende imod Loven.

Hvilket Kirkens Inspektion vilde tilkendegive Klokkeren til hans Efterretning og Efterlevelse.

Søholt og Odense d. 21. November 1781.

G. H. Krogh.

Jacob Ramus«.

»P. M.

Det kongelige danske Kancelli har under 20de dennes tilskrevet Amtet saaledes:

»I Anledning af den fra Borger-Kaptajn Engberg i Maribo indkomne Besværing over Klokker Ussings Forbud mod Børger-skabets Vaabenøvelser paa Kirkegaarden samstedts, skulde man, efter at have modtaget Hr. Kammerherrens og Deres Højærværdigheds derom afgivne Erklæring, herved tjenstlig melde, at Kordegn og Klokker Ussing bør,

mod den tilbudne Godtgørelse af $\frac{1}{2}$ Læs Hø, ubehindret overlade Kirkegaarden til Borgerskabets Vaabenøvelser.

Forestaaende kommunikeres herved D'hrr. Kirke-Inspektører med Forstander i Maribo Købstad til behagelig Efterretning og Bekendtgørelse for Vedkommende.

Juellinge d. 25. Juni 1801.

Paa Hr. Kammerherre og Stiftsbefalingsmand Baron Juul Winds Vegne og i hans Fraværelse,

/Dons.

Til Dhr. Kirke-Inspektører.

Maribo Kirkegaard er antagelig ikke den eneste, der har været benyttet til Vaabenøvelser. Det har i hvert Fald i lange Tider været almindeligt, at Folk mødte bevæbnede ved Kirken, hvorfor der ogsaa alle Vegne i Kirkerne var indrettet et *Vaabenhus*, hvor man kunde lægge sine Vaaben fra sig under Gudstjenesten. — Ifølge Troels-Lund var det heller ikke ualmindeligt, at Kreaturer græssede paa Kirkegaardene.

J. H. Rosling.

Den gamle Degn.

Den Tid man maatte give Tienden i Kærven, da gjaldt det om at holde sig »til Vens« med Tælleren, saa man kunde faa ham straks, naar man sendte Bud efter ham; for man maatte jo intet køre hjem af Marken, før Traverne var talt og Tienden udtaget. Det var Degnen, som talte og fik for sit Arbejde en Trave Korn; det var Degnetraven. Desuden fik han ogsaa Kosten, hvor han talte, og den gav vel enhver Husmoder saa god, hun kunde »efter fattig Lejlighed«, om det end ikke altid faldt lige godt i hans Smag. For naar han engang sagde: »Mange Tak, Grethe Thiese, for den tynde Suppe. Du ved nok, at Folk uden for Bondestanden gør mest af den tynde Suppe«, saa var det en Spydighed, for han »gjorde mest af« en god kraftig Gildessuppe, saa fyldt med Kødboller, bagte Boller og Melpeblinger, at Skeen kunde staa oprejst midt i Fadet uden at falde til nogen af Siderne. Men naar Degnen fik sin Smaaredsel: Brød, Gaas, Æg og hvad det nu var, saa maatte han give et Maaltid Mad, og det var ikke saa morsomt som at spise hos andre; saaledes hørte de, der sad til Bords, engang der maatte hentes mere

Brød ind, at der blev sagt ude i Køkkenet: »Men Gud! allerede opædt, det er dog forskrækkeligt, saa de Bønder kan æde«. En anden Gang hørte de, der blev sagt: »Matis skal ingen Snaps ha', han havde kun femten Æg; smaa, udledte Hønnikeæg«. De fleste gav jo lidt mer, end de *skulde*, somme meget mer, for at deres Børn ikke skulde lide for meget i Skolen. Men de maatte senere (eller rettere deres Efterkommere) bøde for deres Gavmildhed; thi da alt sligt blev omsat og skulde betales i Penge, blev der ikke regnet efter, hvad de havde Pligt til at give, men hvad de plejede at give, saa hvad der havde været en Villighed, blev til en Skyldighed. Ja selv over Midten af forrige Aarhundrede, da Bønderne begyndte at indskrænke de store Gilder, saa f. Eks. en Kirkegangskone ikke længer gik op at ofre med alle Gildeslavets Koner, men kun Gudmoderen og alle Fadderne, kunde en Skolelærer faa i Sinde at kræve Ekstrabetaling for denne Formindskelse af Offerpengene, »ikke saa meget for min egen Skyld, som for at min Eftermand ikke skal bande mig«. Degnejorden blev dyrket saaledes, at en Gaardmand pløjede en Dag, en anden en anden Dag, en harvede, en anden tromlede; det var nu ikke den bedste Maade, men det kostede intet. Hegnet blev holdt paa den Maade, at hver havde sit lille Stykke at holde i Orden; sit meste Arbejde fik Degnen gjort gratis, men han klagede over, at han ikke kunde aabne Smededøren, uden at det straks hed: »En Mark! Skolemester«. Smeden vilde altsaa ikke arbejde for ham uden Betaling. Det kunde dog ellers være saa morsomt at »gøre sig et Ærinde« ned i Smedien al jævnlig; der samledes Folk og snakkede løst og fast, om nyt og gammelt. En staaende Talemaade var: »Jeg skal til Smede og ha' nyt at vide«; og hvis en Nyhedskræmmer fik »bundet en paa Ærmet«, blev der sagt: »Der fik han de Kul at gaa til Smede med«. Saadan en gammel Talemaade kan være forskrækkelig sejglivet. Saaledes hørte jeg for 40 Aar siden en Mand sige: »Du tabte Brødet, Jens!«, skønt det var en lille Pige, han talte til. Manden havde ingen Anelse om, at den gamle Degn for mere end 100 Aar siden havde sagt det til en af sine Drengene, og at andre Folk lagde Mærke til, at det slog godt nok til, at

han tabte sit Levebrød og blev afskediget fra den Stilling, han havde faaet; thi den, som ikke passer bedre paa det velsignede Brød, end at han taber det uden straks og omhyggeligt at tage det op, vil heller ikke være ordentlig og paapasselig i sin Livsgering. *Karen Toxværd.*

Kæmpehøjen ved Svanevig.

(Lollandsk Folkesagn).

Paa Lollands Kyst, hvor Smaalandsøhavet danner en lille Vig ind i Landet, ligger nogle gamle Gravhøje.

Om en af disse, en stor Kæmpehøj, der ligger umiddelbart ved Svanevigen, fortæller Sagnet følgende:

Her levede engang en stor Høvding.

Han traf en Aften ved Vigen en Havfrue, som sad paa en stor Sten lidt ude i Vandet. Hun var vidunderlig smuk, og han blev ganske bjergtaget af hendes Skønhed. Han gik hver Aften ned til Havet og traf hende; hver Gang paa samme Sted.

Det gik en Tid; men saa blev han pludselig klar over det forkastelige i sin Adfærd og blev dybt fortvivlet. Hans Venner og hans undergivne vilde fordømme ham strengt, om de fik det at vide; for Dom og Straf for Omgang med Havfruer var meget streng.

Han begav sig paa Vej hjemad fra et sidste Møde med Havfruen. Lidt inde i Landet standsede han sin Gang, drog sit Sværd og endte dermed sit Liv.

Her fandt man ham næste Dag. Hans mange Venner og Frænder sørgede meget over den tapre Høvding's Død, og for at bevise ham den sidste store Ære, opkastede de en stor Høj over hans Grav, paa det Sted, de havde fundet ham.

Og Gravhøjen staar og Sagnet derom lever endnu!

(Fortalt af Gdr. Th. Hansen, Tjennemarke).

Jørgen Aug. Larsen.

Mindesmærket over Teologen Niels Hemmingsen.

I Anledning af den paatænkte Opstilling af en Mindesten for den berømte Teolog skal jeg tillade mig at meddele følgende, der angaar Tvisten om hans Fødested.

N. H. er født i Engebølle (vel af Inges-Bol). Dette Engebølle var ikke beliggende i Errindlev, men mellem Taagerup og Hyldtofte Byer i Taagerup Sogn; en anden Sag er det, at Størstedelen af E.s Areal nu hører til Lungholm, der er beliggende i Errindlev-Olstrup Kommune.

N. H., der var født 1513 og død 1600, var Søn af Bonden Hemming Nielsen i Engebølle, og man burde derfor — som Følge af E.s Beliggenhed — søge nærmere Oplysning om den berømte Stormand ved Granskning af gamle Dokumenter fra Taagerup i Stedet for fra Errindlev. Engebølle ejedes iflg. Præsteindberetning af 1611 af velbyrdige Hr. Otto Braae, der solgte Gaarden med Mølle til Palle Rosenkrantz, som havde oprettet Lungholm, og nu lagde E. herunder, hvorved E. kom ind under Olstrup (senere ved Kommunens Oprettelse Errindlev-Olstrup).

Man ved sikker Besked om E.s Plads. Ca. 1900 blev ved en Reparation af Vejen fra Taagerup til Hyldtofte omtrent ud for Hoff-Petersens Gaard fundet Fundamenterne af en Bygning af vældige Dimensioner, Grundstenene var ca. 2 Alen i Tværmaal, men desværre blev Ruinen ikke undersøgt af sagkyndige. Bebyggelsen strakte sig sikkert baade over Lungholmsmarken i Olstrup og over Bondemarken i Taagerup, og for 60—70 Aar siden stod Syd for Vejen endnu Resten af en stor gammel Bygning, der af gamle Folk kaldtes »Herregaarden«.

I Nærheden af denne Bygning og ca. 200 Alen fra før-omtalte Fund findes endnu E.s »Bysjøvl« samt to gamle Huse, der kaldes Engebøllehusene. Disse Huse ejes af Lungholm og har som nævnt bevaret Navnet, der findes baade i Taagerup Skattelister og Kommuneprotokoller. Engebølles Plads kan saaledes med stor Lethed konstateres — ligesom N. H.s Fødested, der uden Tvivl er et Sted faa Hundrede Alen fra Hyldtofte Korsvej. — — Følgelig bør Mindestenen over den store Lollænder rejses i Nærheden af nævnte Korsvej.

Rødby, den 1. December 1931.

Ole Svendsen.

Fra Bogverdenen.

Ved A. Hk.

Konservator ved Nationalmuseet, Arkæologen *G. Rosenberg* har paa Tysk skrevet en Bog om *Kulturstrømninger i Europa under Stenalderen* («Kulturströmungen in Europa zur Steinzeit», 1931). Kun et enkelt lille Fundstykke hernede fra — fra en Jættestue i Frejlev — omtales; men da Bogen kaster Lys over Forhold af Almeninteresse for Oldtidsforskningen og med Muligheder for ny Fund beslægtede med de her fremdragne, skulde den nødig lades helt uomtalt. Ved Hjælp af Forskningens vigtige Tidsbestemmere, Lerkar og deres Skaar — ikke mindre end 357 er afbildet i Værket — paaviser Forf. en Kulturstrøm, der har sit Udspring nede ved Sortehavet, paa Bopladsen og Gravhøjene ved Landsbyen Oussatova omkr. 8 km N. V. for Sortehavet ved Odessa; herfra gaar den over Rusland, Finland, Sverige til Danmark, Norge og England; i Sideløb glider den ogsaa lidt Vest paa, over Rumænien, Polen, de baltiske Egne og kommer saaledes ogsaa ad Weichsel-Mundingen op til Danmark paa Overgangen til den yngre Stenalder. Det er Lerkarrenes *Traad-* og *Snore-Ornamentik*, der som en Art Kendingsmærke binder dette ret begrænsede, men store Kulturomraade sammen: beviklede Traade og 2-traadede Snore trykket med Fingeren (senere med fast Redskab) ind i det bløde Ler i smaa Halvbuer og andre Linier. Ifl. Forf. har denne særlige Prydform sin Vugge i Oussatova og Omegn; og her har Mønstrene udviklet sig til et Halsbaand-Motiv (Kvinderne, der formede Karrene, har til Tider simpelt hen smykket Lerkarrets Hals med Indtryk af deres egne Halsbaand med Frynser); efterhaanden som denne Ornamentik breder sig over de nordlige Lande, tabes Følningen med Halsbaand-Motivet, om end dets Former delvis bevares. Tekst og Billeder viser i en Fylde

af Enkeltheder Oussatova-Prydformernes Udstraaling til andre Egne inden for Omraadet og deres Krydsning dér med Ornamentik fra andre Kulturstrømme.

I »*Hest og Solskive* paa danske Rageknive fra den yngre Bronzealder« (»Pferd u. Sonnenscheibe auf dänischen jung-bronzezeitlichen Rasiermessern« i »Acta archaeologica« 2. Bd., Hft. 2, 1931) har Museumsinspektør, Dr. J. Brøndsted beskrevet en *Ragekniv af Bronze* i *Stiftsmuseet i Maribo*. Medens Kniven langs Ryggen har det ret hyppig forekommende Skibsornament, ses nedenunder et bugtet, ormagtigt Dyr med Manke og lang Snude (Slangehesten), der i Tømme trækker en rund Skive efter sig. Kniven blev i sin Tid fundet sammen med en Bronze-Pinzet — begge afbildede hos Brøndsted — i et Lerkar med brændte Ben, en »Brandgrav« anbragt i en ældre Gravhøj ved *Kettinge*. Slangehesten er velkendt, men i Forbindelse med *Sølskiven* er Slangehesten eller en mere naturalistisk Hest kun kendt i yngre Bronzealder fra denne Kniv og et Brudstykke af en lignende fra Vester Lem, nu i Nationalmuseet (maaske ogsaa fra en Helleristning i Bohuslän i Sverige). Det berømte Solbillede, Solvognen fra Trundholm, hører den ældre Bronzealder til, omtr. 1000 Aar f. Chr. Stiftsmuseets lille Kniv og den tilsvarende fra Vester Lem er fra den yngre Bronzealders første Tidsrum, d.v.s. vel en 2—300 Aar yngre end Trundholm-Vognen. De tyder da paa, at Soldyrkelsen i Trundholm-Vognens Forestillingskreds ogsaa har holdt sig levende ind i Bronzealderens yngre Dage.

Vi har lidt nyt at melde om de berømte *Hoby Sølvbægre* hvis ene Relief, Kong Priamos faldende paa Knæ for Achilles, Thorvaldsen jo har benyttet til sit kendte Værk. I »Acta archaeologica« (København 1930) skriver Prof. K. Friis Johansen, paa Engelsk, om en »antik Genta-gelse af Priamos-Bægeret fra Hoby«. Denne Genta-gelse findes i Berlins Museum paa et Skaar af et arretinsk Kar, »calix« (fra Pottemagerværkstederne — i det nuværende Arezzo i Toscana —, der fra 1. Aarh. e. Chr. og senere fremstillede rødt Lergods med pressede Relieffer, ofte i meget haard og glat Glasur). Prof. Friis Johansen paaviser, at Relieffet paa det arretinske Kar er et Aftryk (en Afstøbning) taget over Hoby-Relieffets

Form, delvis forskudt i Linierne, da det skulde tilpasses til den arretinske »calix«, hvis svungne Form var en anden end Hoby-Bægerets cylindriske — eller rettere to Afstøbninger, hver Figur for sig, for at faa den rette indbyrdes Stilling mellem Figurene paa Karrets Kurve, med en derpaa følgende Retouchering af Linierne, som kun delvis er lykkedes. Relieffet paa den arretinske Lervare er bleven en Smule mindre end Hoby-Bægerets paa Grund af Lergodsets Sammentrækning under Tørrings- og Brændingsprocessen, som paavist ved Forsøg af Konservator Rosenberg.

Vi kommer til Middelalderen i Museumsinspektør *Jørgen Olrik's* Afhandling »Forholdet imellem Saksens og Knytlingasagas Fremstilling af Danmarks Historie 1146—1187« (Historisk Tidsskrift, I Bd., 1930). Under Værdsættelsen af de to ovennævnte Kilders Beretninger er Forf. en enkelt Gang inde paa lolland-falsterske Forhold. Medens de to Kilder ellers ofte er ret afvigende, stemmer de her overens i Handlingens Gang. Efter Svens fornyede Angreb paa Danmark med en vendisk Styrke, hans Erobring af Fyn, Knud og Valdemars Ankomst til Øen med en Hærstyrke og det paafølgende Forlig bad Valdemar, ifølge Sagaen, Sven bide indtil videre paa Falster, hvortil Sven svarede, at han ikke kunde føde sit Følge i et saa lille Land, og de to andre Konger lovede da at tage imod hans Mænd og underholde dem, imod at Sven forblev paa Falster indtil det afgørende Forligsmøde og ikke tog flere Mænd til sig i Mellemtiden (et Løfte, han dog ikke holdt); paa det endelige Forligsmøde paa Falster foregik saa Rigets Deling mellem de tre Konger. Medens Sakse har en lignende Fremstilling af Begivenhederne, er der Uoverensstemmelse om *Stedet*. Knytlingasaga taler stadig om *Falster*, men Sakse henlægger de samme Begivenheder (Svens Ophold, Forligsmødet m. v.) til *Lolland*.

Selv hvor »*Fra Nationalmuseets Arbejdsmark*« ikke sigter paa lolland-falsterske Forhold, vil dets Afhandlinger — ad Sammenligningens Vej — være frugtbare for os. I Aargangen 1931 (hvor Dr. *Nørlund* i Artiklen »Vore Kalkmaleriers Restaurering« nævner afd. Konservator E. Rothe's ypperlige Restaurering af Kalkmalerierne i Østoft, Nr. Alslev

og Kippinge), kommer vort stedlige Stof i Forgrunden i Museumsinspektør K. Uldall's »*Gravtræ og Gravramme*«. Reageringsindgreb bidrog, ved Siden af praktiske Grunde, sit til, at de ældre Gravmæler fik den vandrette, gravdækkende Form; Reformationen fjernede videst muligt Korsene, som Led i en papistisk Skik, fra Kirkegaardene; en Forordning 1591 for Vejle forbød Bygninger med Gravtræer over Gravene, men tillod Indfæstning i Muren »Kirken uden Skade i alle Maade« — en Indgriben overfor Middelstandens Grave svarende til Forbud mod Adelen's høje Sarkofager og prangende Gravmonumenter inde i Kirken. Da man ikke maatte forsyne Gravene — som det hedder saa sent som 1633 for Mariager Klosterkirke — med høj Bygning over Jorden med Stene og udskaarne Træer, lod man Gravmonumenterne krybe hen over Gravene. De bevarede Gravmonumenter i *Træ* har da snart Form som 1) et »højt« *Gravtræ* (Ligtræ), d. v. s. en Cylinder, Halvcylinder eller en lign. Form, gerne snitværksprydet, tjæret eller sortmalet, lagt over Graven i dens fulde Længde, særlig kendt fra Jylland, men sikkert før almindelig over hele Landet, og af Alder op til Midten af 19. Aarh.; en slank Form af denne Type er det 1830 skaarne *Ligtræ fra Væggerløse*, nu i Stiftsmuseet i Maribo. Snart træffer vi 2) det *flade Gravtræ*, i og uden for Kirken, en Planke med Indskrift og ofte symbolske eller dekorative Motiver, skaaret i Fladsnit eller Lavrelief paa sænket Bund (i Alder fra 16. og 17. Aarh. og op mod Nutiden), og endelig 3) *Gravrammen*, flad, lagt om Gravens Yderkant, bærende den omkringløbende Gravskrift og sænket i Gulvet, om den findes inde i Kirken, i Flugt med Gulvets Mursten eller en særlig Flisebelægning; i sjældnere Tilfælde ligger Trærammen om selve *Gravstenen* (f. Eks. i Klipleve Kirke, 16. Aarh.). Nationalmuseet ejer en Gravramme fra *Tingsted Kirke* (over den københavnske Klædekræmmer Jørgen Christian Brasens Hustru Modeste Lorensen, begravet 1772). Denne Gravramme er ligesom ovenn. Ligtræ fra Væggerløse afbildet i Uldall's Afhandling. — I denne Forbindelse bør blot lige henvises til C. W. Westrup's »*Danske Gravmæler*« (i Tidsskriftet »*Vore Kirkegaarde*«), skønt Forf. kun flygtigt berø-

rer et enkelt Gravmæle hernede fra, nemlig under Gennemgangen af Runestenene: *Tillitse-Stenen* (kristelig Sten, omkr. 1080) som et ret sjældent Eksempel paa en Sten, rejst til Minde om en endnu levende («Eskel Sulkessøn lod rejse efter sig selv»); Afhandlingen giver en klar og lærerig Fremstilling af Gravmælerne i Sten fra Oldtid til op mod 18. Aarh.

Biskop *Jens Bircherods Dagbøger* 1658—1708 (ved H. Hjorth-Nielsen) i »Personalhistorisk Tidsskrift« (1931, 9. Rk., 4. Bd., 2.—3. Hæfte) fortæller os, at Biskoppen holdt Ordination ogsaa i forskellige Landsbykirker og i almindelige Bykirker. Det hedder saaledes: 22. Juni 1704 forrettede Fyns ny Biskop Dr. Christian Rud. Müller sin første Præsteordination, da han i *Toreby Kirke* i Lolland indviede disse 2 hæderlige Mænd: Hr. Hans ... Monrad, Sognepræst til Hesselager Menighed, og Hr. Søfren Thomassen, Kapellan i Nakskov; for 23. Juli anføres, at den Dag indviede Fyns Biskop Dr. Müller udi *Nysted Kirke* i Lolland disse 6 Præster: Mag. Gregers Maschwedel, Sognepræst til Saksøbing Menighed, Mag. Bernt Suhr, Sognepræst til Købelev og Vindeby Menigheder, Mag. Petter Suhr, Sognepræst til Utterslev, Hr. Niels Sass, Medtjener til St. Knuds Kirke i Odense, Hr. Schritzmejer, Kapellan til Errindlev, og Hr. Knud Holmer [Didrik Alb. Knudsen H.], Kapellan til Holeby Menighed.

I »*Sysselbogen*« (1931) skildrer *Thorkild Gravlund* Landets Sysler — en Inddeling, udpræget i Jylland, hvor Jorden var Stammens, men i Øst-Danmark opblandet med Lande i Syslers Sted — med Valdemar Sejrs Jordebog som det historiske Grundlag og den for hele Daneriget gældende gamle Herredsinddeling som den faste Forudsætning. Foruden tre rent sjællandske havde Sjælland et fjerde *søndre Syssele*, omfattende dets tre sydligste Herreder, *Lolland*, *Falster* og *Møen*. Hvert Syssele havde sine Kongelever, d. v. s. Kronjord, Rigsjendom; det var ikke blot Almindingerne; Kongelever var Fredsteder, hvor Rigsstyret kunde tage Sæde rundt om i Landsdelene. Kaarene fra denne herreds- og sysselbundne Tid har efter Gravlund sat uudslettelige Mærker i Folkesæd og -sind; selv om denne Fællesaand er lagt paa Kistebunden,

er dens Tanker ikke borte, Almuesindet følger gerne de gammelkendte Spor. I Overleverings og Nutids Folkeskæmt, Ordbilleder, Tale- og Væremaade søger Forf. da ned til de dybe Lag, der giver Livssammenhængen med Fortiden. Med fyndigt Lune og i en sagaknap, af og til noget dybsindig-dunkel Stil giver Gravlund et Myldr af Vendinger og Eks-empler paa Adfærd, der giver Udtryk for Folkets sejge Leve-tro og Fastholden af det nedarvede, Eksempler, som vel ikke altid virker overbevisende paa den stedkendte Læser, men dog æggende frodigt. — Efter Valdemar Sejrs Jordebog havde Falster Kongelev i N. og S. Kirkeby og i Farnæs, Lol-land i Halsted og Saugsø (Saunsø); desuden havde Kongen Ejendomsjord eller Ret til Jordskyld flere Steder, og han var paa Falster Medejer af hvert Bol, i Ejerlav med falsterske Bønder (Falsterlisten i Jordebogen navngiver 75 saadanne), der skal vidne hans Ret sammen med deres egen. Hele Lol-land laa i Kongeskyld; det synes, som om Lolland oprindeligt har været Krongods, gammelt Kongelev (hvoraf der paa Val-demar Sejrs Tid kun var de to ovennævnte tilbage), medens Falster har været Kongens Ejendom, købt og taget. Herfra spinder Gravlund Traaden op til Nutiden. Han paaviser det falstersk rodfaste: gamle Falsterslægter fra Jordebogen endnu siddende paa Falsters Jord (Slente, Ræv, Gammel, Simonsen, Benediktsen, Bosen, Truelser), den vedholdende falsterske Navneskik, hvorefter man tager Gaardens Navn, Oldermændslavene (Birket, Gunsemagle, Horreby, Eged, Bønner, Tunnerup); han kredser, som i tidligere Værker, om Forskellen mellem falstersk og lollandsk Folkesind og sammenfatter den i Fyndordene: Falstringen har Id (Ild), Lollænderen har Hu (Glød).

S. Tvermose *Thyregod* naaede at faa »*Danmarks Sang-lege*« (1931) ud kort før sin Død, et stort Indsamlings- og Ordningværk paa henvend 400 Sider og med over 160 Me-lodier (udg. af *Danmarks Folkeminder*, Nr. 38), naturligvis bygget ogsaa paa foreliggende sparsomme trykte Arbejder og paa Dansk Folkemindesamlings store Kildestof. Sang-legene samler nu som Folkedansene Interessen om sig gen-nem Fremvisninger ved Folkemuseer (Bygdø, »Skansen«

m. v.) og andensteds, saaledes ogsaa som et Led i Friluftsskuespillet i Bangshave, Maribo, i Sommer (1931). Hvad der oprindeligt hørte hjemme i de voksnes Legestuer — hvis Frier-, Kærligheds- og Fangstlege sikkert har indledet mangen livsvarig Forbindelse i gamle Dage — sank efterhaanden ned til at blive Børnenes Ejendom. Børnene med deres ivrige Efterligning af de voksnes Færd og deres Vedhængen ved det overleverede forstod vel ikke altid Meningen med Legene og Teksterne, tog ukendte Ord, som Øret opfangede dem, og lod dem gyngede i Ordklang og Rytme, til de ofte blev den meningsløse Remse, som de boltrede sig i let paa Taa og af fulde Lunger. Vel lever adskillige af disse Sanglege endnu; men det var paa høje Tid ogsaa at samle saa mange som muligt som Minder, og det er en højst værdifuld Folkemindeskat, S. Thyregod her har givet Offentligheden. Forf. undersøgger for hver Sangleg de forskellige Optegnelser Afvigelses, reder dem ud fra hinanden, forklarer Legemaaden, sammenligner dem med Udlandets og naar ad den Vej ofte smukke kulturhistoriske Resultater. En Del af de Optegnelser, hvorpaa Fremstillingen bygger, er kommet ogsaa fra vore Øer (Nu kommer den første Frier, Morlille. — Nu spænder jeg min Spore. — Gaas Hvide og Svan Sæle. — Saa tager vi os en Laskeredans. — Der bygges et Kloster i Østerrig. — Kragen sidder paa Taget. — Ælter og Smelter gaar sammen i Raad. — Munken gaar i Enge m. fl.); især har Søskendeparret Severin og Karen Toxværd samlet meget.

I »Fortid og Nutid« (8. Bd., 3. Hft.) fortsætter *Kai Uldall* Afhandlingen »Dansehøj, Pinsebod og Gildesvold«, der omtales i vor sidste Aarbog. Medens der paa Bornholm findes Vidnesbyrd om *Frilands-Gildespladser* for danske Landsbygilder (i Forbindelse med Gildeshuse), forekommer ingen sikre for det øvrige Land. Man kan dog regne med, at Bystævnerne har været brugt som Gildespladser ved Sommerens Fester; i alt Fald foregik Majfesten med Dans og Drikkelag omkring *Majtræet*. Om *det lollandske Midsommertræ* lagdes en cirkelrund Jordforhøjning, *Gadekoven*, hegned med risflettet Gærde, der gjordes i Stand til hver Midsommeraften; Gaardmændene holdt Møde og forhand-

lede deres Sager ved Gadekoven; og her holdt Ungdommen til med deres Fornøjelser (ogsaa Tøndeslagning o. lign. til Fastelavn). I »Neden Toreby« staar et stort Midsommertræ (afbildet i Uldall's Afhandling), endnu St. Hans Aften 1927 forsynet i Toppen med »Midsommerkronen«. Sammen med den gamle Bysmedie og det gamle Smedehus danner dette af Uldal omtalte Midsommertræ en ejendommelig Helhed som Minde om det gamle Landsbysamfund, ret enestaaende i det ganske Land; gentagne Underhaandsforsøg paa at redde det faldefærdige Smedehus (og Smedien) synes at strande, og Stiftsmuseets Fotografier og Opmaaling af det er kun en krank Erstatning.

Der kan stadig rundt om i »*Danske Folkemaal*«s Hæfter plukkes lolland-falsterske Vækster. Bl. a. har *Balthazar Christensen* et Stykke (Aarg. 4, 6. 8. Hfte) om »Tilbøjeligheds-Lideart« i »Rastedmaalet« og overhovedet i lollandsk Maal (en Artikel, der i senere Hæfter giver Anledning til Meningsudveksling mellem Forf. og vor Medarbejder Adjunkt Jørgensen) — en »Lideart«, der efter Forf. i Virkeligheden ikke er en Lide-, men en Handleart, en kort Enstavelserform med Bøjningsendelsen -s, som udtrykker, hvad der plejer at ske, f. Eks. han *snys* (snyder, plejer at snyde), han *drils* (driller) o. s. fr. I samme Hæfte, hvor *Ole Widding* i sin Gennemgang af Benævnelser for »Forpløjning« anfører »Hydager«, »Høvdager« m. m. for Lolland-Falster, har *Svend Jespersen* en Afhandling »*Staldnavne*«. Der er selve Benævnelsen »*Stald*« (paa Falster ofte brugt i den ældste og fællesnordiske Betydning: »Hestestald«), »*Hus*«, i sammensatte Ord, almindeligt paa Lolland-Falster, dog ikke paa Fejø og Femø (Kohus, Fæhus, Nøds, d. e. Nødhus — kendt, men nu forældet, fra Holeby: »Hestenøds«, »Konøds« — Svinehus); *Sti*, i sammensatte Navne, væsentlig for mindre Dyr: Svinesti (fra N. Alslev haves »Grisesti«), Faaresti (opgivet for Musse Herred). *Øddel* (Kostald), en væsentlig jydsk Form, siges ogsaa brugt paa Fejø; til Øddel svarer ellers paa Lolland-Falster *Vaad*, vistnok fra nedertysk »Addel«, d. v. s. Gødningsvand, jfr. Ajle. Den særlig østdanske Betegnelse for Svinestald *Svinegel*, Egel, angives og-

saa fra Loll.-Falster («Svinegel»); ifølge Prof. Brøndum-Nielsen (i Februar-Marts Hæftet 1931) er Egel: gl. dansk Egestamme, -pæl og Navnet derfra overført som Betegnelse for hele Svinehuset (jfr. Pæl, Bopæl). I *N. Haslund's* »Elliptisk Genitiv« (f. Eks. »Petersens«) hentes der mange Eksempler fra Falster og Navneskikken der.

Lensgreve F. Ahlefeldt Laurvig's store Værk (4. Bind 1930) »*Generalen*« skildrer *Fr. Greve Ahlefeldt Laurvig* paa Tranekær, Øherskeren og Langelands Forsyn ogsaa under de bevægede Tider, da engelske Krigsskibe efter Overfaldet 1807 krydsede om Øen og Spaniolere snart efter i Tusindvis indkvarteredes dér. Dønninger derovre fra slog af og til mod den lollandske Kyst. Vi hører om Søhelten *Willemoes*. En Tid ledede han under store Farer Overførselen af Tropper og Heste over Langelandsbæltet til Lolland; Nat efter Nat, vel at mærke i Mørke- og Regntider til Skjul for de patrouillerende Krigsskibe, og selv til Rors i den første aabne Baad, førte han Styrker over, ofte en 400 Mand ad Gangen (en enkelt Gang 574); om Kompasset lagde han afskaarne Sildehoveder til lidt Lysning, da man ikke turde have Lys om Bord af Hensyn til Englænderne. Til sidst blev disse Strabadser ham dog for strenge, og den 28. Okt. 1807 maatte han fra *Taars Færgested*, hvortil han lige var sluppen over med alle Ryttere og 90 Heste, sende Kronprins Frederik Bøn om foreløbig Orlov for at søge Læge, »men i det glade Haab, at jeg snart vil blive frisk ... oppebier jeg med Utaalmodighed min Helbredelses Time«. General Ahlefeldt's vidtfavnende Interesser i Oplysningstidens Aand omfattede naturligvis ogsaa Skolevæsenet. Et Besøg paa *Vesterborg Seminarium* blev nok Anledningen til Planen om et tilsvarende i Tranekær, og trods hans Sympati for tysk Aandsliv og hans nøje Føling med Moderseminariet i Kiel (hvor Boisen var oplært) og det andet tyske i Tønder, tog han Seminariet i Vesterborg som Forbillede. Han tiltaltes af det fri kammeratlige Samvær her mellem Lærere og Elever (der jo fik Kost og Logis hos Sognets Bønder) med Biskop *Boisen* som samlende Midtpunkt, af den jævne Tone, af den stærke

Brug af det levende Ord — lidt i Lighed med senere Højskoleskik —, af Sang og Fædrelandshistorie, der var forsømt paa de andre Seminarier. I en Række Breve til Biskop Boisen udtrykker han sin Beundring for Vesterborg-Seminarieret — »kun dér ønsker jeg de unge Langelændere«; men da dette med sit Hold paa 15 unge Elever (foruden korte Kursus for Stiftets Lærere) kun, og under megen Rift alle Vegne fra, kunde optage 5 om Aaret, maatte Generalen dog ogsaa ty til de andre Seminarier, men Gang paa Gang anmoder han Biskoppen om Optagelse af Langelændere paa Vesterborg og ogsaa om Rekrutering af Seminarister derfra.

Det lidt, man faar at vide i Dr. *Olaf Carlsen's* »Blade af *Carl Frederik Molbechs* Livshistorie« (Soraner-Bladet Nr. 9 og 10, 1930) om Molbech's treaarige *Nakskov*-Ophold, er den rene Begrædelighed. Carl Fr. Molbech, født i Sorø som Søn af Professor ved Sorø Akademi J. C. Molbech og Broder til den kendte Historiker og Sprogmand Christian Molbech, var en saare velstuderet Mand; han tog teologisk Embedseksamen med Udmærkelse, blev 1815 Adjunkt ved Slagelse lærde Skole, drev det vidt i græsk og latinsk Sprogvidenskab, i fransk, tysk, italiensk Sprog og i Botanik, og han oversatte Stykker af græske Historieskrivere; han skildres som en blid og god Mand, men modløs; med Hang til Hypokondri og med en næsten hudløs Ømfindtlighed overfor Livets Modgange. Af økonomiske Grunde — under Familiens Tilvækst — søgte han Overlærerembedet i Nakskov og fik det 1819; opfyldt af Tillid og Haab tog han af Sted, men følte sig snart ene i den lollandske Købstad; han klager til Broderen over, at Bagtalelsens Aand synes ret at have til Sæde i denne By, »Tonen iblandt Embedsmændene er her meget slet ... de eneste, jeg her i Egnen omgaas, saa ofte det forundes mig, er Biskop Boisen i Vesterborg og Dr. Møller i Kjøbelev, men jeg har desværre kun sjælden Lejlighed til at omgaas disse vakre Mænd«; lidt Trøst finder han — Naturelskeren — i friske Spadsereture til Sæbyholms Skov, paa Volden eller ved Stranden. Det er vel muligt, at de Personer, der dengang repræsenterede Aandslivet i Nakskov, gennemgaaende stod saa langt under ham i Kulturtrin, at det maatte føles smerte-

ligt; men hans stadige Klager over det »uudholdelige« Ophold røber en saa ynkelig Mangel paa Tilpasningsevne, at man vilde have svært ved at føle Medlidenhed, hvis ikke klimatiske Sygdomsforhold havde ramt Familien; det lollandske Klima viste sig »ufordrageligt«; hans Børn har — skriver han i en Ansøgning om Forflyttelse — »i de 2 Aar, jeg nu snart har tilbragt i Nakskov, 8 Gange haft Tredjedagsfeber foruden andre langvarige Sygdomme, som Lægen har erklæret at være begrundet i Klimaets Indvirkning«. Da saa hans Datter døde, efter at der var stødt Mæslinger til et nyt Angreb af Tredjedagsfeber, var hans Modstandskraft brudt; efter ny Anstrengelser for at slippe bort fra »denne fatale By«, ny Henvendelser til de gamle Velyndere Mynster og Engelstoft, der sad i Direktionen for Universitetet og De lærde Skoler, og fl. a. og efter ny Klagebreve til Broderen Christian Molbech, der var hans virksomme og utrættelige Mellemand, slog omsider Udfrielsens Time; hans »kæreste Ønske paa Jorden« blev opfyldt: han blev Lektor i græsk Sprog og Litteratur i Sorø (1. Septbr. 1822). Det blev dog en stakket Glæde; bitre Uoverensstemmelser mellem ham og hans vanskelige Moder i Sorø om Boligspørgsmaalet formørkede hans Sind, og da de udsonedes, brød Sindssygen frem; han blev »under Opsigt af nogle haandfaste Karle bortført til Bidstrup«; vel bedredes hans Tilstand, saa han atter kunde overtage sit Embede, men efter gentagne Tilbagefald maatte han 1828 tage sin Afsked (han døde først 1864, i Frederiksborg).

Til Forsvar for *Christian Winther* og hans elskede *Alvilde Müffelmann*, hans Elev i Lyngby 1825—30, har Fru *Gyrithe Lemche* offentliggjort nogle Breve fra Christian Winther til Alvilde (fra de Rahbeckske Mindestuers Haandskriftsamling) i »Personalhistorisk Tidsskrift« (1930). Fru Lemche lægger nu Brevene frem (skønt de sikkert aldrig skulde være kommet ud af Frk. Müffelmann's Gemme, men efter hendes Død blev overladt Nic. Bøgh til hans Bog om Chr. Winther), da senere Litteraturhistorie (Brix) har fortegnet Forholdet mellem de to. Forf. vil af Brevene klargøre,

at Chr. Winther i sit Forhold til Alvilde var mere trofast end antaget, og at hun vel aldrig lærte Kunsten at elske, men at hun, fin og ædel af Færd, bevarede ham i Erindringen som den gode Ven. Et af Brevene er fra *Ø. Ulslev* (2. Jan. 1834); i en Art Desperation havde Winther i 1832 forlovet sig med Frk. Sophie Hansen, et Skridt, han straks fortrød (Forlovelsen hævet 1836); rimeligvis for at faa sin forlovede lidt paa Afstand har han sendt hende til Familien paa Lolland (Pastor J. Sidenius i *Ø. Ulslev* gift med Biskop Møllers Datter) for at lære Husholdning; han er rejst ned for at besøge hende, men skriver altsaa nu 2. Jan. 1834 til Alvilde. Brevet giver flere ganske interessante Situationer fra Lolland. Det er kun dem, der skal fremhæves her. »... Sundby paa Lolland skulde have været den sidste Station før min Ankomst til Sophie; men da det var silde og mørkt, saa nægtede Postkarlen næsten rent ud at køre den didhen førende Vej, da den endog om Dagen var næsten ufremkommelig; den gaar nemlig gennem det lave Lollands laveste Del, gennem Moser og Skove, der strækker sig ned mod Stranden og paa somme Steder nok har været Havbund. Han foretrak for de samme Penge at køre mig den længere Vej til Maribo, hvorhen jeg da lod mig føre, og traf der min fortræffelige Fader (Biskoppen) i ret taaleligt Velgaaende. Næste Dag gik Turen da til Sophie, hvem jeg traf rask og »guter Dinge« ... Jeg fandt hende til min store Glæde saa aldeles *inde* i min Familie ... Alle Folk holder meget af hende, og det kan heller ikke godt være andet. — I Gaar havde Dr. *Aarestrup* indbudt os til Middag Kl. 4. Vi var kun seks Personer samlede, thi saaledes ynder *han* det ligesom jeg. — Jeg kan ikke sige Dem, hvor herligt jeg morede mig! Det var en *nydelig* lille Diner paa fem Retter; udsøgt Druesaft, petit Bourgogne, Madeira, Champagne, og efter Bordet sad min Svoger (Pastor Sidenius) og jeg i Doktorens sirlige lille Studerkammer, hvor han, den prægtige Mand, forelæste os en *Mængde* saa fortræffelige, originale, kraftige, karakteristiske, snurrige og alvorlige, dybt tænkte og lette poetiske Produktioner, at jeg i 2—3 Timer sad og hørte derpaa som en Billedstøtte. *Han kan* ... Han skriver os andre smaa Poeter rent sønder

og sammen. At jeg af al Magt trængte ind paa ham med Overtalelser og Bønner, dog endelig at lade andre nyde godt af denne Skat, som nu dog ligger næsten begravet, følger af sig selv. Han *tvivler*, — og hvem maa ikke det? men ingen dog med mindre Grund end han. ... For Vejrets Skyld have vi for Resten indskrænket vore Passetemps (Tidsfordriv) inden for vore egne Døre, hvilket — som De ved — er mig det kæreste. Vi have passiareet, jeg har forelæst Hverdagshistorier; man har slagtet Svin, bagt en Uendelighed af Franskbrød, gaaet lidt i Kirke, tysset paa den velsignede Flok uregerlige Unger (Pastor Sidenius havde 10 Børn) — voila tout! — Imorgen er vi indbudne til Kammerherre Wichfeldt's paa Engestofte, og paa Mandag forlader jeg Øster-Ulslev for at tilbringe nogen Tid i *Maribo, Lolland* ... Er det nu virkeligen Deres Alvor, min fortræffeligste Alvilde! De vil skrive til mig ... lad det ikke vare for længe efter dettes Modtagelse. De adresserer da til mig i *Maribo, Lolland*...»

Det omfattende, billedrige, særlig portrætrige Værk »*Danske Byer og Sogne*« (Vort Lands Forlag, Roskilde) er nu (1931) kommet til *Maribo Amt*. Første Hæfte begynder med en velskreven og let læselig, fyldig og anskuelig historisk Skildring af Nykøbing Købstad; Forfatteren, der ogsaa har skrevet de øvrige Byers Historie, er ikke nævnt, men anføres antagelig ved Bindets Slutning: Centralbibliotekar *Knud Hansen*. Værket — i øvrigt noget uligeligt i Emnebehandlingen paa Grund af Redaktionsmaaden og dennes Afhængighed af paagældendes Imødekommenhed m. H. t. Oplysninger — giver ved Siden af Dagens og Vejens Tilstande og Portrætter i haandbogsmæssig Fylde adskilligt historisk Stof m. H. t. Institutioner, økonomiske Virksomheder m. v. —

Aarsskrifterne for 1930 »*Julehilsen*«, udg. af Lollands Højskoles Elevforening, og »*Nørre Ørslev Højskole*«, indeholder som sædvanligt Smaabidrag om Hjemstavnen i historisk Tilbageblik. I sidstnævnte lille Aarsskrift skriver *Jørgen Bukdahl* stemningsfuldt om Barndomserindringerne fra Sundby Skole paa Falster, om Hjemmet og dets Have, Legene (»Tyv, ja Tyv skal du være« o. s. v.), Nytaarsløjerne med Kinesere og Traktement med Kirsebærvin, Klejner og brune

Kager i de af store Skruptudser og anden Staahej hjemsøgte Gaarde, Skovballerne i Nordskoven, hvor man dansede Seks- tur, Toppet Høne, Svensk Maskerade o. m. m. »Julehilsen« former sig som et lille *Jubilæumsskrift* for Lollands Højsko- les fyldte 25 Aar, og *R. H. Skafte* redegør for Skolens Til- blivelse og Udvikling gennem Aarene.

Vor Oversigt forsager ganske skønlitterær Værdsættelse, men vi anfører *Helene Strange's »I Fædrenes Spor«* (1931) — et nyt Led i Forfatterindens vestfalsterske Hjemstavns- skildringer — fordi den med megen kulturhistorisk Anskue- lighed lader Læseren leve sig ind i falstersk Bondelivs Kaar, Skik og Tankesæt henad Slutningen af 18. Aarh., da Land- boreformerne tog fat. — Ogsaa den lille Bog »Bag Baal og Bauta« (1931) af Lærer *R. K. Nielsen*, Soesmarke, falder uden for Bogoversigtens Ramme, men dens tre Fortællinger fra Sten- og Bronzealderen virker næsten som historiske An- skuelsesbilleder (Baad udhules, Hus bygges, Gravhøj tues, Lurer støbes o. s. fr.) her fra Egnen (f. Eks. giver Helten Vig i Bogen Vignæs Navn) med indflettet Handling.

Fru *Thyra Jensen's* Bog »*Fra gamle Præstegaarde*« (II, 1931) er udkommen efter Redaktionens Slutning, men skulde dog lige berøres her. Vi er nu paa *Lolland*, i Vignæs og Søllested. Præsteparret gaar med Arbejdsmod og godt Humør ind i de ny Forhold, tilpasser sig — velgørende menne- skeligt forstaaende, og med opladt Hu — under Omplant- ningsprocessen, fryder sig over lollandsk Naturs Skønhed og Ynde og indføler sig med modtagelig Værdsættelse i lol- landsk Sind og Væremaade; Hjertevarmen kalder beslægtede Følelser frem, og Præstefolkene staar snart i en stor Venne- kreds. Med Præstegaarden som Udgangspunkt beretter da Forf. bl. a. om mange Forhold og Personligheder hernede fra; muntre og alvorlige Træk myldre frodig frem af Bogens Blade under Thyra Jensens varmhjertede og skæmtsomme Pen.

Aarsberetning.

Paa Lolland-Falsters historiske Samfunds Generalforsamling 18. November i Maribo udtalte Formanden, Amtsforvalter A. Holck: Overleveringen tro har vi heller ikke i Aar gjort Skridt til ved indbydende Program med Foredrag at samle Medlemmer, men holdt os til Generalforsamlingens rent forretnings- og regnskabsmæssige Akt, naturligvis med Adgang for ethvert Medlem til at give os Raad og øve Kritik. Vi har, ifølge mange Tilkendegivelser, i Mangel paa Fremmøde Lov til at se en passiv Godkendelse af vor Retningslinie. Imidlertid kunde det ogsaa være rart af og til at faa den aktive Godkendelse, og det burde maaske overvejes, om vi ikke engang imellem til Generalforsamlingen knyttede et Foredrag, hvad der dog har den Hage, at vi i Forvejen holder mange Møder — vel flere end i andre historiske Samfund —, Møder er dyre, og naar de som hos os er offentlige, ikke egnede for Generalforsamling. — I det forløbne Aar, indtil 1. April 1931, havde vi ved Siden af *Aarbogen* — vor afgørende Hovedopgave, der ogsaa slutte mer end Medlemsbidragene — fortsat Rejsningen af *Mindesten*, denne Gang, under megen Velvilje fra Sogns og Sogneraads Side, i Skovbølle for Otto Kuld. Afsløringen af Stenen blev knyttet til vort ene *Møde*, hvor Redaktør Haugner i Skovbølle talte om O. Kuld, og Professor Vilh. Andersen i Købelev Præstegaardshave om Poul Møller og Chr. Winther. Et andet *Møde* — vellykket ogsaa som i Købelev ved de mange Biler, der stilledes til Raadighed for vor Rundtur — holdtes paa Falster i Halskov Vænge, hvor Museumsinspektør Dr. Brøndsted talte om Falsters Oldtidsminder, og i Horbelev, hvor Sognepræst Wimtrup gjorde Rede for Folkeejendommelighedernes Betydning. — Den stigende Interesse Landet over for det stedlig-historiske, fremhjulpen af de lokalhistoriske Samfund og de særlige Hjemstavnsuger (sidst i Vejstrup paa Fyn), kunde ganske vist berede os stigende Vanskeligheder med at faa Talere til Møderne, da der blev større Rift om dem og der nu tilmed planlagdes udvidede Hjemstavnskursus for viderekomne (Formanden deltog i et dertil sigtende Udvalgsmøde nu i Efteraaret) og Dansk Museums-

forening paatænkte beslægtede Kursus; men der kom forhaabentlig ogsaa ny Taler-Emner op. Trods daarligere økonomiske Tider havde vi dog klaret Stillingen i Medlemstal, ca. 690. Selv om Fremtiden lige nu tegnede sig alvorlig nok under økonomisk Krise og Kaos, og man, saa længe Samfundslegemet laa i Feber, maatte gaa varsomt med Dørene og lade forskellige Planer ligge til bedre Tider — saaledes Tanken om Tillidsmænd i hvert Sogn — var der dog ogsaa synlige Tegn paa god Vækst. Der sendtes os nu saa mange Bidrag til vor Aarbog, at vi f. T. knap vidste vore levende Raad for Plads til dem. Vi turde ogsaa nok under vor mangeaarige Virksomhed i al Beskedenhed tilegne os en lille Part af Æren for de senere Tidens kulturhistoriske Hjemstavns-spil, der mødtes med saa stor Interesse.

Formanden bragte en Tak til de Institutioner, der havde hjulpet: Amtsraad, Lollands Spare- og Laanebank, Landbo-standens Sparekasse i Nykøbing og det Classenske Fideikommiss. Ikke mindst gennem disse Tilskud kunde Historisk Samfund spare op til Udgivelsen af de større og kostbare Bøger, vi havde bebudet paa lang Sigt, og som skulde udkomme i Aarbogens Sted eller med en Aarbog i Mindstemaal. Enkelte af dem tegnede sig allerede i Horisonten, da Partier af dem nu forelaa i Manuskript. Den næste Mindesten vilde sagtens blive for Niels Hemmingsen, hvis vi da under Usikkerheden om Fødestedet kunde enes om den rette Plads.

Kassereren, Førstelærer Sv. *Jørgensen*, fremlagde Regnskabet (se næste S.).

De efter Tur fratrædende Bestyrelsesmedlemmer: Førstelærer Sv. *Jørgensen*, Bestyrer V. *Kolbye*, Lensbaron *Rosenørn-Lehn* og Frk. *Helene Strange* genvalgtes. Revisorerne Frk. Boghandler *Dein* og Sagfører *Hanson* ønskede nu efter længere Revisor-Virksomhed Afløserne. Formanden bragte dem Samfundets Tak. Underbestyrer, Ingeniør *Hagemann* og Skolebestyrer *Jørgensen*, begge af Maribo, nyvalgtes.

Uddrag af Regnskabet 1930—31:

Indtægt:		Udgift:	
	Kr. Ø.		Kr. Ø.
Formue d. $\frac{1}{4}$ 1930	8724 32	Administration (Bidrag til	
Indvundne Renter	404 41	Historisk Fællesforen.,	
Tilskud	850 00	Porto, Fragt, Medhjælp	
Medlemsbidrag	2267 70	m. v.)	448 86
Salg af Aarbøger	153 93	Aarbogen	2185 54
Møder	209 90	Møder	542 22
Andre Indtægter	50 45	Mindstene	225 00
		Formue d. $\frac{31}{3}$ 1931	9259 09
	<hr/>		<hr/>
	12660 71		12660 71

Nye Medlemmer (indtil 1. April 1931).

Lærer Christensen, Bregninge F.	Pølsemeister Chr. Jensen, Heesvej
Lærer Hansen, Moseby.	20, Nakskov.
Lærerinde, Frk. Skotte Hansen, Lundby F.	Læge Normann Pedersen, Maribo.
Fru Anna Mogensen, Vaalse.	Lærerinde, Frk. Aarbye, Nysted.
Gdr. Laur. Pedersen, Taaderup.	Trafikassistent Ferdinandsen, Saks-
Trafikassistent Mathiesen, Band-	købing.
holm.	Lektor Paludan-Müller, Nykøbing F.
Stationsforstander Schiermacher, Bandholm.	Maskinmester Axel Jørgensen, Ged-
Lærerinde, Frk. Gudrun Paarup Hansen, Taagerup Præstegaard.	servej 95, Nykøbing F.
Købmand Dideriksen, Ullerslev.	Direktør C. F. Christensen, National-
Fru Agathe Brandt, Halsted Skole.	bankens Filial, Nykøbing F.
Lærerinde, Frk. Inger Nielsen, Til-	Bogtrykker Rasmussen, Nykøbing F.
litze.	Automobilforhandler Bernh. Peter-
Parcl. Jens Husmand, Lindet.	sen, Stubbekøbing.
Sagfører, cand. jur. H. Lund, Nak-	Forretningsfører Harry Rasmussen,
skov.	Købmagergade 5, København K.
Overassistent C. Faustrup, Nakskov.	Frk. H. Mourier, Maglekildevej 10,
stud. mag. Agnar Søgaard Jørgen-	København V.
sen, Svingelsvej 26, Nakskov.	Viceskoleinspektør Fr. Friis Peter-
Direktør Berg, Nakskov.	sen, Jul. Thomsens Plads 2, Kø-
Sognepræst Philipsen, Nakskov.	benhavn V.
Adjunkt Stenberg, Nakskov.	Overretssagfører Oluf Bang, Niels
Boghandler Bloch, Nakskov.	Hemmingsengade 9, Københ. K.
Direktør Jacobsen, Nakskov.	Stiftsgartner Alfred Carlsen, Vallø-
	ps. Overlærer Hans Rasmussen,
	Aabyhøj.
	Viborg Centralbibliothek.